

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

आ.व. २०७८/७९

नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

पशु सेवा विभाग

हरिहरभवन, ललितपुर

प्रकाशक:

नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

पशु सेवा विभाग

हरिहरभवन, ललितपुर

फोन नं.: ०१-५५२२०५६

फ्याक्स नं.: ०१-५५४२९१५

Website: www.dls.gov.np

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
पशु सेवा विभाग
हरिहरभवन, तलितपुर, नेपाल

{ ५४२१६१० ५४४४७२५
५४२२०५६ ५४२२०५९
५४२५७३३ ५३५०७१७
५४३१००७ ५३५०७१९
वेबसाइट: www.dls.gov.np
इमेल: dg@dls.gov.np (DG)
planning@dls.gov.np

पत्र संख्या :-

चलानी नं. :-

नेपालमा झण्डै आधा भन्दा धेरै प्रतिशत जनता कृषि पेशामा आधारित रहेका छन्। नेपालको कृषि प्रणालीको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेको पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रले देशको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ। बालबालिका तथा गर्भवती महिलाको कुपोषणको समस्या न्यूनीकरणमा दूध, अण्डा, मासु र माछाको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। बढ्दो जनसंख्या र शहरीकरणका साथै खानपानको शैली तथा व्यवहारमा भएको परिवर्तनले गर्दा पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थहरूको माग बढ्दै गएको छ। पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्दै आन्तरिक तथा बाह्य बजारको पहुँच विस्तार गर्न आवश्यक रहेको सन्दर्भमा पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रको दीगो विकासद्वारा खाद्य सम्प्रभुता र समृद्ध गर्ने सोचका साथ दीगो पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उत्पादनका माध्यमले मुलुकलाई खाद्य तथा पोषणमा आत्मनिर्भर बनाई उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने लक्ष्यमा यस विभाग क्रियाशिल रहेको छ।

कृषि विकास रणनीति तथा दीगो विकास लक्ष्यमा जनाईएका प्रतिबद्धताहरू पूरा गर्न तथा पन्ध्रौँ योजनाले परिलक्षित गरेको दूध, अण्डा, मासु र माछा जस्ता पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थको उत्पादकत्व वृद्धि हासिल गर्न यस विभागले विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। आ.व. ०७८।७९ मा सञ्चालित कार्यक्रमका प्रगति प्रतिवेदन, कार्यक्रम सञ्चालनमा देखिएका समस्या र चुनौती हासिल भएका उपलब्धिहरूको विषयमा यस पुस्तिका मार्फत् जानकारी दिने प्रयास गरिएको छ।

पशु सेवामा संलग्न अनुसन्धानकर्ता, कृषक, उद्यमी लगायत विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई यो पुस्तिका उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु। यस प्रकाशनलाई अझ परिष्कृत तुल्याउन सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सकरात्मक पृष्ठपोषणको अपेक्षा गरेको छु। अन्तमा यस पुस्तिकालाई यस रूपमा ल्याउनका लागि मेहनत गर्नुहुने उपमहानिर्देशकद्वय डा. वरुण कुमार शर्मा र डा. प्रेरणा सेढाई भट्टराई, आयोजना निर्देशक डा. सुलोचना श्रेष्ठ, वरिष्ठ पशु विकास अधिकृत डा. चन्द्र ढकाल, पशु विकास अधिकृत, डा. सविना पोखरेल, पशु चिकित्सक डा. सुहेल के.सी. लगायत यस कार्यमा सहयोग गर्ने सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

डा. सम्झना कुमारी काफ्ले
महानिर्देशक

“व्यावसायिक र सिर्जनशील प्रशासन: विकास, समृद्धि र सुशान”

विषय सूची

परिच्छेद - १	१
१.१ परिचय	१
१.२ पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका कार्यक्रम तथा निकायहरू	७
१.२.१ पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका महाशाखा तथा निकायहरू	७
१.३ राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम तथा निकायहरू	२७
१.३.१ राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२७
१.४ पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा निकाय	५३
१.४.१ राष्ट्रिय पशुपन्छी आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला	५३
१.५ मत्स्य विकास कार्यक्रम तथा निकाय	५६
१.५.१ केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र	५६
१.६ पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम र निकायहरू	६५
१.६.१ पशु क्वारेन्टाइन सेवा	६५
१.७ प्रयोगशाला सेवा	७१
१.७.१ केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला	७१
१.७.२ राष्ट्रिय पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला	७७
१.८ खोप उत्पादन तथा अन्य सेवा	७९
१.८.१ राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला	७९
१.८.२ भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला	८२
१.८.३ केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय	८४
१.८.४ खोरेत तथा सीमाविहिन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाला	८५
परिच्छेद - २	८९
२.१ पशु सेवासँग सम्बन्धित नीति, ऐन, नियमावली, निर्देशिका, मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू	८९
परिच्छेद - ३	९४
३.१ वार्षिक कार्यक्रम तथा विनियोजित बजेट	९४
परिच्छेद - ४	१२७
४.१ सम्पादित कार्यक्रमका उपलब्धीहरू	१२७
४.१.१ नीतिगत व्यवस्था	१२७
४.१.२ संस्थागत एवम् संरचनागत सुधारबाट हासिल उपलब्धी	१२७

परिच्छेद - ५	१३७
५.१ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण	१३७
परिच्छेद - ६	१४०
६.१ पशु सेवा क्षेत्रका मुख्य मुख्य समस्याहरू	१४०
परिच्छेद - ७ विविध	१४२
७.१ पशुपन्छीजन्य पदार्थको उत्पादन अवस्था	१४२
७.२ पशुपन्छी तथा मत्स्य बीमा	१४४
७.३ नेपालमा पहिलो पटक देखा परेको लम्पी स्किन रोगको प्रकोपको अवस्था	१४५
७.४ नेपालमा पहिलो पटक देखा परेको गल्यान्डर्स रोगको अवस्था	१४७

तालिका सूची

तालिका १: पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय र अन्तर्गतका चेकपोष्टहरू	७०
तालिका २: पशु सेवा विभाग र अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको स्रोतगत बाँडफाँड	९४
तालिका ३: पहिलो प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरू	९५
तालिका ४: आ.व. २०७८।७९ को वार्षिक बजेट, निकासा र खर्च	११७
तालिका ५: बजेट शिर्षक अनुसार आ.व. २०७८।७९ को वार्षिक बजेट, निकासा र खर्च	१२३
तालिका ६: विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट संकलित गैहकर राजश्व विवरण	१२४
तालिका ७: विगत ५ वर्षको पशुजन्य उत्पादन विवरण	१४३

परिच्छेद - १

१.१ परिचय

(क) ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेपालको पशुपन्छी विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको थालनी संस्थागत रूपमा विक्रम सम्बत् १९७८ मा चारखालमा स्थापित कृषि अड्डाबाट सुरु भएको हो । १९८२ सालमा सिंहदरबार परिसरमा कृषि प्रदर्शन फार्म खुल्यो। यसपछि कृषिको समग्र विकास गर्ने उद्देश्यले वि.सं. १९९४ मा कृषि परिषद्को गठन भयो। परिषद्बाट कृषि विकासको लागि कृषि फार्महरू खोल्ने, सर्वेक्षण कार्यहरू गर्ने जस्ता कार्यहरू भए। विक्रम सम्बत् १९९८ सालमा त्रिपुरेश्वरमा भेटेरीनरी हस्पिटलको स्थापना भयो। वि.सं. २००० मा मकवानपुरको चित्लाङ्गमा भेडा फार्म खुल्यो। वि.सं. २००४ मा परवानीपुरमा सेन्ट्रल एक्सपेरिमेन्टल एण्ड रिसर्च फार्म खडा गरी कृषि अनुसन्धानलाई जोड दिन थालियो। वि.सं. २००७ को परिवर्तनपछि कृषि परिषद्बाट भएका विभिन्न कार्यहरूको लेखाजोखा भयो। त्यसैको आधारमा वि.सं. २००८ मा कृषि परिषद्लाई विघटन गरी त्यसबेलाको सबैभन्दा माथिल्लो निकायको रूपमा रहने गरी कृषि विभाग खडा भयो। तत्कालिन कृषि परिषद्को सेक्रेटरीलाई नै कृषि विभागको डाइरेक्टरमा नियुक्ति गरियो। वि.सं. २०१० मा कृषि विभागमा एग्रोनोमी, हर्टिकल्चर, लाईभस्टक एण्ड डेरी, एग्री-इन्जिनियरिङ्ग र फिसरिज (भेटेरेनरी बाहेक) गरी ५ सेक्सनहरू खडा भए। ती सेक्सनका मातहतमा कृषि विकासका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुन थाले। वि.सं. २०१४ साल सम्ममा १० जिल्लाहरूमा पशु अस्पतालहरूको स्थापना भए। पशु स्वास्थ्य सेवाको आवश्यकता बढ्दै गएकोले भारत, संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय खाद्य तथा कृषि सङ्गठन र अक्सफामको सहायतामा देशव्यापी रूपमा सेवा पुऱ्याउन ३३ वटा भेटेरेनरी अस्पताल, २१ डिस्पेन्सरी र १८ वटा चेकपोष्ट वि.सं. २०२१ सम्ममा स्थापना भए। यसै समयमा छ वटा पशु विकास फार्महरू पनि खोलिए। वि.सं. २०२३ सालमा पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य विभागको स्थापना गरी पाँचौँ पञ्चवर्षीय योजनादेखि पशु स्वास्थ्य, पशु आहारा, पशु प्रजनन तथा पशुपालन व्यवस्थापन सेवालाई एकीकृत रूपमा कृषकहरूको घर

दैलोमा पुन्याउन उदेश्यले समन्वयात्मक पशु सेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरियो। वि.सं. २०२९ सालमा कृषिका सम्पूर्ण कार्यहरू समन्वयात्मक रुपमा लैजानको लागि पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य विभागलाई पुनः कृषि विभागमा गाभिएको थियो।

पशुपालन व्यवसाय बढ्दो मागसँगै पशु सेवामा आएको कमीलाई महसुस गरी वि.सं. २०३६ मा पुनः पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य विभाग (पछि पशु सेवा विभागको नाममा) पुनर्गठन गरियो। त्यसपछि क्रमिक रुपमा ७५ वटै जिल्लाहरूमा पशु सेवा कार्यालयहरू, ग्रामीणस्तरमा सेवा केन्द्रहरू, प्रयोगशाला तथा फार्महरूको सुदृढीकरण र केही नयाँ फार्महरू स्थापना भए। वि.सं. २०४९ सालमा पशु सेवा विभाग लगायत कृषि क्षेत्रका सबै सेवात्मक निकायहरूलाई समेटी कृषि विकास विभागको गठन भयो। तत्पश्चात् व्यवस्थापन पक्षमा आएको जटिलता र सेवामा शिथिलता आएको महसुस गरी पुनः २०५२ साल श्रावण १ गते पशु सेवा विभागको गठन भयो। नेपाल सरकारको मिति २०७५/३/३२ को निर्णय बमोजिम कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत सङ्घीय संरचना अनुसार पशु सेवा विभागको पुनर्संरचना भई पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रको विकास तथा विस्तार एवम् नियमक कार्यहरू गर्दै आएको छ।

(ख) दीर्घकालिन सोच

पशुपालन व्यवसायलाई व्यवसायीक, आयमूलक तथा आकर्षक पेशाको रुपमा विकास गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, गरिवी न्यूनीकरण र रोजगारी सृजनाका साथै राष्ट्रिय उत्पादनमा योगदान पुन्याउने पशु सेवा विभागको दीर्घकालिन सोच रहेको छ।

(ग) उद्देश्य

- पशुपन्छीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी गरिवी निवारण तथा खाद्य सुरक्षामा सहयोग पुन्याउने।
- पशुजन्य पदार्थको प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धन गरी व्यावसायीकरणका आधारहरू सुदृढ गर्ने।
- आर्थिक तथा जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण पशुरोगहरूको नियन्त्रण र उन्मूलन गर्ने।

- जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग गरी वातावरण मैत्री पशुपालन व्यवसाय पद्धतीको विकास गर्ने।

(घ) रणनीति

- विश्व व्यापार सङ्गठन तथा विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठनको मापदण्ड अनुसार पशु स्वास्थ्य सेवालाई भरपर्दो, विश्वासिलो र आधुनिकिकरण गर्ने।
- पशु तथा पशुजन्य पदार्थको उत्पादन वृद्धिका लागि आवश्यक पर्ने उत्पादन सामाग्रीहरूमा कृषकको पहुँच बढाई उत्पादन लागत कम गरी पशुपालन व्यवसायलाई प्रतिस्पर्धी बनाउने।
- स्थानीय तह तथा सरोकारवालाहरूको सहकार्यमा पशुपन्छी बजार सञ्जाल विकास तथा विस्तारद्वारा कृषक, व्यवसायी तथा उपभोक्ताको लागि प्रतिस्पर्धात्मक तथा गुणस्तरीय पशुवस्तुको बजार पहुँचमा सहज बनाउने।
- स्थान विशेषको सम्भाव्यताको आधारमा पशुवस्तु विशेषको पकेटहरूलाई केन्द्र बिन्दु मानी व्यवसायिक पशुपालन प्रणालीको विकास गर्ने।
- वातावरण संरक्षण एवम् जैविक विविधताको संवर्द्धन र उपयोग गर्दै पशुपन्छीहरूमा आधारित आयआर्जन गर्ने खालका पशुजन्य उद्यमको अभिवृद्धि गरी खाद्य सुरक्षा स्थिति सुदृढ गर्ने।
- पशुपालन व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक दक्षता एवम् क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- राज्यले अपनाएको समावेशीकरण र सामाजिक न्यायको आधारमा पशु विकास कार्यक्रममा लक्षित समुदायलाई मूलधारमा ल्याउने।

(ङ) कार्यक्षेत्र

पशुपालन व्यवसायलाई विविधीकरण, व्यवसायीकरण, आयमूलक तथा सम्मानित पेशाको रूपमा विकास गरी राष्ट्रिय उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने पशु सेवा विभागको प्रमुख उद्देश्य हो । यसको लागि पशुजन्य पदार्थहरूको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने मात्र नभई यस व्यवसायलाई बढी नाफामूलक र प्रतिस्पर्धी बनाउनुपर्ने आवश्यकता समेत छ। विभिन्न देशहरूले पशुपालनका तरिका, प्राविधिको उपयोग तथा

विकासको नयाँ रणनीति तथा मोडेल अपनाई पशु सेवाको क्षेत्रमा निकै ठूलो फड्को मारिसकेका छन्। विद्यमान पशुपालन क्षेत्रको समस्या तथा चुनौतिहरूको समाधान तथा समयक्रममा विकसित भएका सेवाको मागको स्तर बमोजिमको सेवा प्रवाह गर्न सक्षम बनाउन यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न देहाय बमोजिमका कार्य क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ।

- पशु क्वारेन्टाइन सम्बन्धी कानून, नीति, मापदण्ड, निर्देशिका कार्यान्वयन गर्ने गराउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य महामारी रोग नियन्त्रण कार्यमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा सहभागिता जनाउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य महामारी अन्वेषण, निदान, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गर्ने, गराउने।
- जनस्वास्थ्य संरक्षण, जुनोटिक रोग नियन्त्रण एवम् एक स्वास्थ्य अवधारणाको कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन गर्ने, गराउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य जैविक विविधता र जैविक प्रविधि सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्ड निर्धारण नियमन गर्ने, गराउने।
- खाद्य सुरक्षा, खाद्य अधिकार र खाद्य सम्पुर्णता हासिल गर्न पशुपन्छी सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, मापदण्ड, सूचक, अन्तरप्रदेश समन्वय, नियमन गर्ने, गराउने।
- पशुपन्छी स्रोत, आनुवंशिकी संरक्षण विकास एवम् दीगो उपभोगको लागि नियमन गर्ने, गराउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरको तथ्याङ्क प्रणाली, अध्ययन, अनुसन्धान, स्रोत संरक्षण, विकास र विस्तार गर्ने, गराउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य औषधि, सुक्ष्म पोषण तत्व र विषादीको उपयोग र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तयारी तथा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने र नियमन गर्ने, गराउने।
- भेटेरिनरी औषधि र विषादीको आयात अनुमति र नियमन गर्ने, गराउने।
- पशुपन्छीजन्य औषधि, जैविक पदार्थ, दानाको गुणस्तर निर्धारण तथा नियमन गर्ने, गराउने।

- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा सहजीकरण र नियमन गर्ने, गराउने ।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य अन्तर्राष्ट्रिय प्रत्यायनयुक्त (Accreditation) प्रयोगशाला विकास र व्यवस्थापन गर्ने, गराउने ।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उद्योग व्यवसायको अन्तर-प्रादेशिक विकास तथा प्रवर्द्धनमा समन्वय गर्ने ।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य नस्ल सम्बन्धी राष्ट्रिय गुणस्तर तथा मापदण्ड निर्धारण, व्यवस्थापन, समन्वय र नियमन गर्ने, गराउने ।
- अन्तरदेशीय चरन तथा खर्क सम्बन्धी तयारी तथा कार्यान्वयन गर्ने गराउने र नियमन गर्ने, गराउने ।
- अन्तरदेशीय र अन्तर प्रादेशिक चरन र खर्क प्रवर्द्धनमा समन्वय गर्ने ।
- पशुपन्छी पालन सेवा, सीप विकास, निरन्तर शिक्षा, तालिम, नीति, मापदण्ड, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय तालीममा छनौट सञ्चालन एवम् व्यवस्थापन गर्ने गराउने र मानव संसाधन व्यवस्थापन गर्ने ।
- अन्तर-प्रादेशिक विपद् व्यवस्थापन, रोग नियन्त्रण टोली परिचालनका लागि आवश्यक समन्वय गर्ने ।
- अन्तर-प्रादेशिक पशु सेवा प्रसार समन्वय तथा प्रविधि विस्तार, मापदण्ड एवम् समन्वय गर्ने ।
- विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन (World Organization for Animal Health), (WOAH), Animal Production and Health Commission for Asia and Pacific (APHCA) लगायत अन्य संस्थाहरूसँग प्राविधिक सहकार्य एवम् समन्वय गर्ने ।
- पशु चिकित्सा सेवा प्रवर्द्धन गर्न चिकित्सालय एवम् विशेषज्ञ सेवा व्यवस्थापन गर्ने, गराउने ।
- ड्रग-रेसिड्यु (Drug Residue), एन्टीमाइक्रोबियल रेसिस्टेन्स (Antimicrobial Resistance) लगायत जनस्वास्थ्यको विषयमा स्तरीकरण, सूचना सङ्कलन, वर्गीकरण एवम् सूचना प्रवाह तथा नियमन गर्ने, गराउने ।
- पशु सेवा सम्बन्धी प्रयोगशाला सम्बद्धता एवम् स्तरोन्नति व्यवस्थापन गर्ने, गराउने ।

- पशुपन्छीजन्य व्यवसाय तथा उद्योग प्रवर्द्धन, आयात, निर्यात सिफारिस, नियमन, कार्यविधि निर्धारण तथा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।
- पशुपन्छीजन्य खाद्य पदार्थको स्वच्छता प्रवर्द्धन एवम् अन्वेषण अनुगमन तथा सूचना प्रवाह गर्ने, गराउने ।
- जैविक मल उत्पादनको लागि गोठ व्यवस्थापन प्रवर्द्धन एवम् नियमन गर्ने, गराउने ।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य बीमा प्रवर्द्धन कार्यक्रमको व्यवस्थापन तथा नियमन गर्ने, गराउने ।
- पशु कल्याण सम्बन्धी प्रवर्द्धन कार्यक्रम गर्ने, गराउने ।
- मत्स्य विकास, रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण, समन्वय व्यवस्थापन गर्ने, गराउने ।

(च) मुख्य कार्यक्रमहरू

- पशु सेवा विभाग
- मत्स्य विकास कार्यक्रम
- पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम
- पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम

(छ) सङ्गठनात्मक संरचना

नेपाल सरकार, कार्य विभाजन नियमावली, २०७४ मा उल्लेख भएका कार्यहरू एवम् माथि उल्लेखित उद्देश्यको प्रभावकारी कार्यान्वयन र व्यवस्थापनको लागि यस विभागको कार्यक्षेत्र र सङ्गठनात्मक संरचनामा बेला बखत फेरबदल हुँदै आएको छ । पशु सेवा विभागको उद्देश्यहरू हासिल गर्न नेपाल सरकारको मिति २०७५/३/३२ को निर्णय अनुसार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत पशु सेवा विभागको पुनःसंरचना भएको छ । हाल यस विभाग अन्तर्गत तीन वटा महाशाखा (पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा, पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा र पशुपन्छी आनुवंशिक स्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा) एक इकाई (आयोजना समन्वय इकाई), दुई शाखा (योजना तथा अनुगमन शाखा र प्रशासन शाखा) र ३५ वटा कार्यालयहरू रहेका छन् ।

१.२ पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका कार्यक्रम तथा निकायहरू

१.२.१ पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका महाशाखा तथा निकायहरू

(क) पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा

- पशु स्वास्थ्यको क्षेत्रमा आधिकारिक राष्ट्रिय भेटेरिनरी निकाय (National Veterinary Authority) को रूपमा काम गर्ने र तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति, निर्देशिका तथा नमस्को प्रारम्भिक मस्यौदा तर्जुमा गर्ने ।
- आर्थिक दृष्टिले महत्वपूर्ण सीमाविहिन पशुपन्छीको रोग सर्भिलेन्स, अन्वेषण तथा नियन्त्रण कार्य गर्ने ।
- जनस्वास्थ्यसँग सम्बन्धित तथा जुनोटिक रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण, नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।
- राष्ट्रिय महत्वका रोग नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- रिफरल पशु चिकित्सा सेवा सञ्चालन तथा नियमन गर्ने ।
- पशुपन्छीका औषधि, जैविक पदार्थ, हर्मोन, विषादी लगायतको गुणस्तर नियमन गर्ने ।
- पशुपन्छीजन्य महामारी एवम् प्रकोप लगायतका विपद् व्यवस्थापन गर्ने ।
- महामारी, विपद् व्यवस्थापन र राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रमका लागि औषधि, खोप तथा नियन्त्रण उपकरण/सामग्रीको बफर-स्टक मौज्जात व्यवस्थापन गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य क्षेत्रमा आवश्यक ऐन, नियम, मापदण्ड, निर्देशिका लगायतको आवश्यकता पहिचान तथा प्रारम्भिक मस्यौदाहरू तयार गर्ने ।

- पशुपन्छीका रोगहरुको अन्वेषण, नियन्त्रण, रोकथाम तथा उन्मूलनको कार्ययोजना (Contingency Plan) तयार गरी लागू गर्ने।
- एक स्वास्थ्यको लागि पशु स्वास्थ्य तर्फको आधिकारिक राष्ट्रिय प्राविधिक निकायको रूपमा कार्य गर्ने।
- खोप उत्पादन तथा व्यवस्थापनको कार्यको सुपरिवेक्षण तथा आवश्यक समन्वय गर्ने।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् लगायत अन्य पशुपन्छी तथा माछाका अनुसन्धान संस्थाहरूसँग समन्वय राखी समन्वयात्मक पशु स्वास्थ्य अन्वेषण तथा अनुसन्धान कार्यमा सहजीकरण गर्ने।
- भेटरिनरी निरीक्षण व्यवस्थापन कार्य गर्ने।
- नेपाल पक्ष राष्ट्र रहेको विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय सङ्गठनमा पशु रोग तथा अवस्थाको रिपोर्टिङ गर्ने।
- पशु रोग तथा अवस्थिति सम्बन्धी सूचना प्रणाली व्यवस्थापन गर्ने।
- प्रयोगशालाको प्रत्यायन (Accreditation) तथा प्रमाणीकरण गर्ने।
- नेपालमा कार्यरत पशु स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित निकायहरूलाई प्राविधिक सहयोग तथा समन्वय गरी क्षमता विकास गर्ने।
- पशु तथा पशुजन्य पदार्थ निकासीको लागि आवश्यक अन्तर्राष्ट्रिय भेटरिनरी प्रमाणपत्र जारी गर्ने।
- पशु स्वास्थ्यको क्षेत्रमा एन्टिमाइक्रोबियल रेजिस्टेन्स (Antimicrobial Resistance) तथा एन्टिमाइक्रोबियल प्रयोग (Antimicrobial Use) को नियमन गर्ने।
- पशु कल्याण सुनिश्चित गर्न आवश्यक कार्य गर्ने।

(१) महामारी तथा रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा

- आर्थिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण सीमाविहिन पशुपन्छीको रोग सर्भिलेन्स, अन्वेषण तथा नियन्त्रण कार्य गर्ने।

- पशुपन्ध्रीजन्य महामारी एवम् प्रकोप लगायतका विपद् व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।
- महामारी, विपद् व्यवस्थापन र राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रमका लागि औषधि, खोप तथा नियन्त्रण उपकरण/सामग्रीको बफर-स्टक मौज्दात व्यवस्थापन गर्ने ।
- आर्थिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रोग नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- पशुपन्ध्रीका रोगहरुको अन्वेषण, नियन्त्रण, रोकथाम तथा उन्मूलनको आपतकालिन कार्ययोजना (कन्टिन्जेन्सी प्लान) तयार गरी लागू गर्ने ।
- महामारी रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि कार्ययोजना तयार पार्ने ।
- महामारी रोग सम्बन्धी सूचना सङ्कलन तथा सम्प्रेषण गर्ने ।

(२) भेटेरिनरी इपिडेमियोलोजी शाखा

- नेपाल पक्ष राष्ट्र रहेको विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय सङ्गठनहरुमा पशुपन्ध्री (वन्यजन्तु समेत), माछा, मौरी रोग तथा अवस्थाको रिपोर्टिङ गर्ने ।
- पशु रोग तथा अवस्थिति सम्बन्धी सूचना प्रणाली व्यवस्थापन गर्ने ।
- पशु रोग पहिचानको दक्षता अभिवृद्धिको लागि सूचना तथा जानकारी सम्प्रेषण गर्ने र आवश्यक सञ्चारको कार्य गर्ने ।
- महामारी तथा सीमाविहिन रोग नियन्त्रणका लागि Zoning and Compartmentalization कार्य गर्ने ।
- इमर्जिङ तथा रि-इमर्जिङ रोगहरुको नियन्त्रण सम्बन्धी रणनीति तयार तथा कार्यान्वयन गर्ने ।
- पशु रोग सम्बन्धी इपिडेमियोलोजीकल सर्भिलेन्स, अध्ययन गर्ने ।
- पशु रोगको जोखिम विश्लेषण गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख अद्यावधिक गरी राख्ने ।

(३) एकिकृत स्वास्थ्य शाखा

- एक स्वास्थ्य सम्बन्धी राष्ट्रिय नीतिको मस्यौदा तर्जुमा कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने।
- एक स्वास्थ्यको लागि पशु स्वास्थ्यको तर्फबाट आधिकारिक राष्ट्रिय प्राविधिक विन्दुको रूपमा कार्य गर्ने।
- जनस्वास्थ्यसँग सम्बन्धित तथा जुनोटिक रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण तथा नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गर्ने।
- एन्टिमाइक्रोबियल रेसिस्टेन्स तथा एन्टिमाइक्रोबियल प्रयोगको नियमनको कार्यको समन्वय गर्ने।
- खाद्य स्वच्छताको लागि पशु सेवा विभागको फोकल विन्दुको रूपमा कार्य गर्ने र अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्ने।
- विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन (WOAH) र विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनसँग प्राविधिक सहकार्य एवम् समन्वय गर्ने।
- एक स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सरोकारवाला सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूसँग समन्वय गर्ने।
- एक स्वास्थ्य सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानका लागि आवश्यक कार्य गर्ने।
- एक स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचना प्रणाली व्यवस्थापन गर्ने।
- एक स्वास्थ्य सम्बन्धी दक्षता अभिवृद्धिको लागि सूचना तथा जानकारी सम्प्रेषण गर्ने र आवश्यक सञ्चारको कार्य गर्ने।

(ख) पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा

- पशु क्वारेन्टाइनको क्षेत्रमा कानूनी तथा प्राविधिक राष्ट्रिय निकाय (National Technical Authority) को रूपमा काम गरी तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी बहन गर्ने।
- पशु क्वारेन्टाइनसँग सम्बन्धी अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।
- पशु क्वारेन्टाइनसँग सम्बन्धित ऐन, नियमावली, मापदण्ड, कार्यविधिको मस्यौदा तयारी तथा कार्यान्वयन गर्ने।
- निर्धारित गुणस्तर अनुसारका पशुपन्छी तथा माछा र पशुजन्य पदार्थको आयात निर्यात हुने व्यवस्था मिलाउने।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्री मार्फत भित्रिन सक्ने पशु रोगहरूको प्रवेश रोक्न विद्यमान ऐन, नियमको कार्यान्वयनको साथै पशु क्वारेन्टाइनको समुचित व्यवस्थापन गर्ने।
- विश्व व्यापार सङ्गठन (WTO) को सम्पर्क बिन्दुको रूपमा कार्य गर्ने तथा Sanitary and Phytosanitary (SPS) Measures अनुरूप क्वारेन्टाइन प्रक्रिया वैज्ञानिक तथा सुदृढ गर्दै जाने।
- WTO को SPS मापदण्ड अनुरूप पशु क्वारेन्टाइन प्रक्रियालाई अध्यावधिक गरी पशुपन्छी र पशुजन्य पदार्थको गुणस्तर नियमन, मापदण्ड निर्धारण, ऐन नियम साथै सो सम्बन्धी नीति तय गर्ने।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ को दफा १७, १८, र १९ बमोजिमका कार्यहरू गर्ने।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीहरूको आयात निर्यात सिफारिस प्राविधिक समितिको सचिवालयको रूपमा कार्य गर्ने।
- वैज्ञानिक तथ्यका आधारमा आयात जोखिम विश्लेषण जोखिम व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन गर्ने।

- पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, चेकपोष्ट, होल्डिङ्ग यार्ड (Holding Yard) र नाकाहरूको समयानुकूल स्थापना तथा स्थानान्तरण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने।
- रोग नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा सीमावर्ती मुलुकका सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गरी आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने।
- पशुपन्छी तथा माछाका रोगहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्न नदिन आन्तरिक क्वारेन्टाइनलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने।

(१) जोखिम विश्लेषण शाखा

- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीहरूको आयात गर्दा जोखिम विश्लेषण गर्ने ।
- सीमावर्ती मुलुकका पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयसँग समन्वय गरी कार्य गर्ने ।
- क्वारेन्टाइन कार्यसँग सम्बन्धित कार्यहरूको लागि जोखिम विश्लेषणको खाका तथा प्रोटोकल तयार गर्ने।
- क्वारेन्टाइनमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई जोखिम विश्लेषण गर्ने विधि सम्बन्धी तालीम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- नेपालमा पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीहरू निर्यात गर्ने मुलुकहरूको पशु रोगको अवस्था (Disease Status) का आधारमा नेपालको लागि क्वारेन्टाइन Pathogen पहिचान गर्ने।
- प्रयोगशाला तथा भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी शाखा, जनस्वास्थ्य, वन्यजन्तु तथा सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गरी जोखिम विश्लेषण सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- जोखिम सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने निकायहरूसँग समन्वय गरी जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्ने गराउने।
- रोग जोखिमका अतिरिक्त अन्य जोखिमका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी जोखिम विश्लेषण गरी आवश्यक परामर्श गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने ।

(२) आन्तरिक तथा सीमा पशु क्वारेन्टाइन शाखा

- पशु क्वारेन्टाइनको क्षेत्रमा आधिकारिक राष्ट्रिय निकाय (National Technical Authority) को रूपमा कार्य गर्ने।
- पशु सेवा क्षेत्रको लागि विश्व व्यापार सङ्गठनको सम्पर्क केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने।
- पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूको कार्यक्रम तर्जुमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।
- क्वारेन्टाइनसँग सम्बन्धित सरोकार निकायहरूसँग समन्वय गर्ने।
- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीको माध्यमबाट भित्रिन सक्ने पशु रोगहरूको प्रवेश रोक्न विद्यमान ऐन नियमको कार्यान्वयन गर्ने गराउने।
- विश्व व्यापार सङ्गठनको Sanitary and Phyto-sanitary Measures अनुरूप पशु क्वारेन्टाइन प्रक्रियालाई अध्यावधिक गरी पशुपन्छी र पशुजन्य पदार्थको गुणस्तर नियमन, मापदण्ड तर्जुमामा यथोचित सहयोग तथा ऐन नियमको कार्यान्वयन गर्ने गराउने।
- पशुपन्छी तथा माछाका रोगहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्न नदिने।
- रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालन भएका क्षेत्रमा रोग भित्रन नदिन र रोगहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्न नदिन आन्तरिक तथा सीमा क्वारेन्टाइनलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने।
- पशु क्वारेन्टाइन सूचना व्यवस्थापन (AQMIS) प्रणाली सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, चेकपोष्ट, क्वारेन्टाइन स्थल (Holding Yard) को समयानुकूल सुदृढीकरण गर्ने र आवश्यकता अनुसार स्थायी तथा अस्थायी क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट स्थापना तथा स्थानान्तरण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने।

(३) आयात निर्यात तथा नियमन शाखा

- पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीहरूको आयात निर्यात सिफारिस प्राविधिक उप-समितिको सचिवालयको रूपमा कार्य गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ को दफा १७, १८, र १९ वमोजिमका कार्यहरू गर्ने ।
- आयात निर्यात सिफारिस, विक्री वितरण अनुमति, उद्योग स्थापना सिफारिस गर्न विभागमा पेश गर्ने ।
- आयात, विक्री वितरण, निर्यात सिफारिस अनुमति, उद्योग स्थापनाको सिफारिस माग गर्ने ।
- आयात निर्यात सिफारिस गर्दा विशेषज्ञको रायका लागि जोखिम विश्लेषण शाखा तथा अन्य विज्ञ समूहको राय मागी कार्य गर्ने ।
- आयात निर्यात गर्नु पूर्व राष्ट्रिय पशुपन्छी अन्वेषण प्रयोगशाला/ भेटेरीनरी गुणस्तर तथा औषधी नियमन प्रयोगशाला र राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाईभस्टक गुण नियन्त्रण प्रयोगशालाको प्रतिवेदनको आधारमा कार्य गर्ने ।
- पशुपन्छीको औषधी, जैविक पदार्थ, हर्मोन, विषादी लगायतको गुणस्तर नियमन गर्ने ।
- पशुपन्छीजन्य औषधि, जैविकी, दाना, सुक्ष्म पोषकतत्वको गुणस्तर निर्धारण व्यवस्थापन गर्ने ।
- निर्धारित गुणस्तर अनुसारका पशुपन्छी तथा पशुजन्य पदार्थको आयात निर्यात सुनिश्चित गर्ने ।
- निर्यात गर्ने राष्ट्रको न्यूनतम पशु स्वास्थ्य क्षेत्रको आवश्यकता सम्बन्धी मापदण्ड तयार गर्ने ।

(ग) पशुपन्छी आनुवंशिक स्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा

- पशुपन्छी र मत्स्य आनुवंशिक स्रोतको सर्वेक्षण, पहिचान, अभिलेखीकरण, दर्ता तथा संलग्न जोखिमको स्तर मूल्याङ्कन र अनुगमन, संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा उपयोगको लागि आवश्यक पर्ने नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, नर्मस, मापदण्ड तथा कार्यविधि, मस्यौदा तर्जुमा, परिमार्जन र कार्यान्वयन आदि सम्बन्धी कार्यमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरका नीति एवम् सन्धि, महासन्धि अनुसार पशुपन्छी, मत्स्य आनुवंशिक स्रोत संरक्षण र उपयोगका कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न स्थानीय, प्रदेश, केन्द्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूसँग समन्वय गर्नुका साथै सहकार्यको लागि राष्ट्रिय फोकल प्वाइन्टको रूपमा कार्य गर्ने।
- स्थानीय, प्रदेश तथा केन्द्रीय स्तरमा पशुपन्छी तथा मत्स्य आनुवंशिक स्रोत सम्बन्धी सचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धि (प्रचार प्रसार, तालीम, अन्तर्क्रिया आदि) का आवश्यक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- कृषक, व्यवसायी तथा उद्यमीहरूको पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उत्पादन सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप, प्रविधि र आविष्कारको अभिलेखीकरण र उपयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने गराउने कार्यक्रमहरूमा समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य स्रोत संरक्षण र प्रवर्द्धनको लागि राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, सरकारी, गैर सरकारी तथा नीजि क्षेत्रका सङ्घ संस्थाहरूसँग सहकार्य र समन्वय गरी अध्ययन, अनुसन्धान, प्रविधि विस्तार सम्बन्धी कार्यको पहिचान, तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन सहजीकरण गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थहरूको उत्पादन, सङ्कलन, ढुवानी, प्रशोधन, विविधीकरण र बजारीकरणका कार्यक्रमहरूको

सरोकारवाला निकायहरूसँगको संलग्नतामा अनुगमन, मूल्याङ्कन, नियमनको कार्यान्वयन गर्न समन्वय गर्ने।

- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थको उत्पादन ढुवानी, सङ्कलन प्रशोधन, र बजारीकरण आदि कार्यमा संलग्न कृषक, व्यवसायी, उद्यमी र विषयगत प्राविधिक जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि (व्यवहारिक सीपमूलक तालिम/अध्ययन/अवलोकन भ्रमण, प्रविधि विस्तारका साथै यान्त्रीकरण तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञान र सीप) को लागि सङ्घ, प्रादेशिक र स्थानीय तहहरूसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यपालनमा कृषकहरूबाट अपनाईएका परम्परागत ज्ञान, सीप आविष्कार र बौद्धिक सम्पत्ती तथा रैथाने पशुपन्छी, मत्स्य साथै घाँसेवालीहरूको स्रोत पहिचान, संरक्षण, उपयोग, प्रवर्द्धन र तिनीहरूको मौलिकताको अधिकार (Patent Right) दर्ता गर्न समन्वय गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा आयोजना हुने पशुपन्छी तथा मत्स्य सम्बन्धी मेला, महोत्सव, प्रदर्शनी, दिवस, अन्तरक्रिया, कार्यशाला गोष्ठिमा सहभागिता जनाउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य उत्पादन, उद्योग व्यवसाय तथा बजारीकरणसँग सम्बन्धित वैदेशिक सहायताको लागि आयोजना, अवधारणा पत्र तयार तथा कार्यक्रम सञ्चालन/कार्यान्वयनको लागि मार्गदर्शन तर्जुमामा सहजीकरण गर्ने।
- यस महाशाखासँग सम्बन्धित सरकारी, गैर सरकारी, सहकारी र नीजि क्षेत्रका आयोजना, फार्म र उद्योग व्यवसायहरूको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन, मूल्याङ्कन गरी विश्लेषणात्मक प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क कार्यालय, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँगको सहकार्यमा पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रका महत्वपूर्ण सूचना तथा तथ्याङ्क (स्रोत केन्द्र, व्यावसायिक

फार्म, उद्योग व्यवसाय, पशुपन्छी र मत्स्य तथ्याङ्क तथा पशुपन्छी र मत्स्यजन्य पदार्थहरूको उत्पादन, पशु आहारा तथा चरन खर्क, पशु स्वास्थ्य, पशुपन्छी व्यवसाय) सङ्कलन, विश्लेषण, अभिलेखीकरण, व्यवस्थापन र सम्प्रेषण कार्यमा समन्वय र सहकार्य गर्ने।

- तथ्याङ्क सङ्कलन तथा आर्थिक विश्लेषण प्रणालीलाई वैज्ञानिक ढङ्गबाट अध्यावधिक गर्न आवश्यक नीति, नर्मस, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तर्जुमा र कार्यान्वयनमा समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थको उत्पादन, प्रशोधन, बजार प्रवर्द्धन तथा विविधीकरणमा सरोकारवाला निकायहरूसँगको साझेदारी तथा सहकार्यमा लाभ लागत अध्ययन, अनुसन्धान तथा विश्लेषण गरी सम्बन्धित निकायहरूलाई सुसूचित गर्ने गराउने।
- तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषणको आधारमा पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थहरूको माग तथा आपूर्तिको सम्भाव्यता अध्ययनद्वारा पशुपालन र मत्स्यपालन क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धनको लागि व्यावसायिक योजना, परियोजना र कार्यक्रमहरूको पहिचान, तर्जुमा र कार्यान्वयनमा प्रादेशिक तथा स्थानीय तहहरूसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने।
- पशुपालन र मत्स्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित स्रोत केन्द्रहरू तथा यसमा आधारित उद्योग व्यवसायहरूको सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूको संलग्नतामा प्रभावकारी अनुगमन सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्ने।
- पशुपन्छी र मत्स्य सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरको तथ्याङ्क प्रणाली सम्बन्धी विषयगत अध्ययन, अनुसन्धान, विकास र विस्तारसँग सम्बन्धित क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा समन्वय गरी सूचना प्रणाली स्थापना र व्यवस्थापनमा नवीनतम प्रविधिहरूको उच्चतम प्रयोगमा सहजीकरण गर्ने।
- मत्स्य तथा अन्य जलचर सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ/संस्थासँग समन्वयमा सञ्चालित कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने।

- योजना तथा विकासका नीतिका लागि आवश्यक पर्ने पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य तथ्याङ्क उपलब्ध गराउन सहजीकरण गर्ने ।
- सञ्चालित कार्यक्रमहरूको सहभागितामूलक, नतिजामुखी अनुगमन, मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न समन्वय गर्ने ।
- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट भएका निर्देशन एवम् परिपत्र बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

(१) पशुपन्छी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा

- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उत्पादन, ढुवानी, सङ्कलन, प्रशोधन र बजारीकरण सम्बन्धी नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, नर्मस, कार्यविधि, मापदण्ड आदिको मस्यौदा तयार, परिमार्जन, कार्यान्वयन लगायतका कार्यमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने ।
- पशुपन्छी र मत्स्यजन्य फार्म, स्रोत केन्द्र र यसमा आधारित उद्योग, व्यवसाय बजार विकास र प्रवर्द्धनको लागि व्यावसायिक प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन सम्बन्धी सरोकार निकायहरूलाई सहयोग गर्ने ।
- भौगोलिक विशेषता र सम्भाव्यताको आधारमा प्रतिस्पर्धात्मक तुलनात्मक लाभका पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उत्पादनहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, मूल्य श्रृङ्खला पहिचान र बजार प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालनका लागि प्रादेशिक र स्थानीय तहका सरकारी, गैरसरकारी सहकारी, निजी क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- सरकारी, निजी र सहकारी एवम् स्थानीय तहको साझेदारीमा बजार सञ्जाल विकास र यससँग सम्बन्धित सूचना प्रणाली (Mobile apps, websites, e-marketing system आदि) को व्यवस्थापनमा समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- सघन उत्पादन क्षेत्रमा सार्वजनिक निजी सहकारी साझेदारी अवधारणा (PPP) अनुसार सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहहरूको सहकार्यमा सङ्कलन केन्द्र, थोकबजार, वधस्थल/वधशाला, दूध, फुल

तथा माछा मासुसँग सम्बन्धित उद्योग, मार्ट, पसल, प्रशोधन केन्द्र, सङ्कलन केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा हाटबजारको पूर्वाधार विकास, स्थापना र सुदृढीकरणमा सहयोग गर्ने।

- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थ (दूध, फुल, माछा, मासु, ऊन, पशिमना, हाड, छाला आदि) को मूल्य श्रृङ्खला पहिचान, अध्ययन प्रवर्द्धनका साथै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरणमा सहजीकरण कार्य गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य उत्पादन/वस्तुहरूको उद्योग, व्यवसाय, सङ्कलन केन्द्र, हाट बजारहरूको तथ्याङ्क अध्यावधिकको साथै माग आपूर्ति र बजार मूल्य सम्बन्धी सूचना सङ्कलन तथा लाभ लागत अध्ययन विश्लेषण कार्यमा सहजीकरण गर्ने।
- स्वच्छ, स्वस्थ र गुणस्तरीय पशुपन्छी तथा मत्स्य उत्पादनको लागि असल उत्पादन व्यवस्थापन, बजारीकरण पद्धतिको कार्यान्वयन, नियमन र सुदृढीकरण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा समन्वय गर्ने।
- ऊन, पशिमना, छाला सङ्कलन तथा प्रशोधनको लागि आवश्यक प्रविधि उत्पादन, पूर्वाधार विकास र बजार प्रवर्द्धनमा सरोकारवाला निकायहरूसँग सहयोग र सहजीकरण गर्ने।
- युवा, महिला, जनजाती, दलित, अति गरीब, पिछडिएका क्षेत्र तथा समुदायलाई पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन क्षेत्र सम्बन्धी उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरणमा आकर्षित गर्न क्षमता अभिवृद्धि, उद्यमशिलता एवम् बजार व्यवसाय प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालनमा सहजीकरण गर्ने।
- निर्यातजन्य उच्च मूल्यका पशुजन्य उत्पादन (ऊन/राडी पाखी, पशिमना, चीज, छुर्पी, छाला आदि) को गुणस्तरीय उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धनका लागि मूल्य श्रृङ्खलाको विकास र विस्तारद्वारा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरणमा सहजीकरण गर्ने।

- पशुपन्छीपालन तथा मत्स्यपालन क्षेत्रसँग सम्बन्धित मूल्य शृङ्खलामा आधारित उद्योग व्यवसायको विकास र प्रवर्द्धनका लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्न सरकारी, सहकारी, गैरसरकारी, निजी क्षेत्र र अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट भएका निर्देशन एवम् परिपत्र बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

(२) पशुपन्छी तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा

पशुपन्छी र मत्स्यजन्य पदार्थ, उद्योग, स्रोत केन्द्र, वस्तुहरूमा आधारित फार्म / सरोकारवाला निकायहरूसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क प्रवर्द्धन गर्न, बजार तथा मूल्य सम्बन्धी सूचना विकास कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने र पशुपालक कृषकहरूको समन्वयमा व्यावसायिक योजना तथा बजार क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको अनुगमन र तथ्याङ्क सङ्कलन मार्फत विवरण अध्यावधिक राख्ने र सम्प्रेषण गर्ने रहेको छ ।

- पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थको उत्पादन, प्रशोधन, बजार प्रवर्द्धन तथा विविधीकरणमा सरोकारवाला निकायहरूसँगको साझेदारी तथा सहकार्यमा लाभ लागत अध्ययन, अनुसन्धान तथा विश्लेषण गरी सम्बन्धित निकायहरूलाई सुसूचित गर्ने गराउने ।
- तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषणको आधारमा पशुपन्छी तथा मत्स्यजन्य पदार्थहरूको माग तथा आपूर्तिको सम्भव्यता अध्ययनद्वारा पशुपालन र मत्स्यपालन क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धनको लागि व्यावसायिक योजना, परियोजना र कार्यक्रमहरूको पहिचान, तर्जुमा र कार्यान्वयनमा प्रादेशिक तथा स्थानीय तहहरूसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
- पशुपन्छी र मत्स्य सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरको तथ्याङ्क प्रणाली सम्बन्धी विषयगत अध्ययन, अनुसन्धान, विकास र विस्तार तथा यससँग सम्बन्धित क्षमता अभिवृद्धि कार्यमा सूचना प्रणालीका नवीन प्रविधिहरूको प्रयोग गर्ने गराउने ।

- तथ्याङ्क सङ्कलन तथा आर्थिक विश्लेषण प्रणालीलाई वैज्ञानिक ढङ्गबाट अध्यावधिक गर्न आवश्यक नर्मस निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तर्जुमा गर्न सरोकार निकायहरूसँग समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी र मत्स्य आनुवंशिक स्रोतको सर्वेक्षण, पहिचान, अभिलेखीकरण, दर्ता तथा संलग्न जोखिमको स्तर मूल्याङ्कन र अनुगमन, संरक्षण, संवर्द्धन तथा उपयोगको लागि आवश्यक पर्ने नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, नर्मस, मापदण्ड तथा कार्यविधि, मस्यौदा तर्जुमा, परिमार्जन र कार्यान्वयन आदि सम्बन्धी कार्यमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका नीति एवम् सन्धि, महासन्धि अनुसार पशुपन्छी, मत्स्य आनुवंशिक स्रोत संरक्षण र उपयोगका कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न स्थानीय, प्रदेश, केन्द्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूसँग समन्वय गर्नुका साथै सहकार्यको लागि राष्ट्रिय फोकल प्वाइन्टको रूपमा कार्य गर्ने।
- स्थानीय, प्रदेश तथा केन्द्रीय स्तरमा पशुपन्छी तथा मत्स्य आनुवंशिक स्रोत सम्बन्धी सचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धि (प्रचार प्रसार, तालिम, अन्तरक्रिया आदि) का आवश्यक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्यपालनमा कृषकहरूबाट अपनाईएका परम्परागत ज्ञान, सीप, आविष्कार र बौद्धिक सम्पत्ती तथा रैथाने पशुपन्छी, मत्स्य साथै घाँसेवालीहरूको स्रोत पहिचान, संरक्षण, उपयोग, प्रवर्द्धन र तिनीहरूको मौलिकताको अधिकार (Patent Right) दर्ता गर्न समन्वय गर्ने।
- पशुपालन र मत्स्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित फार्म स्रोत केन्द्रहरू तथा यसमा आधारित उद्योग व्यवसायहरूको सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूको संलग्नतामा प्रभावकारी अनुगमन सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्ने।

- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट भएका निर्देशन एवम् परिपत्र बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने।

(३) मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा

- मत्स्य सम्बन्धी नीति एवम् ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, नर्मस एवम् मापदण्ड तयार एवम् परिमार्जनमा सहयोग गर्ने।
- केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्रको समन्वयमा मत्स्य विकास कार्यक्रमको दीर्घकालीन, आवधिक एवम् वार्षिक योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम बजेट तयारमा समन्वय गर्ने।
- स्थानीय तथा प्रादेशिक तह र अन्य सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूसँगको समन्वय र सहकार्यमा मत्स्य सम्बन्धी सूचना, प्राविधिक विवरण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र प्रतिवेदन अध्यवधिक गर्ने।
- जलाशय र श्रमको उत्पादकत्व वृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनमा सहकार्य गर्ने।
- उत्पादन वृद्धिको लागि व्यावसायिक मत्स्य कृषक तथा कृषक समूह एवम् सहकारीसँग समन्वय गर्ने।
- मत्स्य उत्पादक, वितरक र उपभोक्ताबीच समन्वयका लागि सहजीकरण गर्ने।
- माछा तथा जलीय जीवपालनको नवीन प्रविधिहरूको मापदण्ड निर्धारणमा सहयोग गर्ने।
- चिसो तथा न्यानो पानीमा मत्स्यपालन सम्भाव्य क्षेत्रको पहिचानको लागि अध्ययन सर्वेक्षणको मापदण्ड निर्धारण सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- गुणस्तरीय उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- मत्स्य बीमा सम्बन्धी मापदण्ड र नियमन कार्यमा सहयोग गर्ने।

- माछा तथा जलीय जीवजन्य उत्पादनको मूल्य शृङ्खला विकास, पोष्टहार्भेष्ट तथा बजार सम्बन्धी मापदण्ड र नियमन कार्यमा सहजीकरण गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयहरू नदी, खोला, रिजर्भ्वयर (Reservoir) ताल, घोल एवम् सीमसार क्षेत्रमा मत्स्यपालन सर्वेक्षण / सम्भाव्यता अध्ययन प्राथमिकताका आधारमा आयोजना, परियोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा समन्वय गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयमा जलीय जैविक विविधता संरक्षण र उपयोग सम्बन्धी कानून, मापदण्ड र नियमन कार्यमा सहजीकरण गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयबाट प्राप्त हुने माछा तथा जलीय जीवजन्य उत्पादनमा आश्रित समुदाय (Wetland Based Community) सम्बन्धी कानून, मापदण्ड र नियमन कार्यमा सहयोग गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशय र त्यसमा रहेका माछा तथा जलीय जीवहरूको सूची (Inventory) तयार एवम् अध्यावधिक गर्ने।
- मत्स्य विकास र मत्स्य तालिम केन्द्र एवम् प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा सञ्चालित मत्स्य विकास कार्यक्रम र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गत सञ्चालित मत्स्य विकास कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।
- मत्स्य सम्बन्धी क्षमता विकासका लागि स्वदेशी एवम् वैदेशिक अध्ययन, तालीम, गोष्ठी, भ्रमण आदिको अवसरहरूमा आवश्यकता अनुसार कृषक, व्यवसायी, उद्यमी एवम् प्राविधिकहरूको सहभागितामा समन्वय गर्ने।
- मत्स्य तथा अन्य जलचर सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थासँग समन्वय एवम् सञ्चालित कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने।
- मत्स्य विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने सन्दर्भमा सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी तथा नीजि क्षेत्रका मत्स्य अनुसन्धान, पशु सेवा, शिक्षण संस्थाहरू तथा अन्य विषयगत निकायहरूसँग आवश्यकता अनुसार समन्वय तथा सहकार्य गर्ने।

- कृषि तथा पशुपन्ध्री विकास मन्त्रालयबाट भएका निर्देशन एवम् परिपत्र बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने।

(घ) आयोजना समन्वय इकाई

- पशुपन्ध्री र मत्स्यपालनका विविध क्षेत्रहरूमा राष्ट्रिय महत्वका आयोजना प्रस्ताव तयार गर्ने र त्यस परियोजना कार्यान्वयनमा नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने।
- पशुपालन एकीकृत स्वास्थ्य लगायत भेटेरिनरी जनस्वास्थ्य, पशुस्वास्थ्य तथा मत्स्य, जिविकोपार्जनसँग सम्बन्धित कार्य गर्ने विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूसँग समन्वय गर्ने।
- पशुपालनसँग सम्बन्धित रहेर कार्य गर्ने विभिन्न Non-Governmental Organization (NGO)/International Non-Governmental Organization (INGO) सँग समन्वय सहजीकरण गर्ने।
- अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ सस्थाहरूसँग सम्पर्क, पत्राचार, सदस्यता नवीकरण लगायतका कार्यहरू गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय पेशागत संस्थाहरूसँग सम्पर्क र सहकार्यमा गर्ने।
- प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना लगायतका राष्ट्रिय परियोजनाहरूसँग समन्वय, सहकार्य तथा सहजीकरण गर्ने।
- सातै प्रदेश र स्थानीय तहसँग छलफल अन्तरक्रिया गरी स्थान विशेष परियोजना प्रस्ताव तयारी र कार्यान्वयनमा समन्वय र सहयोग गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा आयोजना हुने मेला, कार्यशाला, गोष्ठी, अन्तरक्रिया, महोत्सव, वैज्ञानिक ज्ञान आदान प्रदान, प्रविधि विकास तथा हस्तान्तरण, प्रवर्द्धन लगायतका कार्य, पत्राचार, क्षमता अभिवृद्धि जस्ता कार्यहरूमा समन्वय गर्ने।

- विभिन्न वैदेशिक दातृ संस्थाहरूले नेपालको पशु सेवा विभागसँग कार्य गर्न चाहेको अवस्थामा पशु सेवा विभागसँग Memorandum of Understanding (MOU) तयार गर्ने ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज, संरक्षित क्षेत्रहरू, चिडियाखाना तथा ट्रस्टहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने ।
- वैदेशिक अध्ययन गोष्ठी लगायतका कार्यक्रम, अवलोकन भ्रमण, तालीमहरूमा तुलनात्मक व्यक्तिगत विवरणको आधारमा कर्मचारी मनोनयन गर्ने ।
- सरोकारवालाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।
- प्रकाशन गर्ने कार्यमा सहजीकरण तथा समन्वय गर्ने ।
- विभागीय प्रमुखबाट तोकिए बमोजिमका अन्य कार्यहरू सम्पादन गर्ने ।

(ड) योजना तथा अनुगमन शाखा

- पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास सम्बन्धी सङ्घीय योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालनमा अन्य निकायहरूसँग समन्वय गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमाको लागि सहजीकरण गर्ने ।
- प्रस्तावित कार्यक्रमको स्वीकृतीको लागि माथिल्लो निकायमा पेश गर्ने तथा प्रस्तावित एवम् स्वीकृत कार्यक्रमहरूको अभिलेखीकरण गर्ने ।
- आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम संशोधन, परिमार्जन, रकमान्तर, स्रोतान्तर गर्न समन्वय एवम् सहजीकरण गर्ने ।
- कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन तथा अन्तर्गतका निकायहरूको वार्षिक पशुपन्छी विकास कार्यक्रम मार्गदर्शन तथा समन्वय गर्ने ।
- सङ्घीय पशुपन्छी विकास कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको नीति तथा मापदण्डको कार्यान्वयन गर्न पशु सेवा विभाग र अन्तर्गतका निकायहरूबाट नेपालमा सञ्चालित पशु सेवाका कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने, गराउने र गर्न सहयोग गर्ने ।

- पशु सेवाका कार्यक्रमहरूको प्रगति सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी नियमित रूपमा मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग वा अन्य सम्बन्धित निकायहरूमा पठाउने।
- अन्तर्गतका निकायहरूको वार्षिक पशुपन्छी विकास कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न एवम् सङ्घीय पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूको आवधिक समीक्षा गर्न समन्वय सहजीकरण गर्ने।
- पशु सेवाको कार्यमा संलग्न सङ्घ संस्थाहरूका क्रियाकलापहरूको समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने, गराउने।
- पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका योजना अनुगमन- मूल्याङ्कन शाखाबाट सम्पादन गरिने विभागको कार्यविधिमा उल्लेखित कार्यहरू सम्पन्न गर्ने, गराउने र गर्न सहयोग गर्ने।
- वार्षिक पुस्तिका प्रकाशनार्थ आवश्यक सूचना सामाग्री सङ्कलन गर्न सहयोग गर्ने एवम् विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट प्रकाशित हुने वार्षिक पुस्तिका संलग्न गरी व्यवस्थित गर्ने।
- पत्रपत्रिकामा प्रकाशित पशु सेवासँग सम्बन्धित सूचना सामाग्रीहरूको सङ्कलन गर्ने।

(च) प्रशासन शाखा

- पशु सेवा विभागको कर्मचारी प्रशासन सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- पशु सेवा विभागको जिन्सी तथा स्टोर व्यवस्थापन लगायत प्रशासनिक कार्यहरू सञ्चालन गर्ने।
- पशु सेवा विभागको लेखा तथा श्रेस्ता व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- ऐन, कानून र कार्यविधि निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने।
- ऐन तथा नियम कार्यान्वयन तथा फैसला कार्यान्वयन गर्ने, गराउने।
- विभाग अन्तर्गतका कर्मचारीहरूको कार्य सम्पादन सम्बन्धी कार्य गर्ने।

- पशु सेवा विभाग तथा अन्तरगका निकायहरूको लागि कानूनी परामर्श उपलब्ध गराउने।
- जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने।
- व्यक्तिगत सूचना प्रणाली (PIS) कर्मचारीहरूको व्यक्तिगत विवरण अध्यावधिक गर्ने।

१.३ राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम तथा निकायहरू

१.३.१ राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम

(क) राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय

- गाई, भैँसी, याक, चौँरी, भेडा, बाख्रा, च्याङ्ग्रा (उग्राउने पशु) तथा बँडुर, कुखुरा, खरायो, हाँस, टर्की, बटुई, इमो, लौकाट, अष्ट्रिच, घोडा, खच्चर, गधा लगायतका नउग्राउने पशुपन्छीहरूको न्यूक्लियस हर्ड/मल्टिप्लायर हर्ड/ब्रिडर हर्ड/व्यावसायिक फार्महरूको न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड तयारी र उत्पादित पशुहरूको जातीय गुणस्तर नियमन / प्रमाणिकरण गर्ने।
- नेपाल पक्ष राष्ट्र रहेको जैविक विविधता संरक्षण महासन्धी १९९२, Nagoya Protocol 2010, Global Plan of Action for Animal Genetic Resources and the Interlaken Declaration 2007 ले निर्देशित कार्य गर्ने।
- पशुपन्छीजन्य जैविक विविधता तथा रैथाने तथा लोपोन्मुख पशुहरूको संरक्षण, संवर्द्धन, सदुपयोग र अभिलेखका लागि राष्ट्रिय नीति, मापदण्ड, प्रोटोकल तयार गर्ने।
- पशुपन्छीपालन सम्बन्धी परम्परागत सीप, ज्ञान तथा अभ्यासहरूको राष्ट्रिय अभिलेखीकरण, संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी कार्य गर्ने।

- कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३ अनुसार पशुपन्छी तथा घाँसेवाली स्रोत सम्बन्धी आवश्यक कार्य गर्ने।
- लोपोन्मुख तथा रैथाने पशुपन्छीको संरक्षणका लागि कन्टेनजेन्सी प्लान (Species-wise Animal Genetic Resource Contingency Plan) तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- रैथाने पशुपन्छीको, पहिचान, अभिलेख नक्शाङ्कन (National Database and Mapping) लगायतका कार्य गर्ने।
- पशुपन्छीजन्य जैविक विविधता तथा रैथाने तथा लोपोन्मुख पशुहरूको संरक्षण, संवर्द्धन, सदुपयोगका लागि स्वःस्थानीय (In-situ Conservation), परस्थानीय (Ex-situ Conservation) लगायतका कार्य सञ्चालनका लागि प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय सहकार्य गर्ने।
- पशुपन्छीजन्य जैविक विविधता तथा रैथाने तथा लोपोन्मुख पशुहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन, सदुपयोग र अभिलेखका लागि नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, विश्वविद्यालयसँग समन्व सहकार्य गर्ने।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ को दफा १६ बमोजिम नस्ल सुधार तथा रैथाने पशुपन्छी संरक्षणका लागि आवश्यक कार्य गर्ने।
- पशुपन्छी आनुवंशिक स्रोत सम्बन्धी राष्ट्रिय फोकल विन्दुको रूपमा कार्य गर्ने।
- पशुपन्छीका आनुवंशिक स्रोतको अवस्थितिको जोखिम विश्लेषण (Risk Analysis) गर्ने।
- उत्पादन लागत कम गर्ने प्रविधि विकासका लागि सरकारीस्तरमा रहेका आनुवंशिक स्रोत केन्द्रहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र स्रोत केन्द्रहरूबाट सञ्चालन गरिएका वाह्य स्रोत विकास कार्यक्रमको नियमन गर्ने।

- आनुवंशिक स्रोत संरक्षणका लागि आनुवंशिक स्रोत केन्द्रहरूको समन्वय तथा सहकार्यमा परस्थानीय (Ex-situ Conservation) कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- गाई, भैंसी, याक, चौरी, भेडा, बाखा, च्याङ्ग्रा (उग्राउने पशु) तथा बैंगुर, कुखुरा, खरायो, हाँस, टर्की, बट्टाई, इमो, लौकाट, अष्ट्रिच, घोडा, खच्चर, गधा लगायतका नउग्राउने पशुपन्छी पालनका लागि आवश्यक राष्ट्रिय मापदण्ड तथा प्राविधिक स्पेसिफिकेसन तयार गरी लागु गर्ने ।
- पशुपन्छीको स्रोत, पशु नस्ल र वंश सुधार, पशुजन्य उत्पादन तथा तिनको गुणस्तर सम्बन्धी एकभन्दा बढी प्रदेश समेटिने वस्तु विशेष अभियानमूखी र राष्ट्रिय महत्वका आयोजनाहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने ।
- सरकारी, सामुदायिक तथा निजीस्तरमा रहेका पशुपन्छी स्रोत केन्द्रहरूको प्राविधिक मापदण्ड (Technical Parameter) तयारी तथा अध्यावधिक गर्ने ।
- पशुका जात र गुणस्तर अनुसारका स्रोत केन्द्रहरू एवम् ती स्रोत केन्द्रबाट प्राप्त हुने पशु, वीर्य, भ्रूण आदिको माग/आपूर्तिको अवस्था अध्यावधिक गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई आवश्यक पर्ने स्रोत मिलान गर्न सहजीकरण गर्ने ।
- पशुपालनसँग सम्बन्धित अनुसन्धान गर्ने निकायसँग समन्वय गरी कार्यमूलक तथा सहभागितात्मक अध्ययन, अनुसन्धान गरी प्रविधि विकास तथा विस्तार गर्ने ।
- विभिन्न पशुपन्छी तथा तिनका Genetic Material का Technical Specification हरू तयार गर्ने ।
- व्यावसायिक फार्महरूको ईन्भेन्ट्री तयारी तथा अध्यावधिक गर्ने ।

- असल पशुपालन अभ्यास (Good Husbandry Practices), असल उत्पादन अभ्यास (Good Manufacturing Practices), व्यावसायिक योजना (Business Plan) निर्माण लगायतका विशिष्टकृत विषयहरूमा सेवा तथा
- पशुपालन क्षेत्रलाई पकेट प्याकेजको आधारमा व्यवसायीकरण गर्दै मूल्य श्रृङ्खला (Value Chain) का गतिविधिहरू सञ्चालन गर्ने ।
- कृषि पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्ने ।
- विषय विशेषज्ञहरूको राष्ट्रिय स्तरमा रोष्टर तयार गर्ने ।

राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत रहेका कार्यालयहरू

(क.१) गाई आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, जिरी, दोलखा

राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत सञ्चालन हुने गरी गाई आनुवंशिक स्रोत केन्द्र जिरी, दोलखाको स्थापना भएको हो। यस केन्द्रको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रियस्तरमा गाईको आनुवंशिक स्रोत संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्नु हो। गाई विकाससँग सम्बन्धित प्रविधिको विकास र विस्तार गरी गाईको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रियस्तरमा व्यावसायिकता अभिवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु हो।

उद्देश्यहरू

- राष्ट्रियस्तरमा गाईको न्यूक्लियस हर्डको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्रविधिहरूको अनुसरण गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको विस्तार गर्ने।
- लेकाली घाँस तथा चरन विकास सम्बन्धी प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने।
- गाई आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोग गर्ने।

कार्यक्षेत्र

- राष्ट्रियस्तरमा गाईहरूको न्युक्लियस हर्डहरूको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- शुद्ध नक्ष/उत्कृष्ट गाईको छनौट गरी Bull Mother Farm को रूपमा विकास गर्ने।
- गाईको विभिन्न जातहरूको जातीय शुद्धता कायम (Pure Line Maintain) गर्ने।
- शुद्ध नक्षका गाईको राष्ट्रिय स्रोत केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने।
- स्थानीय जातका गाईहरूको स्वःस्थानीय (In-situ) तथा परस्थानीय (Ex-situ) संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्दै राष्ट्रियस्तरमा गाई आनुवंशिक जैविक विविधताको व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने।
- गाईको उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- भ्रूण प्रत्यारोपणका माध्यमबाट शुद्ध नक्षका बाच्छा बाच्छी उत्पादन गर्ने।
- Performance Recording System, Pedigree Records, Progeny testing लगायत पशु प्रजननका उच्चतम विधि (Tools) का माध्यमबाट Test तथा Proven Bulls को विकास र विस्तार गर्ने।
- गाई विकासका नवीन प्रविधिहरूको उपयोग गरी गाईको बाह्य स्रोत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, विश्वविद्यालय तथा राष्ट्रिय निकायसँगको सहकार्यमा गाई विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विस्तार गर्ने।
- गाई विकाससँग सम्बन्धित विषयहरूमा स्थानीय र प्रादेशिक तहसँग सहकार्य गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा गाईपालनका विविध पक्षहरूमा क्षमता अभिवृद्धिका लागि Center of Excellence को रूपमा कार्य गर्ने।
- केन्द्र तथा बाह्य स्रोत विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रहेका गाईहरूको अभिलेखीकरण, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रकाशनका कार्यहरू गर्ने।

- गाईका प्राविधिक मापदण्ड (Technical Parameter) हरूको विकास गरी अध्यावधिक गर्ने।
- स्रोत केन्द्रमा विद्यमान उन्नत जातका बैँङ्गुरको नियमित हर्ड व्यवस्थापन गर्ने।
- बैँङ्गुरका प्राविधिक मापदण्ड (Technical Parameter) हरूको विकास गरी अध्यावधिक गर्ने।
- Performance Recording System, Pedigree Records, Progeny Testing लगायत पशु प्रजनन का उच्चतम विधि (Tools) का माध्यमबाट Test तथा Proven Boar को विकास र विस्तार गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा बैँङ्गुरको न्युक्लियस हर्डहरूको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- बैँङ्गुरको विभिन्न जातहरूको जातीय शुद्धता कायम (Pure Line Maintain) गर्ने।
- बैँङ्गुर विकासका नवीन प्रविधिहरूको उपयोग गरी बैँङ्गुरको वाह्य स्रोत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा गाई तथा बैँङ्गुरको आहाराको मापदण्ड तयारीको लागि आवश्यक पृष्ठपोषणको कार्य गर्ने।
- खर्क सुधार तथा रैथाने घाँसहरूको संरक्षण, उचित उपयोग तथा विस्तार गर्ने।
- शितोष्ण तथा सम-शितोष्ण घाँसका प्रजातिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।

(क.२) भेडा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, पानसयखोला, नुवाकोट

राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत सञ्चालन हुने गरी भेडा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र पानसयखोला, नुवाकोटको स्थापना भएको हो। यस केन्द्रको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रियस्तरमा भेडाको आनुवंशिक स्रोत संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्नु हो। यस केन्द्रको उद्देश्य भेडा विकाससँग

सम्बन्धित प्रविधिको विकास र विस्तार गरी भेडाको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रियस्तरमा व्यावसायिकता अभिवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु रहेको छ।

उद्देश्यहरू

- राष्ट्रियस्तरमा भेडाको न्यूक्लियस हर्डको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्रविधिहरूको अनुशरण गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको विस्तार गर्ने।
- लेकाली घाँस तथा चरन विकास सम्बन्धी प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने।
- भेडा आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग गर्ने।

कार्यक्षेत्र

- राष्ट्रियस्तरमा बरूवाल, पोलवर्थ लगायत उन्नत जातका भेडाको न्यूक्लियस हर्डहरूको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- भेडाको विभिन्न जातहरूको जातीय शुद्धता कायम (Pure Line Maintain) गर्ने।
- भेडाको उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- भेडा विकासका नवीन प्रविधिहरूको उपयोग गरी भेडाको बाह्य स्रोत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- कार्पेट ऊन उत्पादनका लागि योग्य भेडाका जातहरूको प्रवर्द्धन र विस्तार गर्ने।
- बरूवाल लगायत भेडाको स्वःस्थानीय (In Situ) तथा परस्थानीय (Ex-Situ) संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्दै राष्ट्रियस्तरमा भेडा आनुवंशिक जैविक विविधताको व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने।
- भेडाको उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- घाँसका प्रजातिहरू एवम् चरन विकास र विस्तार गर्ने।

- Performance Recording System, Pedigree Records, Progeny testing लगायत पशु प्रजनन का उच्चतम विधि (Tools) का माध्यमबाट Test तथा Proven Ram को विकास र विस्तार गर्ने।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, विश्वविद्यालय तथा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँगको सहकार्यमा भेडा विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विस्तार गर्ने।
- भेडा विकाससँग सम्बन्धित विषयहरूमा स्थानीय र प्रादेशिक तहसँग सहकार्य गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा भेडापालनका विविध पक्षहरूमा क्षमता अभिवृद्धिका लागि Center of Excellence को रूपमा कार्य गर्ने।
- केन्द्र तथा बाह्य स्रोत विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रहेका भेडाहरूको अभिलेखीकरण, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रकाशनका कार्यहरू गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा भेडाको आहाराको मापदण्ड तयारीको लागि आवश्यक पृष्ठपोषणको कार्य गर्ने।
- घाँसका प्रजातिहरू तथा चरन खर्कको विकास र विस्तार गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको माग अनुरूप ऊनको गुणस्तर तथा उत्पादकत्व वृद्धि सम्बन्धी आवश्यक कार्य गर्ने।

(क.३) बाखा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र बुढीतोला, कैलाली

राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत सञ्चालन हुने गरी बाखा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र बुढीतोला, कैलालीको स्थापना भएको हो। यस केन्द्रको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रियस्तरमा बाखाको आनुवंशिक स्रोत संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्नु हो। बाखा विकाससँग सम्बन्धित प्रविधिको विकास र विस्तार गरी बाखाको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रियस्तरमा व्यावसायिकता अभिवृद्धिमा टेवा पुर्‍याउनु हो।

उद्देश्यहरू

- राष्ट्रियस्तरमा खरी र बोयर बाखाको न्यूक्लियस हर्डको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गर्ने।

- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्रविधिहरूको अनुसरण गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको विस्तार गर्ने।
- घाँस तथा चरन विकास सम्बन्धी प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने।
- बाखा आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग गर्ने।

कार्यक्षेत्र

- राष्ट्रियस्तरमा खरी, बोयर लगायत बाखाहरूको न्युक्लियस हर्डहरूको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- बाखाको विभिन्न जातहरूको जातीय शुद्धता कायम (Pure Line Maintain) गर्ने।
- शुद्ध नस्लको राष्ट्रिय स्रोत केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने।
- खरी बाखाको स्व:स्थानीय (In Situ) तथा परस्थानीय (Ex Situ) संरक्षण, सम्बर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्दै राष्ट्रियस्तरमा बाखा आनुवंशिक जैविक विविधताको व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने।
- बाखाको उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- Performance Recording System, Pedigree Records, Progeny testing लगायत पशु प्रजननका उच्चतम विधि (Tools) का माध्यमबाट Test तथा Proven Buck को विकास र विस्तार गर्ने।
- बाखा विकासका नवीन प्रविधिहरूको उपयोग गरी बाखाको वाह्य स्रोत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- प्रविधि अनुसरण गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, विश्व विद्यालय तथा राष्ट्रिय निकायसँगको सहकार्यमा बाखा विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विस्तार गर्ने।
- बाखा विकाससँग सम्बन्धित विषयहरूमा स्थानीय र प्रादेशिक तहसँग समन्वय सहकार्य गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा बाखापालनका विविध पक्षहरूमा क्षमता अभिवृद्धिका लागि Center of Excellence को रूपमा कार्य गर्ने।

- केन्द्र तथा बाह्य स्रोत विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रहेका बाखाहरूको अभिलेखीकरण, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रकाशनका कार्यहरू गर्ने ।
- बाखाका प्राविधिक मापदण्ड (Technical Parameter) हरूको विकास गरी अध्यावधिक गर्ने ।
- राष्ट्रियस्तरमा बाखाको आहाराको मापदण्ड तयारीको लागि आवश्यक पृष्ठपोषणको कार्य गर्ने ।

(क.४) याक आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बु

राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत सञ्चालन हुने गरी याक आनुवंशिक स्रोत केन्द्र स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बुको स्थापना भएको हो । यस केन्द्रको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रियस्तरमा याकको आनुवंशिक स्रोत संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्नु हो । याक विकाससँग सम्बन्धित प्राविधिको विकास र विस्तार गरी याकको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रियस्तरमा व्यावसायिकता अभिवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु हो ।

उद्देश्यहरू

- राष्ट्रियस्तरमा याक, नाक र चौरीको न्यूक्लियस हर्डको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्राविधिहरूको अनुसरण गरी उपयुक्त प्राविधिहरूको विस्तार गर्ने ।
- लेकाली घाँस तथा चरन विकास सम्बन्धी प्राविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।
- याक आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग गर्ने ।

कार्यक्षेत्र

- याक/नाकको स्वःस्थानीय (In-situ) तथा परस्थानीय (Ex-situ) संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्दै राष्ट्रियस्तरमा याक/नाक आनुवंशिक जैविक विविधताको व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने ।

- राष्ट्रियस्तरमा याक/नाकको न्युक्लियस हर्डहरूको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- याक/नाकको राष्ट्रिय स्रोत केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने।
- याक/नाकको उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- Performance Recording System, Pedigree Records, छनोट लगायत पशु प्रजननका उच्चतम विधि (Tools) का माध्यमबाट उच्च उत्पादकत्व भएका याक/नाकको विकास र विस्तार गर्ने।
- नवीन प्रविधिहरूको उपयोग गरी याक/नाक/चौरीहरूको बाह्य स्रोत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- विश्वविद्यालय लगायतका विभिन्न राष्ट्रिय निकायसँगको सहकार्यमा याक/नाक/चौरीहरूको विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विस्तार गर्ने।
- याक/नाक/चौरीहरूको विकाससँग सम्बन्धित विषयहरूमा स्थानीय र प्रादेशिक तहसँग सहकार्य गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा याक/नाक/चौरीपालनका विविध पक्षहरूमा क्षमता अभिवृद्धिका लागि Center of Excellence को रूपमा कार्य गर्ने।
- केन्द्र तथा बाह्य स्रोत विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रहेका याक/नाक/चौरीहरूको अभिलेखीकरण, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रकाशनका कार्यहरू गर्ने।
- याक/नाक/चौरीहरूको प्राविधिक मापदण्ड (Technical Parameter) हरूको विकास गरी अध्यावधिक गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा याक/नाक/चौरीहरूको आहाराको मापदण्ड तयारीको लागि आवश्यक पृष्ठपोषणको कार्य गर्ने।
- हिन्दकुश क्षेत्रका याक/नाक/चौरीपालन हुने राष्ट्रहरूबिच रणनीतिक सहकार्य तथा साझेदारीमा याकको विकास गर्ने।
- खर्क सुधार तथा रैथाने लेकाली घाँसहरूको संरक्षण, उचित उपयोग तथा विस्तार गर्ने।

(क.५) घाँसेबाली आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, रञ्जितपुर, सर्लाही

राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत सञ्चालन हुने गरी घाँसेबाली आनुवंशिक स्रोत केन्द्र रञ्जितपुर, सर्लाहीको स्थापना भएको हो । यस केन्द्रको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबालीको आनुवंशिक स्रोत संरक्षण, सम्बर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्नु हो । घाँसेबाली विकाससँग सम्बन्धित प्रविधिको विकास र विस्तार गरी पशुजन्य पदार्थहरूको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रियस्तरमा व्यावसायिकता अभिवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु हो ।

उद्देश्यहरू:

- राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबालीका विभिन्न प्रजातिहरू (हिउँदे, वर्षे, बहुवर्षे र डाले घाँस) को विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गर्ने ।
- घाँसेबालीमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्रविधिहरूको अनुसरण गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको विस्तार गर्ने ।
- सम्बद्ध निकायहरूसँगको सहकार्यमा उष्ण, उपोष्ण, सम-शितोष्ण र शितोष्ण घाँसका प्रजाति तथा चरन विकास सम्बन्धी प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।
- घाँसेबाली आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोग गर्ने ।

कार्यक्षेत्र

- घाँसको स्वःस्थानीय (In Situ) तथा परस्थानीय (Ex Situ) संरक्षण, सम्बर्द्धन, प्रवर्द्धन र सदुपयोग गर्दै राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबाली आनुवंशिक जैविक विविधताको व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने ।
- उष्ण तथा उपोष्ण जातका हिउँदे, वर्षे, बहुवर्षे र डालेघाँसहरूको मूल बीउ उत्पादन गर्ने ।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, विश्वविद्यालय तथा राष्ट्रिय निकायहरूसँगको सहकार्यमा घाँसेबाली विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विस्तार गर्ने ।

- घाँसेबाली विकासका नवीन प्रविधिहरूको उपयोग गरी बाह्य स्रोत व्यवस्थापन तथा घाँसेबाली करार खेती कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- घाँसेबाली विकाससँग सम्बन्धित विषयहरूमा स्थानीय र प्रादेशिक तहसँग सहकार्य गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबालीका विविध पक्षहरूमा क्षमता अभिवृद्धिका लागि Center of Excellence को रूपमा कार्य गर्ने।
- केन्द्र तथा बाह्य स्रोत विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रहेका घाँसेबालीहरूको अभिलेखीकरण, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रकाशनका कार्यहरू गर्ने।
- राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबाली सम्बन्धी नवीन प्रविधिहरूको अनुसरण र विस्तार गर्ने।
- घाँसका विभिन्न प्रजातिहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- राष्ट्रिय घाँसेबालीको बीउ प्रशोधन केन्द्रको रूपमा स्थापना गर्ने।
- Total Mixed Ration (TMR), Hydroponics लगायत अन्य घाँसेबाली संरक्षण विकास सम्बन्धी आवश्यक कार्य गर्ने।

(क.६) राईजोबियम तथा घाँसेबाली बीउबिजन प्रयोगशाला, जनकपुरधाम

पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत घाँसेबालीको बीउको गुणस्तर परीक्षण एवम् राईजोबियम कल्चर उत्पादन गरी कृषकहरूलाई उपलब्ध गराउने उद्देश्यले राईजोबियम तथा घाँसेबाली बीउबिजन प्रयोगशाला, धनुषा जिल्लाको जनकपुरमा स्थापना भएको हो। यस प्रयोगशालाको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबालीको बीउको गुणस्तर परीक्षण लगायत यससँग सम्बन्धित प्रविधिको विकास र विस्तार गरी घाँसेबालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रियस्तरमा व्यावसायिकता अभिवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु हो।

उद्देश्यहरू

- घाँसेबालीमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्रविधिहरूको अनुसरण गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको विस्तार गर्ने।

- राईजोबियम कल्चर उत्पादन गरी कृषकहरूलाई उपलब्ध गराउने ।

कार्यक्षेत्र

- तराई, भित्री मधेश, मध्य पहाड तथा उच्च पहाडको लागि उपयुक्त हुने कोशे घाँसको ईनोकुलम उत्पादन तथा विक्रि वितरण गरी घाँसको उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।
- माटोमा राईजोबियम ब्याक्टेरियाको बढी भन्दा बढी उपस्थिति गराई स्थिरीकरण प्रविधिबाट नाईट्रोजनको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने ।
- ईनोकुलमको मागमा आत्मनिर्भर बनाउने ।
- घाँसेबाली बीउ परीक्षण, बीउ प्रशोधन तथा भण्डारण, निरीक्षण तथा अनुगमन ।
- विभिन्न घाँसेबाली बीउ बीजनको विश्लेषण तथा परीक्षण गरी गुणात्मक सुधार ल्याउने ।
- गुणस्तरीय घाँस तथा घाँसेबाली बीउ उत्पादन प्रविधि कृषक स्तरसम्म पुर्‍याई पशुपालन व्यवसायलाई मर्यादित, सम्मानित र व्यवस्थित बनाई पशुजन्य पदार्थको उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्न सहयोग गर्ने ।
- कृषकहरूलाई विभिन्न घाँसको बीउ उपलब्ध गराउने ।
- किसानले उत्पादन गरेको घाँसको बीउ विक्रि वितरण कार्यमा सहजीकरण गर्ने ।
- विभिन्न क्षेत्रको नोडुल सङ्कलन गरी अध्ययन गर्ने ।
- जैविक मलको उपयोगिता बारे कृषकहरूलाई जानकारी गराउने ।
- विभिन्न सञ्चार माध्यमहरूबाट ईनोकुलम तथा घाँस खेती सम्बन्धी सूचना प्रवाह गरी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- नतिजा प्रदर्शनको माध्यमबाट कृषकहरूलाई कोषे घाँसेबाली लगाउन प्रोत्साहन गर्ने ।
- विभिन्न कृषक व्यवसायी, समूह, समिति तथा सहकारीहरूबाट सञ्चालित बीउ उत्पादन कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने ।

- विभिन्न स्तरका घाँसेबाली बीउको उत्पादन तथा उपलब्धताको लागि प्राविधिक एवम् समन्वयात्मक सहयोग गर्न ।
- बीउ बीजन सम्बन्धी नीति, ऐन र नियमावली अनुसार घाँसेबाली बीउ सम्बन्धी निर्देशिका तथा कार्यविधि तयार पारी कार्यान्वयन गर्न सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गर्ने तथा परामर्श लिने दिने ।
- सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गरी गुणस्तरीय बीउ उत्पादन, व्यवस्थापन एवं विक्री वितरण बारे आवश्यक जनचेतना फैलाउने ।
- बीउ बीजन ऐन, २०४५ अनुसार घाँसेबाली बीउको मापदण्डको लागि सहजीकरण गर्ने ।
- राष्ट्रियस्तरमा घाँसेबाली बीउको वासलात तयार गर्न सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने ।
- विभिन्न घाँसेबाली बीउ उत्पादनको लागि माटो विकास निर्देशनालयसँग सहकार्य गरी Soil Nutrient Profile तयार गर्न पशु सेवा विभागलाई पृष्ठपोषण गर्ने ।
- विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र र हावापानी अनुसार विभिन्न घाँसेबाली बीउहरूको उत्पादनको लागि नक्साङ्कन (Forage Seed Mapping) गरी घाँसखेतीका लागि उपयुक्त घाँसेबालीको जात सिफारिस गर्ने ।
- घाँसेबालीको बीउ प्रशोधन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास भएका नवीन प्रविधिहरू राष्ट्रियस्तरमा विस्तार गर्ने ।
- घाँसको बीउको गुणस्तर परीक्षण गर्ने ।
- राष्ट्रिय बीउबीजन उत्पादन योजना (National Seed Production Plan) तयारी गर्न सहजीकरण गर्ने ।
- राईजोवियम तथा घाँसेबाली बीउ बीजन प्रयोगशालाको आन्तरिक तथा बाह्य गुणस्तर प्रणाली सुनिश्चितता गरी केन्द्रीय बीउ बीजन प्रयोगशालासँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।
- घाँसेबाली सम्बन्धी लागत प्रभावी प्रविधि, प्याकेज अफ प्राक्टिस विकास विस्तार गरी राष्ट्रियस्तरमा अभिलेखीकरण गर्न सहजीकरण गर्ने ।

- घाँसेबाली सम्बन्धी अबलम्बन गरिएका प्रविधिहरूको प्राविधिक परीक्षण गर्न सहजीकरण गर्ने।
- घाँसेबाली उत्पादनको स्पेसिफिकेसन तोकी राष्ट्रिय व्यवहारिक संहिता तयार गर्न सहजीकरण गर्ने।

(ख) राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखरा

पशुपन्छीजन्य पदार्थको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन स्थानीय पशुको नस्ल सुधार, सन्तुलित पशु आहार, उचित व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य र व्यावसायीकरणका विभिन्न क्षेत्रमा ठोस कार्यक्रमहरूका साथ सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तीनै तहका सरकारहरू अगाडी बढिरहेको पाइन्छ। यसै सन्दर्भमा स्थानीय जनता माझ भेडी फार्म भनेर चिनिने यस राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखराले मूलतः घरपालुवा पशुपन्छीको नस्ल सुधारको जिम्मेवारी पाएको छ। यो कार्यालय पोखरा महानगरपालिकाको वडा नं १४ मा रहेको १०० हेक्टर जमिनमा अवस्थित रहेको छ।

विगतमा देशमा ठूलो सङ्ख्यामा रहेका खास गरी स्थानीय तथा निश्चित प्रतिशत मात्र वर्णशङ्कर जातका कम उत्पादन क्षमता भएका गाईभैंसीहरूमा कृत्रिम गर्भाधानको माध्यमद्वारा नस्ल सुधार गरी उत्पादनशील बनाउने लक्ष्यका साथ सरकारले आर्थिक वर्ष २०६१।६२ मा राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्रको स्थापना गरिएको थियो भने त्यसभन्दा धेरै अगाडी उन्नत पशुको स्रोत केन्द्रको रूपमा विक्रम सम्वत् २०१७ सालमा पशु विकास फार्मको स्थापना गरेको थियो। सङ्घीयता कार्यान्वयनको क्रममा तत्कालिन राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र र मुरा भैंसी, उन्नत बाँझुर, ग्रामीण कुखुरा आदिको स्रोत केन्द्रको रूपमा रहेको तत्कालीन पशु विकास फार्म पोखरालाई एकीकृत गरी राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखराको स्थापना गरिएको थियो। यसका साथै राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखराले आफ्नो मातहतमा सञ्चालनमा हुँदै आएको पोखरा मोडल डेरीमार्फत् विगत करीब डेढ दशकदेखि साना डेरी उद्यमीहरूलाई लक्षित गरी डेरी उद्यमी एवम् दुग्ध प्रशोधन तथा विविधीकरण तालीमहरू सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ। यस कार्यालयले जैविक विविधता संरक्षण अन्तर्गत स्थानीय कागे भेडाको पनि

संरक्षण गर्दै आएको छ। यसै गरी जमेको वीर्य उत्पादन, वितरण तथा त्यसको व्यवस्थापनको कार्य गर्दै आएको छ।

२००८ सालमा बेलायत तथा पाकिस्तानबाट साँढे ल्याई तिनीहरूलाई स्थानीय गाईसँग प्रजनन गराई वंश सुधारको इतिहास शुरु भएको नेपालमा उत्पादन र उत्पादकत्वमा त्यति बेलादेखि नै ध्यान दिएको देखिन्छ। वि.स. २०३७।३८ सालमा तरल नाइट्रोजनको प्लान्टको स्थापना भएपछि जमेको वीर्य उत्पादन गरी कृत्रिम गर्भाधानको कार्य शुरु गरिएको थियो। राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालयमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको अत्याधुनिक प्रयोगशाला स्थापनासँगै जमेको वीर्य सङ्कलन गर्ने र यसलाई देशका सबै सम्भाव्य र आवश्यक जिल्लामा पुर्‍याउने कार्यले तिब्रता पाईरहेको छ। हाल राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालयहरूमा नै तरल नाइट्रोजन प्लान्टको स्थापना भएसँगै जमेको वीर्य उत्पादन तथा भण्डारण कार्य थप सरल भएको छ।

यस कार्यालयको फार्ममा जमेको वीर्य उत्पादन प्रयोजनका लागि उन्नत नस्लका राँगो तथा साँढेका साथै बोकाहरू पनि पालिएका छन्। यस कार्यालयमा मुराँ जातका राँगो तथा जर्सी र होलिस्टीन जातका साँढे र बोयर जातका बोकाबाट हप्ताको २ दिन वीर्य सङ्कलन तथा प्रशोधन कार्य हुँदै आइरहेको छ।

यसरी जमेको वीर्य उत्पादनका लागि प्रयोग हुने राँगो तथा साँढे छनौटको लागि कार्यालयले गाई वंश सुधार कार्यक्रम (Dairy Animal Improvement Program, DCIP) समेत सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत देशका विभिन्न जिल्लामा रहेका उच्च प्रजननमान भएका गाईका बथानबाट छनौट गरी ट्यागिङ्ग गरिएको छ र ती गाईहरूको मासिक रूपमा दूधको नमूना सङ्कलन गरी दूधको परिमाण, फ्याट, एस. एन. एफ. लगायत परीक्षण र अभिलेखीकरण गरी विश्लेषण गरिन्छ। साधारणतया त्यस्तो वीर्य विदेशबाट आयात गरिन्छ। यसरी जन्मिएका बाच्छालाई छनौट गरी वीर्य उत्पादन कार्यका लागि प्रयोग गरिन्छ।

राष्ट्रिय पशु प्रजनन् कार्यालय, पोखरामा वीर्य सङ्कलनका लागि आवश्यक बहराँफै उत्पादन गर्ने उद्देश्यले बुल मदर फार्म सञ्चालनमा छ। राँगोको लागि भने कार्यालयमा रहेका उच्च प्रजनन्मान भएका पाडीहरूमा विदेशी उच्च प्रजनन्मान भएका राँगोको सिमेन प्रयोग गरी जन्मिएका पाडाहरूलाई हुर्काई बयस्क भएपछि वीर्य सङ्कलनको लागि प्रयोग गरिदै आएको छ। यसका अलावा विदेशबाट उच्च प्रजनन्मान भएका उन्नत नश्वका मुरा राँगो तथा जर्सी र होलिस्टीन साँढे खरिद गर्ने प्रक्रिया पनि यसै आर्थिक वर्षमा अगाडी बढाइ सकिएको छ।

हप्ताको २ दिन वीर्य सङ्कलन हुने भएपनि प्रजनन् कार्यालयको सरसफाई, पशुहरूलाई उचित आहारा, घाँसपातको व्यवस्थामा भने २४ सै घण्टा ध्यान पुर्‍याउनु पर्छ। पशुहरूलाई आवश्यक हुने दाना कार्यालयले आफ्नै परिसरमा रहेको दाना उद्योगबाट खरिद गर्ने गरेको छ भने घाँसपातको लागि कार्यालयले आफ्नै जग्गामा विभिन्न प्रकारका मौसमी तथा बहुवर्षीय घाँस लगाउने गर्दछ। हरियो घाँस कम हुने सुख्खा मौसमको लागि कार्यालयमा पालिएका पशुहरूको लागि साइलेज खुवाउने व्यवस्था मिलाईएको छ। सुख्खायामको करिब ५ महिना पशु वस्तुलाई हरियो घाँसको सट्टा साइलेज खुवाउँदै आएको कार्यालयलाई साइलेजकै कारण उत्पादनमा हास आउन पाएको छैन भने पशुहरूको स्वास्थ्य र Body Condition Score मा समेत राम्रो प्रभाव परेको छ।

व्यावसायिक पशुपन्छीपालन र नस्लसुधारको आधुनिक प्रविधि र हावापानी सुहाउँदो उत्पादनशील आयातित नस्ललाई परीक्षण गरी दीगो, पर्यावरणमैत्री कृषिको प्रवर्द्धन गर्दै राष्ट्रिय पशु प्रजनन् कार्यालय, पोखरा पनि किसानको प्रतिस्पर्धी क्षमता विकास गर्न उपयुक्त नस्ल छनौट गर्दा उत्पादन लागत, पर्यावरण र जनताको सुस्वास्थ्य समेतमा पर्ने सम्भावित सकारात्मक र नकारात्मक पाटोलाई मध्यनजर गर्दै स्थानीय नस्लका पशुवस्तुको जैविक विविधता संरक्षण, पर्यावरणमैत्री र लागतमैत्री पशुपन्छीजन्य उत्पादनको प्रवर्द्धनमा प्रयत्नशील रहेको छ।

उद्देश्य

- पशु नस्ल सुधार प्रविधिको विस्तार गरी पशुजन्य उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने।
- पशु आहारा विकासका माध्यमबाट उत्पादन लागत न्यूनीकरण र प्रतिस्पर्धी सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- प्रोजेन सिमेन, घाँसेबाली बीउ तथा पशु प्रजनन प्रविधि केन्द्रको रूपमा क्रियाशिल रहने।

कार्यक्षेत्र

- कृत्रिम गर्भाधान तथा छनौट प्रजनन मार्फत देशका विभिन्न भूभागका लागि उपयुक्त हुने पशुपन्छीको उन्नत, वर्णशंकर तथा छनौट प्रजननबाट स्थानीय जातको विकास र संरक्षण गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम मार्फत स्थानीय नस्लका पशुको नस्लसुधार गर्ने।
- स्थानीय जातका पशुपन्छीहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग गर्ने।
- पशुपन्छी प्रजनन सम्बन्धी नीतिको समयसापेक्ष पुनरावलोकन गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन सहित उपयुक्त नीति तर्जुमा गरी प्रस्ताव गर्ने।
- मुर्गा भैंसीको न्युक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गरी कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध नभएका ठाउँका कृषकका भैंसीमा नस्ल सुधारको लागि उन्नत नस्लका प्रजननयोग्य राँगो उपलब्ध गराउने।
- उन्नत नस्ल (योर्कशायर, ल्याण्डरेस, ड्युरोक) का बँझुरको न्युक्लियस हर्ड व्यवस्थापन गरी बँझुरपालक कृषकका लागि उन्नत नस्लका बँझुरका पाठापाठी उपलब्ध गराउने।
- बोयर बाख्राको स्रोत केन्द्र स्थापना गरी बोयर जातको विस्तारमार्फत बाख्रामा नस्लसुधार गर्ने।

- ग्रामीण क्षेत्रका कृषकको लागि उपयोगी न्यू हेम्पसायर तथा अष्ट्रोलेर्प जातका कुखराको चल्ला उत्पादन तथा वितरण।
- मध्य पहाडी क्षेत्रको लागि उपयोगी कागे भेडाको जातीय संरक्षण।
- विभिन्न किसिमका बहुवर्षीय घाँसको स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन।
- पशुपालक कृषकलाई व्यवहारिक तालीम तथा अन्य परामर्श।
- फार्ममा भएका पशुपन्छीहरूको बाह्य स्रोत कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- पशु नस्ल सुधार कार्य गर्ने।
- गाई, भैँसी तथा बाख्रामा कृत्रिम गर्भाधानको लागि उच्च प्रजनन् मान भएका राँगो, साँढे र बोकाको जमेको वीर्य उत्पादन गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम सञ्चालनका लागि जमेको वीर्य तथा तरल नाईट्रोजनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने।
- राष्ट्रिय पशु प्रजनन् सम्बन्धी नीतिको प्रस्ताव तयारी, रणनीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनको लागि फोकल कार्यालयको रूपमा कार्य गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधानकर्ताको तालीम सञ्चालनमा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने तथा तालीम प्राप्त कृत्रिम गर्भाधानकर्ताको टेक्निकल अडिट गरी अनुमति पत्र जारी गर्ने।
- बाँझोपन निवारण तथा पशु प्रजनन् बिकृति कम गर्न बाँझोपन निवारण शिविर तथा अन्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान सम्बन्धी कार्यक्रम तथा कृत्रिम गर्भाधानकर्ताहरूको अनुगमन तथा नियमन गर्ने।
- पशु नस्ल सुधार सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको फोकल कार्यालयको रूपमा कार्य गर्ने।
- घरपालुवा पशु अनुवांशिकी स्रोतको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्ने गराउने।

- अछामी, लुलु, खैला, याक, लिमे तथा पारकोटे जस्ता स्थानीय राँगो तथा साँढेको वीर्य सङ्कलन गरी क्रायो प्रिजर्भेसन (शीत संरक्षण) को माध्यमबाट जीन बैंक स्थापना गर्ने।
- भ्रुण प्रत्यारोपण कार्यक्रम समय सापेक्ष व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन गर्ने गराउने।

(ग) राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय नेपालगञ्ज

राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, नेपालगञ्जले मूलतः पशु नस्ल सुधार तथा पशु आहारा विकासको माध्यमबाट निर्वाहमुखी रहँदै आएको पशुपालन व्यवसायलाई दीगो, भरपर्दो, नाफा मूलक व्यवसायको रूपमा स्थापित गर्दै यस क्षेत्रको व्यावसायिक एवम् औद्योगिक रूपान्तरणका माध्यमबाट दूध र मासुमा आत्मनिर्भरता, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्नमा योगदान पुऱ्याउने किसिमले आफ्ना कार्यक्रम र गतिविधिहरू सञ्चालन गर्ने गरेको छ। विगतमा पशु नस्ल सुधार तथा घाँसेवाली बीउ वृद्धि फार्मको रूपमा दुई फरक धारमा क्रियाशिल कार्यलयहरूलाई सङ्घीयता कार्यान्वयनसँगै परिमार्जित सङ्गठन संरचना अनुसार एउटै कार्यालयको रूपमा स्थापित गरिए पश्चात हाल यसले आफूलाई दोहोरो भूमिकामा उभ्याएको छ। एकातर्फ कृत्रिम गर्भाधान प्रविधिको विस्तार र अवलम्बनमा व्यापकता ल्याई न्यून उत्पादकत्व भएका स्थानीय नस्लका गाई, भैँसी र बाख्राको जातीय सुधार गरी दुध र मासुको उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्नमा सघाउ पुऱ्याउने तथा अर्को तर्फ पशुजन्य उत्पादनको लागत मूल्य कम गर्दै प्रतिस्पर्धी क्षमताको विकास र सुदृढीकरण लागि घाँसमा आधारित पशुपालन व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्ने हेतुले उन्नत जातका पोषिला भुइँ र डालेघाँसका बीउ र बेर्ना उत्पादन र वितरण गर्ने स्रोत केन्द्रको रूपमा रहेको छ।

उद्देश्य

- पशु नस्लसुधार प्रविधिको विस्तार गरी पशुजन्य उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने।

- पशु आहारा विकासका माध्यमबाट उत्पादन लागत न्यूनीकरण र प्रतिस्पर्धी सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- फ्रोजन सिमेन्, घाँसेबाली बीउ तथा पशु प्रजनन् प्रविधि केन्द्रको रुपमा क्रियाशिल रहने।

कार्यक्षेत्र

- लुम्बिनी, कर्णाली तथा सुदुरपश्चिम प्रदेशका २० जिल्लामा क्रियाशिल यस कार्यालयले बाटोको पहुँच र कृत्रिम गर्भाधान पूर्वाधारको विकाससँगै यस भेगका सबै जिल्ला र स्थानीय तहहरूसम्म सेवा विस्तारको लक्ष्य लिएको छ।

(१) पशु नस्ल सुधार

- राष्ट्रिय पशु प्रजनन् नीति तथा प्रादेशिक प्रजनन् रणनीति स्थानीय स्तरमा सञ्चालनमा आवश्यक कार्ययोजना तथा दिर्घकालिन योजना बनाउनमा सहयोग गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमका लागि आवश्यक पर्ने उच्च प्रजनन् मानको मुरा राँगो तथा शुद्ध खरी, बोयर तथा अन्य जातका बोकाबाट जमेको वीर्य उत्पादन गर्ने।
- नस्ल सुधारका लागि आवश्यक भाले पशु उत्पादनका लागि जातीय नस्ल सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तथा कार्यक्रममा सहयोग गर्ने।
- विभिन्न भूगोल अनुसार पशु आनुवंशिकी स्रोत संरक्षणका लागि लोपोन्मुख पशुको वीर्य सङ्कलन गरी जीन बैंक स्थापना गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम सञ्चालनका लागि जमेको वीर्य तथा तरल नाईट्रोजन उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान सामाग्री उपलब्ध गराई प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्ने।

- उच्च प्रजननका दुधालु तथा मासुका लागि पालिने पशुको अभिलेख, पहिचान तथा छनौट गरी सम्बन्धित फर्मलाई न्यूक्लियस हर्ड स्थापनाका लागि सहयोग गर्ने।
- दूध उत्पादन पकेट क्षेत्रमा एककालिन कृत्रिम गर्भाधान सञ्चालनमा प्राविधिक सहयोग गरी नस्ल सुधारमा टेवा पुर्याउने।
- फिल्ड कृत्रिम गर्भाधानकर्ता (Artificial Inseminator) तालीम सञ्चालनका लागि प्राविधिक तालीम सञ्चालनमा सहयोग तथा कृत्रिम गर्भाधान कर्ताको टेक्निकल अडिट गरी लाईसेन्सका लागि सिफारिस दिने।
- सम्बन्धित क्षेत्रमा कार्यरत कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम तथा संस्थासँग समन्वय गर्ने।
- वाँझोपन निवारण तथा पशु प्रजनन विकृति कम गर्न वाँझोपन निवारण शिविर तथा अन्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

(२) चरन तथा घाँसेबाली बीउवृद्धि

- जै, वर्षिम तथा स्टाईलो घाँसको मूल बीउ उत्पादन गर्ने।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्को अनुसन्धानबाट सिफारिस भई प्राप्त भएका जातका उष्ण प्रदेशीय घाँसको breeder Seed प्राप्त गरी Foundation Seed उत्पादन गर्ने।
- घाँसबालीको प्रमाणित बीउ उत्पादन गर्न वाह्य स्रोत केन्द्रको स्थापना गर्ने।
- फार्मबाट उत्पादित उप-पदार्थको सदुपयोग गर्न Fodder Bank तथा Feed Preservation पद्धतिको विकास गर्ने।
- घाँस तथा चरन संरक्षण तथा विस्तारका नवीन प्रविधिहरूको अनुसन्धानमा सहयोग गर्ने।
- चरन तथा घाँसेबाली सम्बन्धी कृषकस्तरीय तथा मध्यमस्तरीय प्राविधिकका लागि स्थलगत तथा व्यवहारिक तालीम सञ्चालन गर्ने तथा अन्य निकायलाई प्राविधिक सहयोग गर्ने।

- स्व:स्थानीय रूपमा विभिन्न Eco-zone मा रहेका रैथाने घाँस तथा घाँस आनुवंशिक स्रोतको पहिचान, संरक्षण तथा सदुपयोग गर्ने।

(घ) राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, लाहान

वि.स २०४० सालमा सिराहा जिल्ला (हालको लहान नगरपालिका वा.न.१०) मा गाई भैंसीको नस्ल सुधारका लागि उन्नत राँगो साँढे हुर्काई वितरण गर्नका लागि करिव ३.५ हेक्टर क्षेत्रफलमा यस कार्यालयको स्थापना भएको हो। प्रविधि विस्तारको क्रमसंगै नस्ल सुधारका लागि उन्नत राँगो साँढेको जमेको वीर्यबाट कृत्रिम गर्भाधान कार्यलाई विस्तार तथा प्रसार गर्न वि.स. २०६६ सालमा यस कार्यालयमा वीर्य प्रशोधन प्रयोगशालाको स्थापना भई जमेको वीर्य उत्पादन तथा तरल नाईट्रोजन खरीद गरी कृत्रिम गर्भाधान कार्यमा यस कार्यालयले सहयोग पुर्याउँदै आइरहेको छ। प्रशोधित वीर्यका स्ट्र (Straw) हरू संरक्षण तथा भण्डारणका लागि नभई नहुने अति आवश्यक तरल नाईट्रोजनको सहज आपूर्तिको लागि निजी क्षेत्रबाट विगतमा खरीद गर्ने गरिएकोमा वि.स. २०७६ सालको भदौ महिनादेखि कार्यालय हाताभित्र तरल नाईट्रोजन प्लान्ट जडान कार्य सम्पन्न भएको र हाल यस प्लान्टले आफ्नो कार्य क्षेत्र साविकको पुर्वाञ्चल विकास क्षेत्र र हाल कोशी र मधेश प्रदेशमा जमेको वीर्य र तरल नाईट्रोजन विक्री वितरण गर्दै आइरहेको छ।

उद्देश्य

- पशु नस्ल सुधार प्रविधिको विस्तार गरी पशुजन्य उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने।
- पशु आहारा विकासका माध्यमबाट उत्पादन लागत न्यूनीकरण र प्रतिस्पर्धी सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- प्रोजेन सिमेन, घाँसेवाली विउ तथा पशु प्रजनन प्रविधि केन्द्रको रूपमा क्रियाशिल रहने।

कार्यक्षेत्र

- स्थानीय नस्लका गाई, भैंसी, बाखाको कृत्रिम गर्भाधानको माध्यमले नस्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान कार्यमा सहयोग पुर्याउने।
- राँगो, साँढे तथा बोकाको जमेको वीर्य तथा तरल नाइट्रोजन उत्पादन गरी विक्रि वितरण गर्ने।
- प्रमाणित तथा प्रभावशाली रहेका भालेको वीर्य सङ्कलन गरी जीन संरक्षण गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्य तथा नस्ल सुधार अभियानको अनुगमन, निरीक्षण तथा विश्लेषण गरी अभिलेख तयार गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यमा संलग्न प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि, आवश्यक पृष्ठपोषण, अभिलेखीकरण नवीकरण गर्ने।

उत्पादनमूलक कार्य

- विभिन्न जातको पशुको जमेको वीर्य उत्पादन गर्ने।
- वीर्य सङ्कलनका लागि विभिन्न किसिम र जातका प्रभावी भाले पशुको हर्ड व्यवस्थापन गर्ने।
- पशु आहारा व्यवस्थापनका लागि मौसमी तथा बहुवर्षे घाँस तथा दाना उत्पादन गर्ने।
- वीर्य भण्डारण तथा संरक्षणका लागि तरल नाइट्रोजन उत्पादन गर्ने।

सेवामूलक कार्य

- कृत्रिम गर्भाधानकर्ताहरूलाई प्राविधिक परामर्श तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यको प्रभाव मूल्याङ्कन तथा अभिलेखीकरण गर्ने।
- अनुसन्धान तथा खोजमूलक अध्ययन कार्यको लागि वीर्यको माध्यमले जीन संरक्षण गर्ने।
- कृषकहरूलाई कृत्रिम गर्भाधान कार्यहरूको उपयोगिता तथा फाइदावारे जनचेतना वृद्धि गर्ने।

- कृत्रिम गर्भाधान कार्यलाई बढावा दिन कृत्रिम गर्भाधानकर्ताहरूको उत्प्रेरणा जगाउन मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक प्रोत्साहन गर्ने ।
- गर्भाधान प्रतिशतमा आउने कमीहरूको समस्या निदान गरी आवश्यक तथा बाँझोपन निवारण सम्बन्धी प्राविधिक सेवा टेवा पुऱ्याउने ।
- पशुजन्य पदार्थको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिका लागि पूर्वशर्तका रूपमा रहेको वस्तुको वंशाणुगत क्षमतामा वृद्धिका लागि सवैभन्दा सहज र सरल तरिका कृत्रिम गर्भाधान कार्यलाई बढावा दिने ।
- गुणस्तरीय वीर्य सङ्कलन तथा प्रशोधनका लागि प्रमाणित भाले पशुहरूको व्यवस्थापन छनौट र पालन गर्ने ।
- वीर्य प्रशोधन प्रयोगशालाको जैविक सुरक्षा गुणस्तर अक्षुण्ण राख्ने ।
- कृत्रिम गर्भाधानद्वारा नश्व सुधारको माध्यमले पशुको उत्पादकत्व तथा पशुजन्य पदार्थको उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात वृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने ।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यको प्रतिफलदर वृद्धिका लागि कृत्रिम गर्भाधान कर्ताहरूको क्षमता वृद्धि तथा पशु बाँझोपन समस्या समाधानका लागि परामर्श सेवा टेवा पुऱ्याउने ।
- नस्ल सुधारका लागि उन्नत प्रविधिहरूको कार्यान्वयन तथा विस्तार गर्ने ।
- समुदायमा रहेको प्रजनन् समूहहरूसँग हातेमालो गर्दै देश भित्रै प्रजनन् भालेहरूको छनौट तथा संकेतीकरण गर्ने ।
- कृत्रिम गर्भाधान कार्यको प्रभावकारिता अध्ययन विश्लेषणका लागि हर्ड रजिष्ट्रेशन तथा पशु सङ्केतीकरण वैज्ञानिक ढंगले सञ्चालन गर्ने ।
- कृत्रिम गर्भाधानको क्षेत्रलाई विस्तार गरी कृत्रिम गर्भाधान सङ्ख्या तथा दरमा समेत वृद्धि गर्ने ।

१.४ पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा निकाय

१.४.१ राष्ट्रिय पशुपन्छी आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला

सङ्घीय संरचना अनुसार पशु सेवा विभाग अन्तर्गत राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला पशुपन्छी तथा मत्स्य आहाराको आधिकारिक निकायको रूपमा काम गर्ने गरी सञ्चालनमा रहेको छ। राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला अन्तर्गत रहेका आन्तरिक शाखाहरूको कार्य विभाजन निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला शाखा

- पशुपन्छीका दाना, दाना बनाउन प्रयोग गरिने कच्चा पदार्थ, दाना योगशिल र परिरक्षीहरूको नमूना सङ्कलन गरी गुणस्तर परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने।
- पशुजन्य पदार्थहरू (दूध, अण्डा) को पौष्टिक तत्वहरूको नमूना सङ्कलन गरी गुणस्तर परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने।
- देशका विभिन्न स्थानबाट भुइँघाँस, डालेघाँस, पराल लगायतका पशु आहाराहरूको नमूना सङ्कलन गरी पौष्टिक तत्वहरूको गुणस्तर परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने।
- मोबाइल ल्याब भ्यान सञ्चालन गरी दाना, दाना कच्चा पदार्थ तथा दूधको स्थलगत नमूना सङ्कलन गरी गुणस्तर परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने।
- घाँसको बीउको नमूना सङ्कलन गरी गुणस्तर परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने।
- पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामग्रीहरूको प्रोटोकल तयार गरी लागु गर्ने।
- प्रयोगशालाको पूर्वाधार तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्दै पशुपन्छी तथा मत्स्य दाना, घाँस तथा अन्य पशु आहाराको गुणस्तर परीक्षणका लागि राष्ट्रिय सन्दर्भ प्रयोगशाला (National Reference Laboratory) को रूपमा विकास गर्ने।
- अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रत्यायन (Accredited) प्रयोगशालाको रूपमा विकास गर्दै लैजाने।

(ख) पशुपन्छी आहारा विश्लेषण शाखा

- पशुपन्छीका दाना, फिड सप्लिमेन्ट तथा दाना योगशिलहरूको आयात निर्यात गर्नको लागि सिफारिस उपसमितिको सचिवालयको रूपमा काम गर्ने।
- पशुपन्छीका दाना तथा दानामा प्रयोग हुने सुक्ष्म पौष्टिक तत्वहरू, दाना योगशिल, परिरक्षी अन्तरविकसित तथा बहिर्मिश्रित रसायन सम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण र नियमन गर्ने।
- पशुपन्छीका दाना, दाना बनाउन प्रयोग गरीने कच्चा पदार्थ तथा पशुजन्य पदार्थहरू (दूध, अण्डा) को गुणस्तर परीक्षण प्रतिवेदनका आधारमा प्रयोग उपयुक्तता र मात्रा निर्धारण तथा विश्लेषण गर्ने।
- देशका विभिन्न स्थानमा उपलब्ध भुईँघाँस, डालेघाँस, पराल लगायतको पौष्टिक तत्वहरूको अध्ययन गरी सोही बमोजिमको आहाराको स्तर निर्धारण गर्ने।
- पशु आहारमा आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ तथा पशुपन्छीजन्य पदार्थहरू (दूध, अण्डा, पशिमना, ऊन, हड्डी, छाला आदि) को मापदण्ड तयार गरी गुणस्तर निर्धारण अध्यावधिक गर्ने।
- पशुपन्छी दाना उद्योग, पशुपन्छी तथा मत्स्य दाना तथा दाना बनाउन प्रयोग हुने कच्चा पदार्थहरू, दाना योगशिल, परिरक्षी, लगायतका वस्तुहरूको राष्ट्रिय अभिलेख तयार तथा अध्यावधिक गर्ने।
- पशुपन्छीका आवास (गोठ, खोर) तथा पशुपन्छीजन्य पदार्थहरू (दूध, अण्डा, पशिमना, ऊन, हड्डी, छाला आदि) को विक्री काउण्टर, भण्डार कक्ष तथा ओसार पसारको मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने कार्यमा समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने।
- पशुजन्य उत्पादनको प्रशोधन गर्ने उद्योगहरू (दाना, दूध, छाला, ऊन, पशिमना आदि) को अनुगमन, निरीक्षण तथा नियमन गरी सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई प्राविधिक सुझाव दिने।

- व्यावसायिक पशुपन्छी फार्महरूको अनुगमन निरीक्षण नियमन गरी सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई प्राविधिक सुझाव उपलब्ध गराउने।
- पशु उत्पादन समग्री तथा पशुजन्य पदार्थको गुणस्तर मापदण्ड सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यहरू सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय गरी सञ्चालन गर्ने र गराउने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा सम्बन्धी उद्योग दर्ताको लागि सिफारिस तथा सञ्चालन अनुमति प्रदान गर्ने।

(ग) पशु पोषण व्यवस्थापन शाखा

- दाना ऐन र नियमावलीको समय सापेक्ष संशोधन तथा परिमार्जनका लागि अध्ययन, सिफारिस र समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा सम्बन्धी नीतिहरूको मस्यौदा तयार गर्न समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा सम्बन्धी कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड तर्जुमा तथा परिमार्जन गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारासँग सम्बन्धित विज्ञ, निर्देशक समिति तथा समन्वय समितिहरूको संयोजन गर्ने।
- घाँसेवाली तथा पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास, प्रविधि आदिको राष्ट्रिय स्तरमा अभिलेखीकरण गरी प्रवर्द्धन गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा र घाँसेवाली सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानमा अन्तरनिकाय समन्वय गर्ने, गराउने।
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा तथा कच्चा पदार्थहरूको माग, आपूर्ति तथा विद्यमान अवस्थाको अध्ययन, विश्लेषण तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने।

- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्बाट उन्मोचन गरी सिफारिस गरिएका गुणस्तरीय घाँसेवाली बीउबीजनको अभिलेखीकरण, माग आंकलन तथा आपूर्ति व्यवस्थामा सहजीकरण गर्ने।
- घाँसेवाली बीउवृद्धि फार्महरूलाई आवश्यक पर्ने मूल/स्रोत बीउको व्यवस्थापन कार्यमा समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारासँग सम्बन्धित कार्य गर्न विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने।
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा घाँसेवाली विकास र विस्तारका लागि समन्वय गर्ने।
- घाँसेवाली विकासका लागि कृषकहरूको माग अनुसार आवश्यक पर्ने प्रमाणित बीउको स्रोत केन्द्र विकास गरी बीउ उत्पादन र विक्रि वितरणको कार्यलाई सहज बनाउन समन्वय गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य आहारा सम्बन्धी नयाँ र कम लागतका प्रविधि तथा प्रतिपादित प्रविधिहरूको आन्तरिकीकरण तथा विस्तार गर्ने।

१.५ मत्स्य विकास कार्यक्रम तथा निकाय

१.५.१ केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र

पहिले कृषि विभाग अन्तर्गत रहेको मत्स्य विकासको सङ्गठन संरचना हाल आएर पशु सेवा विभाग मातहत रहने गरी मत्स्य विकास, प्रवर्द्धन एवम् संरक्षणका लागि निम्न अनुसारका कार्यक्षेत्र तोकिएको छ।

- मत्स्य सम्बन्धी विषय क्षेत्रमा प्राविधिक आधिकारिक निकाय (Technical authority) को रूपमा कार्य जिम्मेवारी वहन गर्ने।
- मत्स्य सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूसँग सम्पर्क बिन्दु (Focal point) को रूपमा कार्य गरी समन्वय स्थापित गर्ने।
- मत्स्यपालन र जलीय जीव संरक्षण सम्बन्धी प्राविधिक मापदण्ड तयार गर्ने।

- गुणस्तरीय उत्पादन सामाग्री व्यवस्थापनका लागि कानून, मापदण्ड र नियमन सम्बन्धी कार्य ।
- मत्स्य सम्बन्धी आयोजनाको अवधारण पत्र तयार गर्ने र आयोजना-सञ्चालन वा कार्यान्वयनमा समन्वय गर्ने ।
- मत्स्य सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरका सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- मत्स्य बीमा नियमन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- मत्स्य सम्बन्धी तथ्याङ्क, सूचना र जानकारीहरू सङ्कलन, विश्लेषण एवम् प्रवाह सम्बन्धी कार्य ।
- माछा तथा जलीय जीवजन्य उत्पादनको मूल्य श्रृङ्खला विकास, पोष्टहाभेष्ट तथा बजार सम्बन्धी कानून, मापदण्ड र नियमन कार्य ।
- मत्स्य सम्बन्धी दीर्घकालीन, आवधिक तथा वार्षिक योजना/कार्यक्रम तर्जुमा सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- मत्स्य सम्बन्धी उत्पादन सामाग्री एवम् माछा तथा जलीय जीवजन्तु उत्पादनको विक्री वितरण र आयात मापदण्ड निर्धारण, निर्यातका लागि समन्वय / सहजीकरण र नियमन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने मत्स्य प्रवर्द्धन र संरक्षण सम्बन्धी कार्यमा समन्वय गर्ने ।
- मत्स्य बजारको विस्तारका लागि ताजा तथा जिउँदो माछाको विक्री वितरण एवम् सहज ढुवानीमा आवश्यक सहयोग पुग्ने गरी कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।
- मत्स्य पर्यटनलाई सहयोग पुर्याउन मनोरञ्जनजन्य मत्स्यपालनलाई प्रवर्द्धन गर्ने किसिमका कार्य गर्ने ।
- मत्स्य विकास र मत्स्य तालीम केन्द्र एवम् प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा सञ्चालित मत्स्य विकास कार्यक्रम र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण

परियोजना अन्तर्गत सञ्चालित मत्स्य विकास कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।

- स्थानीय तथा प्रादेशिक तह र अन्य सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूसँगको समन्वय र सहकार्यमा मत्स्य सम्बन्धी विवरण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरी अध्यावधिक गर्ने।
- मत्स्य प्राविधिकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सहकार्य गर्ने।
- मत्स्यकृषक / व्यवसायी र माछामारी जीविकोपार्जन गर्ने समुदायको सामाजिक-आर्थिक पक्षको अध्ययन गरी आवश्यक कार्यक्रम।
- देशमा भएका विभिन्न जलाशयहरूमा मत्स्य विकासको सम्भाव्यता सर्वेक्षण कार्य गरी प्राथमिकताका आधारमा कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने गराउने।

(क) मत्स्य मानव संसाधन विकास तथा प्रविधि परीक्षण केन्द्र, जनकपुर

- मत्स्य सम्बन्धी तालीमका लागि पाठ्यक्रम तर्जुमा तथा परिमार्जन गर्ने।
- अनुसन्धानबाट सिफारिस मत्स्यपालन प्रविधिको, विश्लेषण गर्न परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- अनुसन्धानबाट सिफारिस मत्स्यपालन प्रविधिको विश्लेषण, प्रमाणीकरण (Technology Analysis, Validation) एवम् प्रसार गर्ने।
- अनुसन्धानबाट विकसित प्रविधिहरूको सूची (Inventory) तयार गर्ने।
- तालीमको आवश्यकता पहिचान (Training Need Assessment) गर्ने।
- निजीस्तरमा सञ्चालनमा रहेका मत्स्य बीज उत्पादन केन्द्रहरूको गुण नियन्त्रण व्यवस्थापन।
- पङ्गास तथा टिलापियाको बीज उत्पादन लगायतका प्रविधि परीक्षण।
- परीक्षणबाट प्राप्त प्रविधिको प्याकेजलाई Scaling up गर्ने।
- साविक कार्यालयको अन्य कार्य सञ्चालन गर्ने।

- मत्स्य रोग, परजीवी, पानीको गुणस्तर, दाना सम्बन्धी विभिन्न परीक्षण सञ्चालन गर्ने ।
- माग र समस्यामा आधारित विषयहरूको प्रविधि विकास गर्न अनुसन्धान निकायलाई पृष्ठपोषण (Feedback) तयार गर्ने ।
- मत्स्य प्राविधिक तथा कृषक/व्यवसायीको क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न प्रकृतिका सीपमूलक तालीम सञ्चालन गर्ने ।
- सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा कार्यरत मत्स्य प्राविधिक कृषकहरूको लागि सीपमूलक तालीम पाठ्यक्रम तर्जुमा तथा परिमार्जन गर्ने ।
- तालीमका लागि कृषक व्यवसायी तथा सङ्घ संस्थाहरूको माग सङ्कलन गरी सोही आधारमा तालीम सञ्चालन गर्ने ।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने तालीममा समन्वय एवम् सहजीकरण गर्ने ।
- गुणस्तरीय मत्स्य बीज उपलब्ध गराउन क्रायोल्याब सञ्चालन गर्ने ।
- भालेमाउ माछाबाट वीर्य सङ्कलन तथा मत्स्य ह्याचरीलाई वितरण गर्ने ।
- गुणस्तरीय मत्स्य बीज उत्पादन तथा वितरण गर्ने ।
- स्थानीय एवम् आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण प्रजातिका माछाहरूको जीन बैंक सञ्चालन गर्ने ।
- मत्स्य ह्याचरी तथा नर्सरीहरूको नियमित अनुगमन तथा तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्ने ।

(ख) मत्स्य शुद्ध नस्ल संरक्षण तथा प्रवर्द्धन स्रोत केन्द्र, भैरहवा

- शुद्ध नस्लका मत्स्य बीज उत्पादन सम्बन्धी व्यवस्थापकीय कार्य गर्ने ।
- मत्स्य बीज उत्पादक तथा वितरकहरूको राष्ट्रिय अभिलेखीकरण गर्ने ।
- प्रादेशिक तथा स्थानीय निकायहरूको मत्स्य उत्पादन, उत्पादकत्व अभिवृद्धिका लागि प्राविधिक सेवा टेवा सम्बन्धी कार्य गर्ने ।

- प्रभाव क्षेत्रका जिल्लाहरूमा मत्स्य सम्बन्धी कार्यरत सरकारी, गैह सरकारी, सहकारी निकायहरूबीच समन्वय सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- पालनका लागि सिफारिस गरिएका माछाका प्रजातिहरूको शुद्ध नस्ल व्यवस्थापन (Pure Line Breed Maintenance) गर्ने।
- शुद्ध नस्लका मत्स्य बीज (Future Brood) भावी माउ उत्पादन गरी सरकारी मत्स्य फार्म, केन्द्र र मापदण्ड पूरा गरेका निजीमत्स्य ह्याचरीकर्ताहरूलाई वितरण गर्ने।
- मत्स्य बीज गुण नियन्त्रण व्यवस्थापन गर्ने।
- मत्स्य रोग, मत्स्य दाना र पानीको गुणस्तर व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रयोगशाला सेवा सञ्चालन गर्ने।
- शुद्ध नस्लका मत्स्यका जाति प्रजातिहरूको सङ्कलन गरी एकीकृत गरी वार्षिक रुपमा अभिलेख अध्यावधिक गर्ने।
- भुरा उत्पादनमा प्रयोग गरिदै आएका माउ माछाहरूलाई क्रमिक रुपमा शुद्ध नस्लका माउ माछाद्वारा प्रतिस्थापन गर्दै जाने।
- मत्स्य बीज स्वास्थ्य प्रयोगशाला सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- केन्द्रले उत्पादन गर्ने शुद्ध नस्लका माछाहरू ट्यागिङ्ग गरी मापदण्ड पूरा गरेका निजी ह्याचरीकर्ताहरू तथा सरकारी निकायहरूलाई माउ माछाको रुपमा प्रयोग गर्ने गरी विक्री वितरण गर्ने।
- उन्नत नस्लको भुरा उत्पादन गर्ने ह्याचरी तथा निजी नर्सरीहरूको राष्ट्रिय अभिलेख तयार गर्ने।
- उन्नत नस्लको भुरा उत्पादन गर्ने ह्याचरी तथा निजी नर्सरीहरूको अनुगमन गर्ने।
- उन्नत नस्लका माछाहरूको परीक्षण, वृद्धिदर, रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता, प्रजनन क्षमता आदि सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- केन्द्रले गर्दै आएको भुरा उत्पादन तथा विक्री वितरण सम्बन्धी कार्यलाई निरन्तरता दिने।

- प्रादेशिक तथा स्थानीय पालिकाहरूको सम्भाव्यता तथा आवश्यकताको आधारमा मत्स्य बीजको प्रक्षेपण गरी राष्ट्रिय वासलात (National Balance Sheet) तयार गर्न सहयोग गर्ने।

(ग) प्राकृतिक जलाशय प्रवर्द्धन एवम् संरक्षण केन्द्र, हेटौडा

- प्राकृतिक जलाशयको प्रवर्द्धन एवम् संरक्षण गर्ने।
- जैविक विविधता अध्ययन, संरक्षण एवम् सम्बर्द्धन गर्ने।
- स्थानीय माछा लगायतका जलीय जीवहरूको संरक्षण एवम् संवर्द्धन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयहरू (घोल, ताल एवम् सिम, रिजर्भ्वयर तथा अन्तर प्रदेशीय नदी प्रणाली) हरूको सर्वेक्षण गरी जलीय जैविक विविधता अध्ययन, माछा तथा जलीय जीवहरूको सूची (Inventory) तयार र उक्त जीवहरूको संरक्षण एवम् सम्बर्द्धनका निम्ति कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- मत्स्य क्षेत्रमा जीविकोपार्जन गर्ने विपन्न तथा पिछडिएका समुदाय / वर्गलाई प्राकृतिक जलाशयमा सहज पहुँच पुर्याई मत्स्यपालन तथा मत्स्यपर्यटन कार्यक्रमद्वारा आर्थिक-सामाजिक स्थितिको सुदृढीकरण गर्ने।
- देशभरीका प्राकृतिक जलाशयहरूको अभिलेख तयार गरी अध्यावधिक गर्ने र मत्स्यपालनको लागि उपयुक्त देखिएका जलाशयको उचित व्यवस्थापन, संरक्षण तथा समुचित सदुपयोग गर्न समुह गठन गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयमा जलीय जैविक विविधता कायम राख्दै प्राकृतिक उत्पादन वृद्धि गर्ने।
- यस केन्द्रको प्रभाव क्षेत्रका जिल्लाहरूमा मत्स्यपालन कार्यक्रम विस्तार एवम् कृषकको आवश्यकता अनुसार प्राविधिक सेवा टेवा उपलब्ध गराउने।
- चिसो पानीमा मत्स्यपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- रेन्बो ट्राउट मत्स्यपालनको सम्भाव्यता अध्ययन तथा पालन सिफारिस सम्बन्धी।

- रेन्बो ट्राउट मत्स्यपालन तथा मत्स्य पर्यटन सम्भाव्य स्थल छनौट तथा मत्स्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम गर्ने।
- चिसो पानीमा मत्स्यपालन सम्भावना हुने अन्य मत्स्य प्रजातिको परीक्षण तथा सिफारिस गर्ने।
- कृषकको माग एवम् आवश्यकता बमोजिम मत्स्य बीज उत्पादन गरी सहज तवरले वितरण गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयसँग सम्बन्धी कार्य गर्ने अन्य विभिन्न सरकारी तथा गैह्र सरकारी संस्था पहिचान गरी आवश्यक समन्वयन गर्ने।
- वार्षिक कार्यक्रम बमोजिम प्राकृतिक जलाशयहरूको अध्ययन/सर्वेक्षण र संरक्षणको लागि आवश्यक कार्य तालिका तयार गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयहरूमा मत्स्यपालन सम्भाव्यता अध्ययन/सर्वेक्षण संरक्षण सम्बन्धी कार्य गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयबाट प्राप्त हुने माछा तथा जलीय जीवजन्य उत्पादनमा आश्रित समुदायको सामाजिक/आर्थिक पक्षको अध्ययन र उपयुक्त कार्यक्रम निर्धारण गर्ने।
- विपन्न तथा पिछ्छडिएका समुदाय/वर्गलाई प्राकृतिक जलाशयमा सहज पहुँच पुर्याई मत्स्यपालन तथा मत्स्य पर्यटन कार्यक्रमद्वारा आर्थिक-सामाजिक स्थितिको सुदृढीकरण गर्ने।
- देशभरीका प्राकृतिक जलाशयहरूको रेकर्ड तयार गरी अध्यावधिक गर्ने र मत्स्यपालनको लागि उपयुक्त देखिएका जलाशयको उचित व्यवस्थापन, संरक्षण तथा समुचित सदुपयोग गर्न समुह गठन गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयमा जलीय जैविक विविधता कायम राख्दै प्राकृतिक उत्पादन वृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशय र त्यसमा रहेका माछा तथा जलीय जीवहरूको सूची (Inventory) तयार एवम् अध्यावधिक गर्ने।

- स्थानीय माछा लगायतका जलीय जीवहरूको संरक्षण एवम् संवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयहरूको लिम्नोलोजिकल, बायोलोजिकल तथा सामाजिक आर्थिक सर्वेक्षण गर्ने।
- विपन्न तथा पिछडिएका समुदाय / वर्गको आर्थिक-सामाजिक स्थितिको सुदृढीकरण गर्ने।
- गुणस्तरीय मत्स्य बीज उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्ने।
- मत्स्यपालन कार्यक्रम विस्तार तथा प्रविधिक सेवा टेवा पुर्‍याउने।
- प्राकृतिक जलाशय र त्यसमा रहेका माछा तथा जलीय जीवहरूको अभिलेख तयार एवम् अध्यावधिक गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयका लागि उपयुक्त स्थानीय जातका माछाहरूको प्रजनन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशय सम्बन्धी ऐनहरूको तर्जुमा र कार्यान्वयनमा समन्वयन गर्ने।
- स्थानीय जातका माछाहरूको स्वःस्थानीय (In-situ) र परस्थानीय (Ex-situ) संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयको महत्व र संरक्षणबारे ज्ञान प्रदान गर्न यस्ता जलाशय वरपर बस्ने तथा यसको उपभोग गरि रहेका समुदायलाई सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- मत्स्य सङ्ग्रालय निर्माण गर्न आवश्यक कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशय सम्बन्धी पोस्टर, पम्पलेट तथा अन्य शैक्षिक सामग्रीको तयारी साथै प्रकाशन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयसँग सम्बन्धी कार्य गर्ने अन्य विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था पहिचान गरी आवश्यक समन्वयन गर्ने।
- प्राकृतिक जलाशयहरू (नदी, खोला, रिजर्भ्वार ताल, घोल एवम् सिमसार) मा मत्स्यपालन सम्भाव्यता अध्ययन, सर्वेक्षण सम्बन्धी कानुन, मापदण्ड र नियमन

कार्य प्राकृतिक जलाशयमा जलीय जैविक विविधता संरक्षण र उपयोग सम्बन्धी कानून मापदण्ड र नियमन मस्यौदा तयारी कार्य गर्ने।

- प्राकृतिक जलाशयबाट प्राप्त हुने माछा तथा जलीय जीवजन्य उत्पादनमा आश्रित समुदाय (Wetland Based Community) सम्बन्धी कानून, मापदण्ड र नियमन कार्य गर्ने।

१.६ पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम र निकायहरू

१.६.१ पशु क्वारेन्टाइन सेवा

पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीमा कुनै रोग लागेको छ वा छैन भन्ने कुरा एकिन गर्न पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीलाई कुनै खास ठाउँमा तोकिएको अवधिभर परीक्षणको लागि एकैसाथ वा छुट्टाछुट्टै राखिने कार्यलाई पशु क्वारेन्टाइन भनिन्छ। भूपरिवेष्टित मुलुक नेपालको छिमेकी राष्ट्र भारतसँग करीब १७०० किलोमिटर खुल्ला सीमाना रहेको छ। खुल्ला सीमाना भएको कारण आवत जावत गर्ने पशुपन्छीको निगरानी र तिनीहरूबाट भित्रिन सक्ने सङ्क्रामक रोगहरूको नियन्त्रण गर्न पशु क्वारेन्टाइनलाई व्यवस्थित पारेर लैजानु आजको आवश्यकता हो। यसका साथै अन्य मुलुकबाट हवाई मार्ग हुँदै पशुपन्छीहरूको माध्यमबाट फैलन सक्ने सङ्क्रामक रोगको बारेमा पनि सोचन आवश्यक हुन्छ। तसर्थ बिद्यमान आन्तरिक तथा नाका क्वारेन्टाइनलाई व्यवस्थित गर्दै लैजानु पर्ने देखिन्छ।

नेपालमा १९६० को दशकमा गौगोटी रोगको महामारी फैलिदा, पशु क्वारेन्टाइनको महत्वलाई मनन गरी तत्कालै चार विकास क्षेत्रमा तराईबाट पहाडतर्फ रोग नफैलियोस भन्ने उद्देश्यले एक एक वटा क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरू स्थापना गरिएका थिए। त्यसपछि सन् १९८० देखि १९८५ सम्म एसियाली विकास बैङ्कको ऋण सहयोगमा सञ्चालित पहिलो पशु विकास आयोजनाको सहयोगमा दक्षिण सीमानाको पशु वस्तुहरू आवत जावत हुने प्रमुख नाकाहरूमा थप २० वटा चेकपोष्टहरू स्थापना गरिएका थिए। उक्त आयोजनाले चेकपोष्टहरूका भवनहरू निर्माण गर्नुका साथै एक जना नायव प्राविधिक सहायक र एकजना मैसेन्जरको अस्थाई दरबन्दी सिर्जना गरेको थियो। सन् १९९२ मा कृषि मन्त्रालयको पुनःसंरचनामा चेकपोष्टको महत्वलाई पुनःस्थापित गरी केन्द्रमा एउटा पशु क्वारेन्टाइन शाखा र मुलुकभर २४ वटा क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था वि.सं. २०६१ सालमा चेकपोष्टहरूलाई विभिन्न कार्यालय अन्तर्गत समाहित गरी आठवटा पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूको स्थापना गरीयो। जस अनुसार पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूको कार्यक्षेत्र प्रष्ट रूपमा तोकिएको छ। त्यस्तै आठवटै पशु क्वारेन्टाइनहरूको समन्वय

गर्न तथा तिनको अनुगमनको लागि केन्द्रमा राजपत्रङ्कित प्रथम श्रेणीको अधिकृत कार्यालय प्रमुख रहेको एउटा केन्द्रीय पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयको स्थापना गरिएको थियो। देश सङ्घीय संरचनामा प्रवेश गरे पश्चात भएको संगठनात्मक पुर्नसंरचनामा साविकको केन्द्रीय पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय पशु सेवा विभागको पशु क्वारेन्टाइन महाशाखाको रूपमा रहेको छ। साथै साविकका क्वारेन्टाइन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरू नियमानुसार सञ्चालनमा रहेका छन् ।

उद्देश्य

- विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन (WOAH) तथा विश्व व्यापार सङ्गठन (WTO) को मार्गदर्शन अनुसार पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ बमोजिम क्वारेन्टाइन कार्यक्रमलाई सञ्चालन गर्ने।
- पैठारी गरिएका पशुपन्छीको स्वास्थ्य परीक्षण गरी निरोगिताको प्रमाणपत्र भए नभएको जाँच गर्ने र क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र जारी गर्ने, नियम बमोजिम पैठारी नभएमा पशु, पशुजन्य पदार्थ र पशु उत्पादन सामग्रीलाई पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ र पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५५ अनुसार कारवाही गर्ने, खोपहरू दिनु पर्ने भए उक्त खोपहरू दिने व्यवस्था गर्ने।
- पैठारी गरिएका पशुहरूमा सङ्क्रामक रोग लागेको शंका लागेको खण्डमा उक्त खेपका पशुहरूलाई क्वारेन्टाइन स्थल वा नाकामै रोकी सम्बन्धित पैठारीकर्ताकै खर्चमा आवश्यक नमूनाहरू लिई, तोकिएको प्रयोगशालामा पठाई रोगको निक्क्यौल गर्ने र सङ्क्रामक रोग ठहर भएमा पशुहरूलाई नाकाबाट नेपाल भित्रिन बन्देज गर्ने र पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ र पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६ अनुसार कारवाही गर्ने, स्वस्थ भएमा क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र जारी गरी पैठारी गर्न दिने।
- निकासी गरिने पशु तथा पशुजन्य पदार्थको परीक्षण तथा उपलब्ध स्वास्थ्य प्रमाणपत्रको जाँच गर्ने र आवश्यक परेमा आवश्यकता अनुसारको खोप लगाई निकासी गर्न प्रोत्साहित गर्ने।

- देश भित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सङ्क्रामक रोग फैलिन नदिन आन्तरिक क्वारेन्टाइनमा विशेष जोड दिने।
- हवाई मार्ग हुँदै बाह्य देशबाट भित्रिने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको आवत जावतमा नियन्त्रण गरी सङ्क्रामक पशुरोग भित्रिन नदिन अन्तर्राष्ट्रिय क्वारेन्टाइनमा जोड दिने।
- सीमावर्ती क्षेत्रमा पशुहरूमा सङ्क्रामक रोग फैलिएको खण्डमा वा नाका भएर आउने पशुमा कुनै नयाँ सङ्क्रामक रोग आएको भए सोको जानकारी सम्बन्धित निकायलाई दिई रोग निदान र नियन्त्रणमा सहयोग गर्ने साथै सोको जानकारी पशु सेवा विभागमा दिने।
- जिल्लाभित्र पर्ने सरकारी वकिल कार्यालय, भन्सार कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सम्बन्धित सीमा चौकी प्रहरी इकाईसँग समन्वय तथा सहयोग लिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, गराउने।
- क्वारेन्टाइन सम्बन्धी जनचेतना बढाउन कृषक स्तरमा छलफल तथा गोष्ठीहरूको आयोजना गर्ने।

(क) पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरू

- क्वारेन्टाइन नियम कानून लागु गर्ने निकायहरू जस्तै भन्सार, क्वारेन्टाइन, प्रहरी प्रशासन, सरकारी वकिल कार्यालय आदि बीच केन्द्रमा, क्षेत्रमा तथा जिल्लामा समन्वय कायम गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूमार्फत कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- पैठारी हुने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको निरीक्षण गरी क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र जारी गर्ने।
- निकासी हुने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य र स्यानेटरी प्रमाणपत्रहरूको जाँच गरी निर्यात गर्न सहयोग पुऱ्याउने।

- रोग भएको शंका लागेमा वा अस्वस्थकर पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्री सीमानामा वा कुनै निश्चित ठाउँमा आइसोलेसन गरी रोग मुक्त वा स्वस्थकर भएको अवस्थामा मात्र पैठारी / निकासी गर्न प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने।
- क्वारेन्टाइन सम्बन्धी कार्यक्रम तथा ऐन, नियम लागू गर्ने तथा उल्लङ्घन गर्ने व्यक्ति उपर मुद्धा दायर र फैसला गर्ने।
- सङ्क्रामक पशु रोगबाट ग्रसित वस्तुहरूको तह लगाउने र उक्त स्थल र परिवहन साधनको निःसंक्रमण गर्ने।
- स्थानीय स्तरका निकाय, भन्सार, प्रहरी, स्थानीय प्रशासन र अन्य व्यापारीसँग समन्वय गरी क्वारेन्टाइन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- ऐन, नियम तथा मार्गदर्शन अनुरूप तोकिएको क्वारेन्टाइन क्षेत्रमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन गर्ने।

अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट

- यो चेकपोष्ट त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, काठमाडौँमा रहेको छ।
- हवाईमार्गद्वारा पैठारी हुने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको निरीक्षण गरी नियमानुसार क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने।

(क.१) सीमा पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट

- यस्ता पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरू भारतीय सीमा क्षेत्रमा २० वटा तथा चीनको तिब्बत सीमाक्षेत्रमा १ गरी जम्मा २१ वटा पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरू रहेका छन्।
- चेकपोष्ट रहने स्थानको निर्धारण नेपाल सरकारबाट हुने व्यवस्था रहेको छ।
- स्थलमार्गद्वारा पैठारी हुने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको निरीक्षण गरी नियमानुसार क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने।

(क.२) आन्तरिक पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट

- यस्ता पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरू बाराको पथलैया र चितवनको रामनगर रहेका छन्।
- सीमा पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूबाट क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र लिई भित्रिएका पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको क्वारेन्टाइन प्रमाणपत्र भए नभएको निरीक्षण गरी दुरुस्त भएको पाइएमा दरपीठ गरी गन्तव्य स्थानसम्म जान अनुमति दिने।
- स्वदेशमै उत्पादन भई एक स्थानबाट अर्को स्थानमा बिक्री वितरण गर्न लगिएका पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको लागि जारी गरिएको स्वस्थताको प्रमाणपत्र नियमानुसार भए नभएको निरीक्षण गरी दुरुस्त भएको पाइएमा गन्तव्य स्थानसम्म जान अनुमति दिने।
- पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट रहेको क्षेत्रबाटै उत्पत्ति भई देशको विभिन्न भागमा बिक्री वितरणको लागि लगिने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको निरीक्षण गरी स्वस्थताको प्रमाणपत्र जारी गर्ने।
- आन्तरिक पशु क्वारेन्टाइनको बाटो भएर गुज्रिने पशु, पशुजन्य पदार्थ तथा पशु उत्पादन सामाग्रीको प्रत्येक खेपको रेकर्ड दुरुस्त राख्ने।
- रोगी पशुहरू भएको शङ्का लागेमा सीमा पशु क्वारेन्टाइनले गरे अनुसारको कार्य गर्ने।

(क.३) अस्थायी पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट

- यस्ता चेकपोष्ट हाल दाङको भालुवाङ, कैलालीको अत्तरिया, रसुवाको रसुवागढी र काठमाडौंको नागढुंगामा रहेका छन् ।
- आन्तरिक तथा सीमा पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूले गरे अनुसारका कार्यहरू गर्ने।
- रोगी पशुहरू भएको शङ्का लागेमा सीमा पशु क्वारेन्टाइनले गरे अनुसारको कार्य गर्ने।

तालिका १: पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय र अन्तर्गतका चेकपोष्टहरू

सि.नं.	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय	पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट र जिल्ला			
१.	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकडभिट्टा	काकडभिट्टा, झापा	भद्रपुर, झापा	गौरीगञ्ज, झापा	पशुपतिनगर, इलाम
२	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर	रानी, मोरङ	भण्टावारी, सुनसरी	माडर, सिराहा	
३	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर	जटही, धनुषा	भिठामोड, महोत्तरी	मलंगवा, सर्लाही	
४	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, वीरगंज	सिरसिया, पर्सा	औरहिया, रौतहट	मटिअर्वा, बारा	पथलैया, बारा आन्तरिक
५	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काठमाडौं	त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	रामनगर, चितवन र नागदुङ्गा	रसुवागढी, रसुवा आन्तरिक
६	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भैरहवा	वेलहिया, रुपन्देही	महेशपुर, नवलपरासी	कृष्णनगर, कपिलवस्तु	
७	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगंज	नेपालगञ्ज, बाँके	गुलरिया, बर्दिया	भालुवाड, दाङ	
८	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, गड्डाचौकी	गड्डाचौकी, कन्चनपुर	वेलौरी, कन्चनपुर	धनगढी, कैलाली	दार्चुला

१.७ प्रयोगशाला सेवा

१.७.१ केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला

- पशुपन्छी तथा मत्स्य रोग अन्वेषण तथा निदानको क्षेत्रमा आधिकारिक राष्ट्रिय निकाय (Technical Authority) को रूपमा कार्य गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य रोग अन्वेषणको लागि रिफरेन्स निकायको रूपमा कार्य गर्ने।
- पशुपन्छीबाट मानिसमा सर्ने जुनोटिक (Zoonotic) रोगको अन्वेषण तथा निदानका लागि राष्ट्रिय रिफरेन्स केन्द्र (National Reference Center) को रूपमा कार्य गर्ने।
- Antimicrobial Resistance (AMR), सर्भिलेन्सको लागि पशु स्वास्थ्य क्षेत्र तर्फको National Reference Laboratory को रूपमा कार्य गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य रोग प्रयोगशाला सम्बन्धी राष्ट्रिय स्तरमा आवश्यक कानून, नीति, मापदण्ड तथा प्रोटोकल Standard Operating Procedure (SOP) तर्जुमाका लागि आवश्यक सहयोग गर्ने।
- राष्ट्रिय स्तरमा प्रयोगशाला सम्बन्धी गुणस्तर निर्धारण तथा नियमन गर्ने।
- पशुपन्छीका किटजन्य रोग परीक्षण अन्वेषण, तथा निदानका लागि आवश्यक कार्य गर्ने
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने।
- रोग निदान प्रविधिलाई समय सापेक्ष विकास गरी प्रभावकारी बनाउने।
- पशुपन्छी रोग निदान गर्न आवश्यक पर्ने गुणस्तरयुक्त रियजेन्ट तथा Diagnostics तयार गर्ने।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोगशालाहरूसँग समन्वय गरी रोग निदान, अन्वेषण तथा नियन्त्रण प्रक्रियालाई एक रूपता कायम गर्ने।
- विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठनका तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका प्रयोगशालाहरूका रिफरेन्स (Reference) र Collaborating प्रयोगशालाहरूसँग समन्वय गरी प्रोफिसिएन्सी टेष्टिङमा (Proficiency Testing) लगायतका कार्य गरी राष्ट्रिय भेटेरिनरी प्रयोगशाला सेवाको सुदृढीकरण गर्ने।

- एक स्वास्थ्य रणनीति, २०७६ को मर्म र भावना अनुरूप जुनोटिक रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान, Antimicrobial Resistance (AMR) को सर्भिलेन्स लगायतका कार्यमा राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालासँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने।
- प्रयोगशाला सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (LIMS) सञ्चालन गर्ने।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्ने।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गत प्रयोग भएका खोपको प्रभावकारीता विश्लेषण गर्ने।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा देखापरेका पशु रोगहरूको प्रकृति हेरी रोगहरूको पूर्वानुमान र नियन्त्रण विधि सफारीस गर्ने।
- जनस्वास्थ्य तथा राष्ट्रिय दृष्टिकोणबाट संवेदनशील देखिएका जैविक तत्वहरूको पशु स्वास्थ्य क्षेत्रको राष्ट्रिय बायोरिपोजिटोरी केन्द्र (National Biorepository Center) का रूपमा कार्य गर्दै ती जैविक तत्वहरूको संरक्षण, संचय तथा समुचित उपयोगको व्यवस्था मिलाउने।
- रोग परीक्षणका लागि सङ्कलन गरीने विभिन्न जातीका राष्ट्रिय जैविक स्रोतहरू (सिरम, एण्टिजन) को सङ्कलन समन्वय र समुचित उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, विश्वविद्यालय लगायत अन्य अनुसन्धान संस्थाहरूसँग समन्वय राखी पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा अनुसन्धानमा सहभागी हुने।
- पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरूमा आवश्यक आधुनिक रोग निदान सम्बन्धी प्रविधि विकास, विस्तार तथा हस्तान्तरण गर्ने।
- पशुपन्छीको महामारीजन्य रोग तथा जुनोटिक रोगहरूको निदान, रोग सर्भिलेन्स, रोग नियन्त्रण तथा उन्मूलन कार्यमा सहयोग गर्ने।
- पशुपन्छी तथा जनस्वास्थ्यमा असर पार्ने रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान सम्बन्धी कार्य गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने।
- आवश्यकता अनुसार नमूना सङ्कलन तथा परीक्षण गरी रोग निदान गर्ने।

पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, बिराटनगर, जनकपुर, पोखरा, सुर्खेत, धनगढी

- केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला मातहत बिराटनगर, जनकपुर, पोखरा, सुर्खेत र धनगढीमा पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरू सञ्चालित छन् । यी प्रयोगशालाको कार्यविवरण निम्नानुसार छन् ।
- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त पशुपन्छी तथा मत्स्यका रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण र निदान गर्ने ।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६ अनुसार पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूका रोग परीक्षणका लागि तोकिएको प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने ।
- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त जुनोटिक रोगहरूको रोग निदान सेवा उपलब्ध गराई जनस्वास्थ्य संरक्षणमा सहयोग गर्ने ।
- राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यका लागि खोप तथा अन्य आवश्यक सामग्रीहरूको भण्डारण तथा वितरण प्रणालीको व्यवस्थापन गर्ने ।
- पशुपन्छीका महामारी रोगहरूको प्रकोप देखापरेका बखत तत्काल रोग अन्वेषण टोली (EDIT) परिचालन गरी रोगको इपिडेमियोलोजिकल अध्ययन तथा अन्वेषण गर्ने ।
- बर्डफ्लू रोगको सर्भिलेन्स तथा प्रारम्भिक निदान गर्ने ।
- पशुपन्छीहरूको रोगहरूको निदान गरी पशुधन सुरक्षा गरी पशुजन्य उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने एवम् खाद्य सुरक्षामा सहयोग गर्ने ।
- पशुपन्छी तथा जनस्वास्थ्यमा असर पार्ने रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान सम्बन्धी कार्य गर्न सङ्घ संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- स्थानीय तह तथा प्रदेशका पशु सेवासँग सम्बन्धित निकाय तथा प्रयोगशालाबाट पशुपन्छी रोगको निदानका लागि प्रेषण गरिएका नमूनाहरूको परीक्षण गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्र भित्रका पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरूमा आवश्यक आधुनिक रोग निदान सम्बन्धी प्रविधि विकास, विस्तार तथा हस्तान्तरण गर्ने ।

- पशुपन्छी तथा पशुपन्छीजन्य उत्पादनबाट जनस्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावको रोकथाम गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- पशुपन्छी रोग सर्भिलेन्स, अन्वेषण तथा निदानको लागि आफ्नो कार्य क्षेत्रमा रिफरेन्स निकायको रूपमा काम गर्ने ।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट सञ्चालित प्रयोगशाला तथा पशु रोग अन्वेषण तथा निदान कार्यमा संलग्न प्राविधिक जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि कार्यमा सहयोग तथा समन्वय गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा स्थापित भएका स्थानीय रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा देखा परेका पशु रोगहरूको प्रकृति हेरी रोगहरूको पूर्वानुमान र नियन्त्रण विधि सिफारिश गर्ने ।
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने ।
- थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी रोगहरू (तुहिने, उल्टिने, बाँझोपन आदि) उत्पादन रोगहरू (Milk Fever, Ketosis etc) लगायतका उत्पादनमा असर गर्ने रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।
- प्रोटोजोन, आन्तरिक तथा बाह्य परजिवीको अन्वेषण तथा निदान गरी आफ्नो कार्य क्षेत्र भित्रको परजिवी नक्शाङ्कन (Mapping) गरी परजिवी प्रोफाइल (Parasite Profile) तयार गर्ने ।
- Antimicrobial Resistance (AMR) तथा औषधिको अवशेष (Drug Residue) को सर्भिलेन्सको कार्य गर्ने ।
- पशुपन्छी रोग निदान गर्न आवश्यक पर्ने गुणस्तरयुक्त रियजेन्ट तयार गर्ने ।
- केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला र अन्य केन्द्रीय प्रयोगशाला, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् तथा अध्ययन संस्थानहरूसँग रोग निदान तथा अन्वेषणका लागि समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।
- प्रयोगशाला सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Laboratory Information Management System, LMIS) सञ्चालन गर्ने ।
- राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गत प्रयोग भएका खोपको प्रभावकारीता विश्लेषण गर्न सहयोग गर्ने ।

- आफ्नो कार्यक्षेत्रमा पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप सञ्चालन भए नभएको अनुगमन गर्ने।
- दूध, अण्डा, मासु तथा दानाको नमूना परीक्षण गर्ने।

(ख) पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला जनकपुर

- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त पशुपन्छी तथा मत्स्यका रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण र निदान गर्ने।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्ने।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियामावली, २०५६ अनुसार पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूका रोग परीक्षणका लागि तोकिएको प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा स्थापित भएका स्थानीय रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा देखापरेका पशु रोगहरूको प्रकृति हेरी रोगहरूको पूर्वानुमान र नियन्त्रण विधि सफारीस गर्ने।
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने।
- थुनेलो, प्रजनन सम्बन्धी रोगहरू (तुहिने, उल्टिने, बाँझोपन आदि) उत्पादन रोगहरू (Milk Fever, Ketosis etc) लगायतका उत्पादनमा असर गर्ने रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने।

(ग) पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला पोखरा

- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त पशुपन्छी तथा मत्स्यका रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण र निदान गर्ने।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्ने।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियामावली, २०५६ अनुसार पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूका रोग परीक्षणका लागि तोकिएको प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने।

- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा स्थापित भएका स्थानीय रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा देखापरेका पशु रोगहरूको प्रकृति हेरी रोगहरूको पूर्वानुमान र नियन्त्रण विधि सफारिश गर्ने ।
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने ।
- थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी रोगहरू (तुहिने, उल्टिने, बाँझोपन आदि) उत्पादन रोगहरू (Milk Fever, Ketosis etc) लगायतका उत्पादनमा असर गर्ने रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।
- प्रोटोजोअन, आन्तरिक तथा बाह्य परजिवीको अन्वेषण तथा निदान गरी आफ्नो कार्य क्षेत्र भित्रको परजिवी नक्शाङ्कन (Mapping) गरी परजिवी प्रोफाइल (Parasite Profile) तयार गर्ने ।

(घ) पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला सुर्खेत

- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त पशुपन्छी तथा मत्स्यका रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण र निदान गर्ने ।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियामावली, २०५६ अनुसार पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूका रोग परीक्षणका लागि तोकिएको प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा स्थापित भएका स्थानीय रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा देखापरेका पशु रोगहरूको प्रकृति हेरी रोगहरूको पूर्वानुमान र नियन्त्रण विधि सफारीस गर्ने ।
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने ।
- थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी रोगहरू (तुहिने, उल्टिने, बाँझोपन आदि) उत्पादन रोगहरू (Milk Fever, Ketosis etc) लगायतका उत्पादनमा असर गर्ने रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।

- प्रोटोजोअन, आन्तरिक तथा बाह्य परजिवीको अन्वेषण तथा निदान गरी आफ्नो कार्य क्षेत्र भित्रको परजिवी नक्शाङ्कन (Mapping) गरी परजिवी प्रोफाइल (Parasite Profile) तयार गर्ने ।
- आफ्नो कार्यक्षेत्रमा पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप सञ्चालन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- दूध, अण्डा, मासु तथा दानाको नमूना परीक्षण गर्ने ।

(ङ) पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला धनगढी

- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त पशुपन्छी तथा मत्स्यका रोगहरूको सर्भिलेन्स, अन्वेषण र निदान गर्ने ।
- राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियामावली, २०५६ अनुसार पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरूका रोग परीक्षणका लागि तोकिएको प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा स्थापित भएका स्थानीय रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान गर्ने ।
- आफ्नो कार्य क्षेत्रमा देखापरेका पशु रोगहरूको प्रकृति हेरी रोगहरूको पूर्वानुमान र नियन्त्रण विधि सफारिश गर्ने ।
- आफ्नो कार्यक्षेत्रमा पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप सञ्चालन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- दूध, अण्डा, मासु तथा दानाको नमूना परीक्षण गर्ने ।

१.७.२ राष्ट्रिय पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवन

पन्छी रोग अन्वेषण तथा निदानको क्षेत्रमा कार्य गर्न पशु सेवा विभाग मातहत राष्ट्रिय पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवनमा सञ्चालित छ । यो प्रयोगशालाको कार्य विवरण निम्नानुसार छन् ।

- पन्छीरोग अन्वेषणको लागि रिफरेन्स निकायको रूपमा कार्य गर्ने ।

- पन्छी रोग प्रयोगशाला सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरमा आवश्यक कानून, नीति, मापदण्ड तथा प्रोटोकल Standard Operating Procedure (SOP) तर्जुमाका लागि आवश्यक सहयोग गर्ने ।
- पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशालाको आन्तरिक तथा बाह्य गुणस्तर प्रणाली सुनिश्चितता गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोगशालाहरूसँग समन्वय गरी पन्छी रोग निदान, अन्वेषण तथा नियन्त्रण कार्य गर्ने ।
- विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठनका तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका प्रयोगशालाहरूका रिफरेन्स (Reference) र Collaborating प्रयोगशालाहरूसँग समन्वय गरी प्रोफिसिएन्सी टेष्टिङ (Proficiency Testing) लगायतका कार्यमा सहभागी हुने ।
- पन्छीरोग निदान गर्न आवश्यक पर्ने गुणस्तरयुक्त रियजेन्ट तथा Diagnostics व्यवस्थापन गर्ने ।
- एक स्वास्थ्य रणनीति, २०७६ को मर्म र भावना अनुरूप पन्छीजन्य जुनोटिक रोगहरूको अन्वेषण तथा निदान, Antimicrobial Resistance सर्भिलेन्स लगायतका कार्यमा राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालासँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।
- पन्छीका महामारी रोगहरूको प्रकोप देखापरेका बखत तत्काल रोग अन्वेषण टोली (EDIT) परिचालन गरी रोगको इपिडेमियोलोजिकल अध्ययन तथा अन्वेषण गर्ने ।
- बर्डफ्लू रोगको सर्भिलेन्स तथा निदान गर्ने ।
- पन्छीहरूको रोगहरूको निदान गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने एवम् खाद्य सुरक्षा मा सहयोग गर्ने ।
- स्थानीय तह तथा प्रदेशका पशु सेवासँग सम्बन्धित निकाय तथा प्रयोगशालाबाट पन्छी रोगको निदानका लागि प्रेषण गरिएका नमूनाहरूको परीक्षण गर्ने ।
- प्रयोगशाला सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (LIMS) सञ्चालन गर्ने ।
- राष्ट्रिय पन्छीरोग नियन्त्रण कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्ने ।
- राष्ट्रिय पन्छी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गत प्रयोग भएका खोपको प्रभावकारीता विश्लेषण गर्ने ।

- विशिष्ट प्रकृतिका पन्छी रोगहरूको पूर्वानुमान तथा नियन्त्रण विधि सफारिश गर्ने ।
- पन्छीमा लाग्ने प्रमुख सङ्क्रामक रोग नियन्त्रण गर्न प्रभावकारी खोपको तालिका सिफरिस गर्ने ।
- पन्छीपालन व्यवसायमा जैविक सुरक्षाका प्रवर्द्धनात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न सहयोग गर्ने ।
- जनस्वास्थ्य तथा राष्ट्रिय दृष्टिकोणबाट संवेदनशील देखिएका पन्छी रोगसँग सम्बन्धित जैविक तत्वहरूको पशु स्वास्थ्य क्षेत्रको राष्ट्रिय बायोरिपोजिटोरी केन्द्रको (National Biorepository Center) रूपमा कार्य गर्दै ती जैविक तत्वहरूको संरक्षण, संचय तथा समुचित उपयोगको व्यवस्था मिलाउने ।
- पन्छी रोग परीक्षणका लागि सङ्कलन गरिने विभिन्न जातीका राष्ट्रिय जैविक स्रोतहरू (Serum, Antigen) को सङ्कलन समन्वय र समुचित उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, विश्वविद्यालय लगायत अन्य अनुसन्धान संस्थाहरूसँग समन्वय राखी पन्छीरोग अन्वेषण तथा अनुसन्धानमा सहभागी हुने ।
- पन्छीरोग अन्वेषण प्रयोगशालामा आवश्यक आधुनिक रोग निदान सम्बन्धी प्रविधि विकास, विस्तार गर्ने ।
- पन्छीको महामारीजन्यरोग, जुनोटिक तथा जनस्वास्थ्यमा असर पार्ने रोगहरूको निदान, रोगसर्भिलेन्स, रोगनियन्त्रण तथा उन्मूलन कार्यमा सहयोग गर्ने ।
- आवश्यकता अनुसार नमूना सङ्कलन तथा परीक्षण गरी रोग निदान गर्ने ।
- पन्छीको रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कार्य योजना तर्जुमा गर्ने ।
- पन्छीको रोग निदान प्रविधिलाई समय सापेक्ष विकास गरी प्रभावकारी बनाउने ।

१.८ खोप उत्पादन तथा अन्य सेवा

१.८.१ राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला

- पशुवस्तुमा विभिन्न समयमा देखापर्ने सङ्क्रामक महामारीको रोकथाम, नियन्त्रणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मान्यतामा आधारित विभिन्न खोप उत्पादनका प्रोटोकलहरू तथा मापदण्ड अनुरूप खोप उत्पादनका कार्यमा एकरूपता ल्याई सरल र व्यवस्थित

रूपमा कार्य सञ्चालन तथा उत्पादित खोपहरूको बजार व्यवस्थापन गर्न पशु सेवा विभाग अन्तर्गत राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला सञ्चालनमा रहेको छ। यो कार्यालयको कार्य विवरण निम्नानुसार छ ।

- प्राकृतिक विपत्ती, महामारी जस्ता अवस्थामा विभागले निर्णय गरे अनुसार कार्यालयले निःशुल्क रूपमा खोप उपलब्ध गराउने ।
- निःशुल्क वितरित खोपहरूको अभिलेख राख्ने ।
- राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गत निःशुल्क उपलब्ध गराइने खोपहरूको ढुवानी विभाग अन्तर्गतका विभिन्न प्रदेशमा रहेका खोप बैंकसम्म गर्ने ।
- रेबिज रोग नियन्त्रणका लागि प्रदेश, स्थानीय तह, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था, भेटरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र, केन्द्रीय रिफरल भेटरिनरी अस्पताललाई निःशुल्क रेबिज खोप उपलब्ध गराउने ।

(क) सःशुल्क खोप वितरण

- कार्यालयबाट उत्पादित खोपहरू तोकिएका स्टकिष्टहरूमार्फत बिक्री वितरण गर्ने तथा प्रदेश, स्थानीय तह, गैर सरकारी संस्था, आयोजना, पशु औषधी पसलहरूबाट माग भै आएका विभिन्न रोग विरुद्धका खोपहरू लाग्ने शुल्क लिई उपलब्ध गराउने ।

(ख) खोप उत्पादन व्यवस्थापन कार्यक्रम

- खोप उत्पादन व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने ।
- खोप उत्पादन व्यवस्थापन कार्यक्रम बनाउने ।
- प्रयोगशाला सम्बन्धी आचार संहिता पालना गराउने ।
- केमिकल्स, रिएजेन्ट्स, मिडिया, सिरम, सेललाइन, सिड, माइस कोलोनी तथा टेस्ट एनिमल सेललाइन संरक्षण, उत्पादन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- प्रयोगशाला परीक्षण तथा खोप उत्पादनको लागि ल्याव एनिमलको कल्याण तथा आहारा व्यवस्थापन गर्ने ।

(ग) विभिन्न खोपहरू उत्पादन र नयाँ खोप लन्चिङ गर्ने।

- पि.पि.आर., एच.एस. एण्ड बि.क्यू. कम्बाइन्ड, स्वाईन फिभर, रानीखेत एफ स्ट्रेन, रानीखेत, आर.टु.बि. तथा लासोटा स्ट्रेन, हिट स्टेवल आई-२, एच. एस. एरोसोल, रेबिज, एन्थ्रेक्स खोप उत्पादन गर्ने।
- क्वालिटी कन्ट्रोल र क्वालिटी एस्युरेन्स सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने।
- इलाइजा प्लेट तथा रिएजेन्ट, पिसिआर प्राइमर तथा रियजेन्ट खरिद गर्ने।
- एन्टिजन तयार तथा हाईपर ईम्यून सिरा उत्पादन गर्ने।
- उत्पादित खोपहरूको फिल्डमा गुणस्तर परीक्षण, सेफ्टी टेष्ट, इफिकेसी टेष्ट गर्ने।
- खोपको प्रविधि विकास, गुणस्तर नियन्त्रण, प्रभावकारिता अध्ययन अनुसन्धान गर्ने।
- परीक्षण र उपकरणहरूको मापन गर्ने।
- म्याद सकिएका खोप, केमिकल, रिएजेन्ट, मास्टर सिड, सिड, खोप उत्पादनमा बिग्रेका खोप, डायलुएन्ट, डायलुएन्ट भायल तथा फायल, भायलहरूको व्यवस्थापन गर्ने।
- प्रयोगशाला वातावरण सुरक्षित राख्ने।
- प्रयोगशालाको प्राविधिक परीक्षण गर्ने, गराउने।
- प्रयोगशालाको सबै अभिलेख राख्ने।
- प्रयोगशालालाई आवश्यक मेन्युअल, कार्यविधि बनाउने।

(घ) खोप बजारीकरण कार्यक्रम

- खोप बजार प्रवर्द्धन समिति गठन गर्ने।
- खोप सम्बन्धी बजार प्रवर्द्धन अन्तरक्रिया गर्ने।
- खोपहरूको फल्याक्सबोर्ड, पोस्टर, लिफलेट, क्याटलग परिमार्जन र प्रकाशन गर्ने।
- संचार माध्यमबाट खोपहरूको प्रचार प्रसार गर्ने।
- खोपहरूको बजार अध्ययन, औषधि पसलहरूमा खोपको कोल्डचेन तथा अनुगमन गर्ने।
- खोप ढुवानी निरीक्षण गर्ने।

१.८.२ भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला

- पशु सेवा विभाग मातहत रहेको भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला नेपालको भेटेरिनरी गुणस्तर तथा भेटेरिनरी औषधिको आधिकारिक नियामक निकायको रूपमा रहेको छ।
- यो प्रयोगशालाले स्वदेशमा उत्पादित तथा अन्य मुलुकबाट आयातित पशुपन्छीका लागि प्रयोग हुने भेटेरिनरी औषधि, जैविक पदार्थ, एन्टिजन, सिरम, डायग्नोस्टिक्स (Veterinary Drugs, Biological, Antigen, Serum, Diagnostics) को गुणस्तर परीक्षण, विश्लेषण तथा नियमन गर्ने।
- पन्छीका प्यारेन्ट, ग्राण्ड प्यारेन्ट फार्म तथा ह्याचरी उद्योगहरूको अनुगमन तथा नियमन गर्ने।
- पशुपन्छी तथा मत्स्य फार्म, उद्योगहरूको अनुगमन तथा नियमन गर्ने।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ दफा २५ अनुसार भेटेरिनरी निरीक्षकहरूको नियुक्ति वा तोक्ने कार्यमा सहजीकरण गर्ने र तोकिएका निरीक्षकहरूको अनुगमन सुपरिवेक्षण तथा अध्यावधिक गर्ने।
- विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठनको Manual of Diagnostic Test and Vaccine for Terrestrial Animal, 2018 अनुसार खोप उत्पादनको गुणस्तर निर्धारण, निरीक्षण तथा नियमन गर्ने।
- दूध, मासु तथा अण्डामा औषधिको अवशेष र माईक्रोबियल लोड (Drug Residues and Microbial Load) परीक्षण गर्न न्यूनीकरण कार्य योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने। साथै सो को सर्भिलेन्स एवम् अनुगमन गरी राष्ट्रिय प्रतिवेदन तयार पार्ने।
- फिल्डस्तरबाट आधिकारिक निकायहरू मार्फत प्राप्त भएका पशुपन्छीजन्य पदार्थ; माछा, मासु अण्डा तथा औषधि आदिमा भएको विषाक्तपना लगायत विभिन्न गुणस्तरको परीक्षण गर्ने।

- पशुपन्छी तथा मत्स्य सम्बन्धी Veterolegal Case को अनुसन्धानका कार्यमा सहयोग सहजीकरण गर्ने ।
- प्रयोगशाला परीक्षणद्वारा विभिन्न जातका पशुको मासुको पहिचानका लागि आधिकारिक निकायको रूपमा कार्य गर्ने ।
- सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा प्रवाह भइरहेका भेटेरिनरी सेवाहरूको गुणस्तर तथा प्रभावकारीताको अध्ययन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।
- मौजुदा ऐन नियम बमोजिम भेटेरिनरी सेवा र उत्पादन गुणस्तरसँग सम्बन्धित अन्य परीक्षण तथा नियमनका कामहरू गर्ने तथा आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधिहरू तयार तथा परिमार्जन गर्ने ।
- देशमा उत्पादित अप्रशोधित पशुजन्य पदार्थहरूको स्वच्छता र स्वस्थता प्रमाणिकरण सम्बन्धी काम गर्ने ।
- राष्ट्रियस्तरमा भेटेरिनरी गुणस्तर सम्बन्धी जनचेतना, क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- भेटेरिनरी औषाधि, जैविक पदार्थको आयात निर्यात तथा उपयोग सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने ।
- पशुपन्छीमा प्रयोग गरीने सम्पूर्ण भेटेरिनरी औषधिहरूको उत्पादन तथा विक्रि वितरण प्रणालीको समुचित व्यवस्था मिलाउने तथा भेटेरिनरी औषधि पसलहरूको अनुगमन तथा नियमनका कामहरू प्रचलित ऐन नियम अनुसार गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ र पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियामावली, २०५६ अनुसार जैविक पदार्थ, चल्ला, माछाका भुरा उत्पादन गर्ने ह्याचरी र मासु प्रशोधन सम्बन्धी उद्योगहरू स्थापनाको लागि सिफारिस गर्ने ।
- जैविक पदार्थ विक्रि वितरणका लागि अनुज्ञापत्र प्रदान गर्ने तथा अनुगमन र नियमन गर्ने ।
- अत्यावश्यक भेटेरिनरी औषधिहरूको (List of Essential Veterinary Drugs) को सूची तयार, परिमार्जन तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
- भेटेरिनरी औषधि, खोप भेटेरिनरी गुणस्तरका विषयमा प्रदेश, स्थानीयतहसँग समन्वय गर्ने ।

१.८.३ केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय

पशु रोगको उपचारका लागि राष्ट्रिय रेफरेन्स भेटेरिनरी अस्पतालको रूपमा कार्य गर्न पशु सेवा विभाग मातहत केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय सञ्चालनमा रहेको छ । यो कार्यालयको कार्य विवरण निम्नानुसार छ ।

- राष्ट्रियस्तरमा पशु उपचार सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति मापदण्ड तयार गर्ने ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६ मा सुचिकृत तथा राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त जनस्वास्थ्य तथा आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण पशु रोगहरूको राष्ट्रिय उपचार प्रोटोकल (National Treatment Protocol) तयार गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विकास गरिएका उपचार पद्धतिलाई परीक्षण गरी प्रयोग र विस्तार गर्ने ।
- पशु उपचारका आधुनिक तथा उच्च प्रविधि (High-tech) हरूको प्रयोगको लागि मानव संसाधन विकास गर्ने ।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्यमा देशका विभिन्न क्षेत्रमा विशेष अवस्थामा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने ।
- देशका विभिन्न ठाउँमा महामारी तथा विपद्का समयमा पशु चिकित्सा तथा उपचारका लागि आपतकालीन Rapid Response Team तयार गरी परिचालन गर्ने ।
- रेबिज रोग नियन्त्रणका लागि Dog Population Management (DPM) रणनीति अन्तर्गत बन्ध्याकरण कार्यको राष्ट्रिय मापदण्ड तयार गर्ने ।
- बन्ध्याकरण कार्यमा संलग्न रहेका राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्था प्रदेश र स्थानीय तहहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहका प्राविधिकहरूलाई पशु चिकित्सा तथा उपचारमा प्राविधिक पृष्ठपोषण गर्ने ।

- राष्ट्रियस्तरमा टेलिभेटेरिनरी सेवाको मापदण्ड तयार गरी सेवा सञ्चालन गरी विशेषज्ञ सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने ।
- पशु उपचारको लागि इन्टरनल मेडिसिन, प्रिभेन्टिभ मेडिसिन, सर्जरी, गाईनोकोलोजी लगायतका विधामा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने ।
- पशु उपचारका लागि अन्तरंग तथा बहिरंग सेवा सञ्चालन गर्ने ।
- पशु उपचारका लागि आकस्मिक सेवा सञ्चालन गर्ने ।
- पशु उपचारका लागि एम्बुलेटरी सेवा सञ्चालन गर्ने ।
- पशु उपचारमा संलग्न स्थानीय पशु सेवा शाखा, प्रदेश सरकार अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र लगायतका निकाय, पशु चिकित्सा सेवा प्रदान गर्ने सङ्घ संस्थासँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- भेटेरिनरी विद्यार्थी, सरकारी तथा निजी पशु चिकित्सक र पाराभेटहरूलाई पशु चिकित्सा तथा पशु उपचारका व्यवहारिक ज्ञान प्रदान गर्ने ।
- पशु चिकित्सा तथा उपचार सम्बन्धी आवधिक रूपमा Clinical Conference सञ्चालन गर्ने ।
- पशुपन्छीको स्वास्थ्य परीक्षण गरी अन्तर्राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्य प्रमाणपत्र जारी गर्ने ।

१.८.४ खोरेत तथा सीमाबिहिन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशालाको कार्यविवरण (पशु सेवा विभाग मातहत सञ्चालित छ ।)

- खोरेत, स्वाइनफिभर, ब्लुटङ्ग लगायतका महामारी रोगहरूको रोग अन्वेषणको लागि रिफरल प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने ।
- खोरेत तथा अन्य सीमाबिहिन पशु नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय नीति, रणनीति तथा कार्यक्रमहरू तयार पार्न पशु सेवा विभागलाई आवश्यक सहयोग पुर्याउने ।
- रोग निदान सेवालाई प्रभावकारी बनाउन राष्ट्रिय तथ्याङ्कका आधारमा रोग नियन्त्रण कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने ।
- खोरेत, क्लासिकल स्वाइनफिभर तथा ब्लुटङ्ग रोगको सिरो सर्भिलेन्स गरी रोग नियन्त्रणमा सहयोग पुर्याउने ।

- खोरेत, स्वाईन फिभर, ब्लुटङ्ग लगायतका महामारी रोगहरुको निदान गर्न आवश्यक पर्ने गुणस्तरयुक्त नमूना सङ्कलन र प्रेषणको लागि आवश्यक रिएजेन्ट्स तथा डायगोनिष्टिक्स तयार गर्ने ।
- राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तरगत प्रयोग भएका खोरेत तथा स्वाईनफिभर खोपको प्रभावकारीता विश्लेषण गर्ने ।
- रोग निदान प्रविधिलाई समय सापेक्ष विकास गरी प्रभावकारी बनाउने ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रयोगशालाहरूसँग समन्वय गरी रोग निदान, अन्वेषण तथा नियन्त्रण प्रकृयालाई हार्मोनाइज्ड गर्ने ।
- प्रयोगशालाबाट छिटो छरितो तथा भरपर्दो रोग निदान सेवा उपलब्ध गराई पशुधन सुरक्षा गर्न सहयोग गर्ने ।
- पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरुमा आवश्यक आधुनिक रोग निदान सम्बन्धी प्रविधि विकास, विस्तार तथा हस्तान्तरण गर्ने ।
- खोरेत, स्वाईनफिभर, ब्लुटङ्ग लगायतका महामारी रोगहरुबाट पशु तथा पशुजन्य उत्पादनमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावको रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि कृषकवर्ग र अन्य सरोकारवालाहरुमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- खोरेत, स्वाईनफिभर, ब्लुटङ्ग लगायतका महामारी रोगहरुको अन्वेषण तथा निदान सम्बन्धी कार्य गर्न, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय रिफरल प्रयोगशालासँग समन्वय गरी प्रोफिसियन्सी टेस्टिङमा सहभागी हुने ।
- ल्याबोरेटोरी सूचना व्यवस्थापन प्रणाली संचालन गर्ने ।

(क) नमूना परीक्षण तथा विश्लेषण शाखा

- परीक्षण गरिएका नमूनाहरुको नतीजा समयमा सम्बन्धित निकायमा पठाउने व्यवस्था मिलाउने ।
- प्रयोगशाला सम्बन्धि कागजातहरुको रेकर्ड राख्ने ।

१.८.५ पशु सेवा विभाग मातहत सार्क क्षेत्रीय सहयोग इकाइ (RSU)

- सार्क क्षेत्रका CVO हरूको उचित तथा उपयुक्त समन्वयका लागि आवश्यक कार्य गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा पशुपन्छी तथा माछाका महामारी रोगका प्रकोपका सम्बन्धमा सूचना सङ्कलन तथा सम्प्रेषण गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा इपिडेमियोलोजी सम्बन्धी रिपोर्टिङको लागि आवश्यकतानुसार विधि पहिचान तथा निर्माण गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा महामारी तथा आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रोगहरूको नियन्त्रणका लागि आवश्यक क्षेत्रगत रणनीतिहरू निर्माण गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा पहिचान भएका महामारी तथा आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रोगहरूको नियन्त्रणका लागि आवश्यक क्षेत्रगत रणनीतिहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्य तथा समन्वय गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा राष्ट्रिय प्रयोगशालाहरू बीच उचित सूचना आदानप्रदानका लागि आवश्यक कार्य गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा रहेका पशुपन्छी तथा माछाका राष्ट्रिय प्रयोगशालाहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक कार्य तथा समन्वय गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा प्रयोगशाला तथा इपिडेमियोलोजी बीच सूचना आदानप्रदान गर्न समन्वय गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा एन्टिमाइक्रोबियल रेसिस्टेन्स एभियन इन्फ्लुयन्जा लगायतका रोग नियन्त्रणका लागि साझा अवधारणा तय गर्न कार्य गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा वन हेल्थ अवधारणा अनुरूप कार्य गर्ने ।
- सार्क क्षेत्रमा देखा परेका प्रमुख रोग नियन्त्रणका लागि परियोजनाहरू तयार गरी सार्क सचिवालय मार्फत दातृ निकायसँग सहकार्य गर्ने ।
- एफ.ए.ओ., ओ.आ.ई. लगायत अन्य निकायसँग समन्वय गरी सार्क क्षेत्रमा परियोजना सञ्चालन गर्ने ।

- प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूसँग समन्वय गरी महामारी तथा आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रोगहरूको नियन्त्रणको लागि सूचना सङ्कलन तथा नियन्त्रणको लागि साझा अवधारणा बनाउने ।
- सिमा क्षेत्रमा सर्भिलेन्स गरी सूचना सङ्कलन तथा सूचना प्रवाह गर्ने ।
- पशु क्वारेन्टाईनसँग समन्वय, सहकार्य गरी सूचना सङ्कलन, सर्भिलेन्स तथा रोकथामको लागि सम्बन्धित निकायलाई जानकारी तथा सहयोग प्रदान गर्ने ।
- CVO ले तोकेका सम्बन्धित अन्य कार्यहरू गर्ने ।

परिच्छेद - २

२.१ पशु सेवासँग सम्बन्धित कानुनी दस्तावेजहरू

(क) नीति र रणनीतिहरू

- कृषि विकास रणनीति, २०७२
- दीर्घकालीन कृषि योजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धी नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था, २०५०
- राष्ट्रिय बीउ बीजन नीति, २०५६
- खर्क नीति, २०६८
- पन्छीपालन नीति, २०६८
- सिंचाई नीति, २०६०
- राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१
- कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
- कृषि जैविक विविधता नीति, २०७१
- वाणिज्य नीति, २०६५
- जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७
- औद्योगिक नीति, २०६७
- आपूर्ति नीति, २०६९
- विज्ञान तथा प्रविधि नीति, २०६१
- जैविक प्रविधि नीति, २०६३
- कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१
- वन नीति, २०७१
- राष्ट्रिय कृषि वन नीति, २०७६
- बीउबीजनको दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच, २०७०
- एक स्वास्थ्य रणनीति, २०७६

- राष्ट्रिय दुग्ध विकास नीति, २०७८
- राष्ट्रिय पशु प्रजनन नीति, २०७८
- राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्य नीति, २०७८

(ख) ऐन तथा नियमावलीहरू

- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६
- पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५
- पशु वधशाला र मासु जाँच नियमावली, २०५७
- नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् ऐन, २०५५
- नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् नियमावली, २०५७
- राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०४८
- दाना पदार्थ ऐन, २०३३
- दाना पदार्थ नियमावली, २०४१
- औषधी ऐन, २०३५
- औषधीस्तर नियमावली, २०४३
- बर्ड फ्लु नियन्त्रण नियमावली, २०७८

(ग) पशु सेवा सम्बन्धी आदेशहरू

- पशु आहारा उत्पादन विकास समिति आदेश गठन, २०४१

(घ) निर्देशिका तथा मापदण्डहरू

- पोल्ट्री ब्रिडिङ फार्मको मापदण्ड, २०६२
- ह्याचरीको मापदण्ड, २०६२
- खाने अण्डा पैठारीको लागि क्वारेन्टाइन मापदण्ड, २०६२
- चल्ला उत्पादन गर्ने अण्डाको लागि क्वारेन्टाइन मापदण्ड, २०६२
- प्यारेन्ट र कमर्सियल चल्ला पैठारीको लागि क्वारेन्टाइन मापदण्ड, २०६२

- पशु ढुवानी मापदण्ड, २०६४
- मासु तथा मासुका परिकारको आयात निर्यात मापदण्ड, २०६४
- जैविकी पदार्थ सम्बन्धी भेटेरिनरी मापदण्ड, २०६३
- भेटेरिनरी प्रयोगशाला सञ्चालन र परीक्षण प्रक्रियाको मापदण्ड, २०६३
- माछा भुरा बारे मापदण्ड निर्धारण, २०६१
- जैविक पदार्थको उत्पादन, बिक्रि वितरण वा पैठारी गर्न निवेदन दिँदा उपलब्ध गराउन पर्ने विवरण, २०६२
- नमूना परीक्षणको लागि तोकिएका प्रयोगशालाहरू, २०६२
- पशु वधशाला तथा मासु जाँच प्राविधिक निर्देशिका, २०६४
- ब्रोइलर कुखुरा व्यवस्थापन मापदण्ड, २०६४
- कृषि क्षेत्रको लागि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका, २०६०
- प्रयोगशालाहरूको सःशुल्क सेवा सम्बन्धी कार्यान्वयन निर्देशिका, २०५९/६०
- बाली तथा पशुधन बीमाको प्रिमियम अनुदान उपलब्ध गराउने निर्देशिका, २०७०
- पशु कल्याण निर्देशिका, २०७३

(ड) कार्यविधि, मार्गदर्शन,

- कृषि फार्म/केन्द्रहरूको दोहोरो मार्ग व्यवस्थापन प्रणाली तथा अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन कोष सम्बन्धी कार्यविधि, २०६०
- सहकारी सङ्घ/संस्थालाई उपलब्ध गराउने अनुदान एवम् भन्सार महसुलमा छुट सुविधा सिफारिस सम्बन्धी कार्यविधि, २०६८
- कृषि यान्त्रीकरण तथा पशुधन उद्योग स्थापनामा पूँजीगत अनुदान तथा भन्सार मिनाहा र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट सुविधा सिफारिस सम्बन्धी कार्यविधि, २०६९
- बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९
- कृषि यान्त्रीकरण अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७०
- कृषि सहकारी संस्थालाई कृषि उपज खरीद बिक्रीका लागि अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७०

- कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि स्वीकृति, २०७०
- युवा रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७०
- घाँसेबालीको व्यावसायिक बीउ उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७०
- ग्रामीण युवा स्वरोजगार प्रवर्द्धन पशु विकास कार्यक्रम कार्यविधि, २०६४ (पहिलो संसोधन, २०७०)
- यूवा लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७०
- लघुवित्त/सहकारी संस्थासँगको साझेदारीमा कृषि औजार, उपकरण खरीद तथा सञ्चालन गर्न ब्याज अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७०
- सामुदायिक कृषि यान्त्रिकरण सेवा केन्द्र सम्बन्धी कार्यविधि, २०७०
- राष्ट्रपति उत्कृष्ट कृषक कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७१
- मध्यपहाडी लोक मार्ग तथा हुलाकी मार्गका बजार लक्षित एकीकृत दुग्ध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- प्रजननयोग्य राँगो साँढे हुर्काउने स्रोत केन्द्र स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- भुकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा पशुपन्छी सम्बन्धी राहत तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- सामाजिक रुपमा पछाडी परेका सीमान्तकृत महिला समुदाय, दलित जनजाती अपाङ्ग मधेशी लगायत सीमान्तकृत वर्ग लक्षित पशुपन्छीपालन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- सेक्स सिमेनबाट उत्पादित बाच्छी खरीद तथा वितरण गर्न करार सम्झौता कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- सामुदायिक भेडा स्रोत केन्द्र विकास कार्यविधि, २०७३
- साईलोपिट निर्माण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७३
- लाईभष्टक गुणस्तर व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७३

- मिल्किङ पार्लर स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- भेडा बाखामा कृत्रिम गर्भधान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- भेडा बाखापालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- पशुजन्य पदार्थ उत्पादन, विविधीकरण र बजारीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- पशु कल्याण प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- दूध उत्पादन तथा बजारीकरणका आधारमा अनुदान पाईलट कार्यक्रम कार्यविधि, २०७३
- गाई भैंसीलाई सुत्केरी आहार भत्ता अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- खर्क सुधार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- कोरली पाडी हुर्काउने कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- कृषकस्तर पशुपन्छीपालन आधारभुत तालीम कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- कुकुर बन्धाकरण तथा रेबिज रोग नियन्त्रण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- एकीकृत पशु स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
- एक जिल्ला एक घाँसेबाली स्रोत केन्द्र स्थापना कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- पशु क्वारेन्टाईन कार्यविधि, २०६४
- एकल महिला लक्षित पशुपालन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- अण्डामा आत्मनिर्भर तथा पारिवारीक स्तरमा पोषण सुरक्षाको लागि ग्रामीण कुखुरा, प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
- अवधारणा पत्र सम्बन्धी कार्यविधि, २०७२
- पशु स्वास्थ्य कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५

परिच्छेद - ३

३.१ वार्षिक कार्यक्रम तथा विनियोजित बजेट

आ.व. २०७८/७९ मा यस विभाग र अन्तर्गतको निकायलाई कुल ३ अर्ब ५७ करोड ९१ लाखको बजेट व्यवस्था भई कार्यक्रमहरू तय भएको थियो । जस अन्तर्गत नेपाल सरकारको १ अर्ब ७५ करोड ४ लाख २९ हजार र आन्तरिक ऋण को १ अर्ब ८२ करोड ८६ लाख ८२ हजार रहेको छ । कुल राष्ट्रिय बजेट १६ खर्ब ४७ अर्ब ५७ करोड मध्ये कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयलाई विनियोजन भएको ३७ अर्ब ७६ करोड र ६० लाख विनियोजन भएको थियो भने विभाग र अन्तर्गतका निकायलाई ३ अर्ब ५७ करोड ९१ लाख विनियोजन भएको थियो, जुन कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको बजेटको तुलनामा ९.४० प्रतिशत हुन आउँछ ।

तालिका २: पशु सेवा विभाग र अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको स्रोतगत बाँडफाँड

स्रोत	वार्षिक बजेट
नेपाल सरकार	१ अर्ब ७५ करोड ४ लाख २९ हजार
आन्तरिक ऋण	१ अर्ब ८२ करोड ८६ लाख ८२ हजार
जम्मा	३ अर्ब ५७ करोड ९१ लाख ११ हजार

(क) प्राथमिकता प्राप्त आयोजना अनुसार पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका बजेट कार्यक्रमहरू

पशु सेवा विभाग अन्तर्गत ५ वटा बजेट शीर्षकमा आ.व. २०७८/७९ मा विनियोजन भएको चालु पुँजीगत र कुल बजेट प्रस्तुत गरिएका छन् । यी सबै कार्यक्रमहरू पहिलो प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम (P1) अन्तर्गत पर्दछन् ।

तालिका ३: पहिलो प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरू

कार्यक्रम	वार्षिक बजेट (रु. हजारमा)		
	चालु	पूँजीगत	जम्मा
पशु सेवा विभाग	१९५६१११	२३७००	१९७९८११
मत्स्य विकास कार्यक्रम	११५९४३	१०३६००	२१९५४३
पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम	४८४६१६	२३४७८२	७१९३९८
पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४२९७५९	१९१०००	६२०७५९
पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम	३२३००	७३००	३९६००
जम्मा	३०१८७००	५६०३९१	३५७९१९१

आ.व. २०७८/७९ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा विनियोजित बजेट र प्रगतिको अवस्था

आ.व.: २०७८/७९

बजेट उपशिर्षक: ३१२०२१०१

आयोजनाको नाम: पशु सेवा विभाग

चालु आ.व. को हालसम्मको खर्च रकम रु. १,९३,२५,९१,००० र ९८.०४ प्रतिशत

चालु आ.व. को हालसम्मको भारित ९८.५० प्रतिशत

क्र.सं.	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	ख.शी.	ईकाई	लक्ष			प्रगति		
				वार्षिक			वार्षिक		
				परिमाण	भार	बजेट	परिमाण	भारित	खर्च हाल सम्मको खर्च
अ) पूजीगत खर्च अन्तरगतका कार्यक्रमहरु									
	ट्वाइलेट मर्मत	३१११२	संख्या	२	०.०५	१०	२	०	४.८०२९
	पशु सेवा विभागको भत्किएको पर्खाल तथा गेट निर्माण	३१११२	पटक	१	०.१३	२५	१	०	१५.५४१
	सहसचिव आवास भवनको जग्गा सुधार (माटो भरान)	३१११४	पटक	१	०.०२	३	०	०	२.८०७५
	स्कुटर खरिद	३११२१	संख्या	२	०.०३	५	२	०	४.४३८१

ईलेक्ट्रिक हिटर खरिद	३११२२	संख्या	२०	०.०१	२	२०	०	१.९९२८
Printer (3 in 1)	३११२२	संख्या	३	०.०१	१.२	३	०	१.१९६१
कलर प्रिन्टर खरिद	३११२२	संख्या	१	०	०.८	०	०	०
कार्यालयमा cctv जडान तथा संचालन	३११२२	पटक	१	०.०३	५	१	०	४.९६८६
भ्याकुम खरीद	३११२२	संख्या	७	०.०१	१	७	०	०.९९२
ल्यापटप खरिद	३११२२	संख्या	२	०.०१	२	०	०	१.९७०७
सिसाको दराज खरिद(कार्यालयको लागि आवश्यक फर्निचर तथा फिक्चर्स खरिद)	३११२३	संख्या	५	०.०१	१.२५	०	०	०.९८३१
कार्पेट तथा पर्दा खरीद(कार्यालयको लागि आवश्यक फर्निचर तथा फिक्चर्स खरिद)	३११२३	पटक	१	०.०३	४.९५	१	०	४.८३९७
waiting कुर्ची सेट खरीद(कार्यालयको लागि आवश्यक फर्निचर तथा फिक्चर्स खरिद)	३११२३	संख्या	३	०	०.४५	३	०	०.४४४१
सोफा सेट खरीद(कार्यालयको लागि आवश्यक फर्निचर तथा फिक्चर्स खरिद)	३११२३	संख्या	३	०	०.९	३	०	०.८८४८
रिवोल्विंग कुर्सी	३११२३	संख्या	३	०	०.४५	३	०.०१	०.४५
पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण					३०			

	स्थानीय तह विज्ञ केन्द्र तथा प्रयोगशालाबाट प्राप्त ईपिडेमियोलोजी रिपोर्टिगलाई व्यवस्थापनको लागि काठको खुल्ला दराज खरिद तथा जडान (ईपिडेमियोलोजी शाखा)	३११२३	संख्या	२	०.०२	४	२	०	३.९९४८
	अनलाइन राष्ट्रिय एनिमल हेल्थ सूचना प्रणाली (नाहिस) विकास तथा पाइलटिङ गर्ने	३११३४	पटक	१	०.११	२१	१	०	१९.४९३
	महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा त्रिपुरेश्वरमा रहेको भवनको छतमा ट्रेस निर्माण तथा छाना मर्मत	३११६१	पटक	१	०.०३	५	१	०	४.७८६१
	पशु क्वारेन्टाईन					१४४			
	ह्युमन किलिंगका लागि ग्याँस च्याम्बर खरिद	३११२२	संख्या	८	०.४	८०	०	०	०
	TIA क्वारेन्टाइनमा Cold room खरिद तथा जडान	३११२२	संख्या	१	०.२५	५०	०	०	०
	LIVESTOCK MOVEMENT TRACKING AND CERTIFICATION SYSTEM विकास तथा संचालन	३११३४	पटक	१	०.०७	१४	०	०	०
क) पूँजीगत खर्च कार्यक्रमको जम्मा:				६९	१.२२	२३७		०.५	७४.५८५
आ) चालु खर्च अन्तरगतका कार्यक्रमहरू									
	रा.प. प्रथम	२११११	जना	५	०.१९	३७.२	५	०.१९	२१.२५
	रा.प. द्वितीय	२११११	जना	१३	०.४३	८५.६३	१३	०.४३	६८.०५६

रा.प. तृतीय	२११११	जना	२८	०.८४	१६६.९७	२८	०.८४	१०८.२३
रा.प.अनं. प्रथम	२११११	जना	१०	०.२६	५१.४२	१०	०.२६	४४.१३७
ह.स.चा. पाँचौं स्तर	२११११	जना	७	०.१३	२६.३९	७	०.१३	२४.०५७
का. स. पाँचौं स्तर	२११११	जना	७	०.१५	३०.३९	७	०.१५	२५.४८४
निजामती कर्मचारीहरुको पोशाक खर्च	२११२१	जना	६८	०.०४	७	६८	०.०४	६.४
स्थायी कर्मचारीको महंगी भत्ता	२११३२	जना	७०	०.०८	१६	७०	०.०८	१०.९९१
मूल्याङ्कन समितिको बैठक भत्ता	२११३४	पटक	१	०.०१	१.६	१	०.०१	१.०८
लिलाम बिक्री मुल्य निर्धारण समिति बैठक	२११३४	पटक/ किसिम	१	०.०१	२.४	१	०.०१	२.१३
केन्द्रिय स्तरमा क्वारेन्टाइन समन्वय बैठक संचालन	२११३४	पटक	३	०.०२	३.६	०	०.००	०
प्रसुती स्याहार भत्ता	२११३९	जना	५	०	०.२५	२	०.००	०.१
पाले पहरा भत्ता	२११३९	जना	१	०	०.७५	१	०.००	०.३०४८
योगदानमा आधारित निवृत्तिभरण उपदान कोष	२१२१२	जना	५	०.०१	१	५	०.०१	०.८५६७
कर्मचारीको योगदानमा आधारित वीमा कोष खर्च	२१२१३	जना	६८	०.०२	३	६८	०.०२	२.२६८
धाराको महसुल	२२१११	महिना	१२	०.०२	४.३२	१२	०.०२	१.५

	विद्युत महशुल	२२१११	महिना	१२	०.०६	११.६८	१२	०.०६	१०.८३
	जारको पिउने पानी	२२१११	जार	७००	०.०३	५.०४	६९ ०	०.०३	४.७९०१
	ट्याङ्करको पानी	२२१११	संख्या	१२	०	०.९६	१२	०.००	०.९६
	टेलिफोन महसुल	२२११२	महिना	१२	०.०२	३	१२	०.०२	२.७२३९
	सह सचिव सचार सुविधा	२२११२	महिना	५	०.०१	१.२	३	०.०१	०.५७५४
	संचार महशुल (टेलिफोन/इमेल/इन्टरनेट/हुलाक/कुरियर)	२२११२	महिना	१	०.०५	९.१७	१	०.०५	८.५३५४
	सूचना अधिकारीको सञ्चार खर्च	२२११२	महिना	१	०	०.४८	१	०.००	०.१
	संघीय संरचनामा कार्यालय तथा कर्मचारीहरूबीच सूचना संप्रेषण प्रयोजनार्थ "short message system" स्थापना तथा संचालन	२२११२	पटक	१	०.०२	३	१	०.०२	०
	ट्रककोलगाइ इन्धन(गाडिकोलागाइ इन्धन)	२२२१२	लीटर	७२०	०	०.९४	७२०	०.००	०.९४
	पेट्रोल- दुई पाइप्रे	२२२१२	लीटर	६०००	०.०३	६.२८	६०००	०.०३	६.२८
	डिजेल	२२२१२	लीटर	२८८०	०.०२	२.९९	२८८०	०.०२	२.९८३५
	चार पाइप्रे सवारी साधनको लागि ईन्धन	२२२१२	लीटर	४८००	०.०३	४.९७	४८००	०.०३	४.९६२८
	महामारी रोग नियन्त्रण कार्यक्रमको लागि इन्धन	२२२१२	लीटर	९६०	०.०१	१	९६०	०.०१	१
	बर्ड फ्लुलगायतका महामारी रोग नियन्त्रण कार्यक्रमका लागि इन्धन	२२२१२	लीटर	१००	०.०६	१२.५	१००	०.०६	१२.५

	हलुका सवारी साधन मर्मत खर्च	२२२१३	बटा	२०	०.१७	३३	२०	०.१७	३१.७८९
	दुई पाङ्ग्रे सवारी साधन मर्मत खर्च	२२२१३	बटा	५०	०.०३	५	५०	०.०३	४.७०८
	ट्रक मर्मत	२२२१३	संख्या	१	०.०२	३	१	०.०२	२.९७२८
	सवारी साधन बीमा नवीकरण खर्च	२२२१४	संख्या	१००	०.०७	१३	१००	०.०७	१३
	सवारी साधन ईम्बुस नम्बर परिवर्तन	२२२१४	संख्या	१००	०.०२	३	१००	०.०२	३
	लिलाम गर्ने गाडीको लागी अपुग कर	२२२१४	पटक	१	०.०१	१.२२	१	०.०१	०.९३६९
	फर्निचर मर्मत	२२२२१	पटक	३	०.०१	१.८५	३	०.०१	१.६९९
	कम्प्युटर, प्रिन्टर, फोटोकपि, स्क्यानर तथा अन्य उपकरण मर्मत	२२२२१	महिना	१२	०.०२	३.१५	१२	०.०२	३.०६३१
	कार्यालय मर्मत तथा सुधारिकरण	२२२३१	पटक	४	०.०२	४.२	४	०.०२	४.१४८३
	कार्यालय प्रयोजनार्थ पुस्तक तथा जर्नल (पत्रपत्रिका तथा पुस्तिका)	२२३११	पटक	२	०.०१	१.३५	२	०.०१	१.२४६५
	कार्यालयका लागि आवश्यक स्टेसनरी (रजिस्टर, कलम, फाइल, पंचिग मेसिन, स्टेप्लर, खाम, डायरी, क्यालकुलेटर, कार्बन पेपर, अन्य कागज आदि)	२२३११	संख्या	२	०.०९	१८.४५	२	०.०९	१८.४५

	कार्यालय मसलन्द सामान खर्च	२२३११	पटक	४	०.०३	५.४	४	०.०३	५.३४२४
	मास्क सेनीटाईजर ग्लब्स खरिद	२२३११	पटक	१	०.०१	१.८	१	०.०१	१.८
	ग्याँस	२२३१४	संख्या	१००	०.०१	१.४२	१००	०.०१	१.२६२६
	सोलार व्याट्री	२२३१४	पटक/ संख्या	१५	०.०३	६	७	०.०१	३.३८६२
	डिस्टिल पानि	२२३१४	पटक	४	०	०.५८	५	०.००	०.५८
	एक स्वास्थ्य संग सम्बन्धित नीति/रणनीति/कार्ययोजना आदि प्रकाशन(एक स्वास्थ्य शाखाको छपाई तथा वितरण)	२२३१५	संख्या	१०००	०.०१	१.०८	०	०.००	०
	कार्यालयलाई आवश्यक विभिन्न सामग्री छपाई	२२३१५	पटक	४	०.०२	४.५	४	०.०२	४.४९६८
	सूचना छपाई	२२३१५	संख्या	५	०.०१	२.२५	५	०.०१	२.२५
	पशु स्वास्थ्य कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि २०७५ परिमार्जन तथा छपाई	२२३१५	पटक	१	०.०१	१.८	०	०.००	०
	रेडियो तथा टेलिभिजनमा जनचेतनामूलक जिङ्गल/भिडीयो आदि प्रचार प्रसार	२२३१५	पटक	४	०.०४	७.०२	३	०.०३	५.४११३
	लेखा तथा वेरुजु सम्बन्धमा विज्ञ सेवा लिने	२२४११	जना	१	०.०२	३.७७	१	०.०२	३.७६७२

सेवा करारका कर्मचारीलाई चाडपर्व खर्च	२२४१३	संख्या	२	०	०.४५	२	०.००	०.४५
सेवा करारका कर्मचारीलाई पोशाक खर्च	२२४१३	संख्या	२	०	०.२	२	०.००	०.२
सवारी चालक करारमा लिने	२२४१३	संख्या	२	०.०३	५.२९	२	०.०३	५.२९
कम्प्युटर अपरेटर	२२४१३	जना	१	०.०२	३.३९	१	०.०२	३.३९
कम्प्युटर, प्रिन्टर स्क्यानर, इन्टरनेट लगायतको वार्षिक मर्मत करार	२२४१३	संख्या	१	०.०२	४.८	१	०.०२	४.८
सुरक्षा गार्ड	२२४१३	जना	४	०.०५	८.९३	४	०.०५	८.७३३८
बगैँचे करारमा लिने	२२४१३	जना	१	०.०१	१.८	१	०.०१	१.७९५४
स्वीपर	२२४१३	जना	२	०.०२	३.३६	२	०.०२	३.३५८७
इपिडेमियोलोजिकल डाटा इन्ट्री, डाटा व्यवस्थापनको लागि विज्ञ करार	२२४१३	जना	१	०.०२	३.३९	१	०.०२	३.३९

नेपाल राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली सञ्चालनका लागि कम्प्युटर अपरेटर करारमा लिने	२२४१३	जना	१	०.०२	३.३९	१	०.०२	३.३९
सरसफाई सेवा करार	२२४१९	जना	३	०.०४	७.१७	३	०.०४	७.१६९
सवारी चालक करार	२२४१९	जना	१	०.०१	२.८३	१	०.०१	२.८२९५
कर्मचारीलाई ड्राइभिग तालिम	२२५११	जना	१०	०.०२	३	१०	०.०२	२.९९७९
सिर्जनात्मक एवम् सकारात्मक सोच विकासकोलाई विषय विशेषज्ञबाट हरिहरभवन परिसरमा संदेश प्रवाह	२२५१२	पटक	२	०.०१	१.६	०	०.००	०
बेरुजू कार्यशाला गोष्ठी	२२५१२	पटक	१	०.०२	३.२	१	०.०२	३.१६४
खोरेत रोग आउटब्रेक अन्वेषण, नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंग(भेरेरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	४	०	०.१७	१	०.००	०.१७

	सँघ प्रदेश तथा स्थानीय निकायहरूबाट सन्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने	२२६११	पटक	१०	०.०१	२.५५	१०	०.०१	२.५४८७
	सरुवा भ्रमण	२२६१२	संख्या	१०	०.०२	४.२५	८	०.०२	३.५२८१
	विश्वकर्मा पुजा तथा प्रसाद वितरण	२२७११	पटक	१	०	०.१३	१	०.००	०.१३
	मासिक मिटिङ्गमा खाजा खर्च	२२७११	संख्या	१२	०.०१	२.०८	१२	०.०१	२.०७९५
	पुजा आजा खर्च	२२७११	पटक	१	०	०.१८	१	०.००	०.१८
	पशुपन्ध्री विमाको लागि अन्य संस्थालाइ चालु अनुदान (किसान दुर्घटना बीमा समेत)	२६४१३	पटक	१	९३.२५	१८४६१.०४	१	९३.२५	१८४६१
	सामुदायिक कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र स्थापना तथा कृत्रिम गर्भाधान तालिम तथा आवश्यक उपकरण (१२ जना) वितरण (रुकुम पश्चिम)	२६४१३	पटक	०	०	०	०		०
	राष्ट्रिय पशुपन्ध्री रोग नियन्त्रण कार्यक्रम (खोरेत, पि पि आर, स्वाइन फिभर, रानीखेत, एच एस वि क्यू) अन्तरगत आउटब्रेक नियन्त्रण तथा बर्ड फ्लु आउटब्रेकको लागि औषधी तथा निसंक्रमणका औषधी खरिद	२७२१३	पटक	२	०.०८	१५	२	०.०८	१४.९८७
१.	पशुपन्ध्री रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण								
	TADs लगायत अन्य पशुपन्ध्री जन्य रोग नियन्त्रणका लागि आवश्यक सर्भिलेन्स कार्ययोजना/कन्टेनजेन्सी प्लान/निर्देशिका/ म्यानुअल को मस्यौदा तयारी/परिमर्जान	२११३४	पटक	४	०.०१	१.२८	०	०.००	०

	डिजिज आउटब्रेक इपिडेमियोलोजिकल अन्वेषण तथा नियन्त्रणका लागि ईन्धन	२२२१२	लीटर	८४०	०	०.८७	८४०	०.००	०.८७
	सेप्टी ट्यांकी सफाई	२२२३१	पटक	६	०.०१	१.०८	६	०.०१	१.०८
	मंगल सफाई	२२२३१	पटक	१	०	०.४	१	०.००	०.४
	बगैँचा सरसफाई	२२२३१	पटक	४	०	०.३२	४	०.००	०.३२
	एक स्वास्थ्य सम्बन्धि त्रैमासिक बुलेटिन प्रकाशन(एक स्वास्थ्य शाखाको छपाई तथा वितरण)	२२३१५	संख्या	२०००	०.०१	१.८	०	०.००	०
	संघीय अर्धवार्षिक बुलेटिन प्रकाशन (इपिडेमियोलोजि शाखा)	२२३१५	प्रति	१०००	०.०१	१.८	०	०.००	०
	संघीय वार्षिक बुलेटिन प्रकाशन (इपिडेमियोलोजि शाखा)	२२३१५	प्रति	१०००	०.०१	१.८	०	०.००	०
	पि पि आर रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अनुसारका प्रचारप्रसारका सामग्रीहरु तयारी तथा वितरण(महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२३१५	पटक	२	०.०१	१.८	०	०.००	०
	पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धिको लागि विभिन्न – (सूचनामूलक सामग्री संचार माध्यमबाट प्रसारण गर्ने महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२३१५	पटक	२	०.०१	१.८	२	०.०१	१.७३६३
	खोरेत रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अनुसारका प्रचारप्रसारका सामग्रीहरु सञ्चार माध्यमहरुबाट प्रसारण गर्ने (RBSP) (महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२३१५	पटक	२	०.०१	१.८	२	०.०१	१.८
	अनलाइन राष्ट्रिय इपिडेमियोलोजी डिजिज रिपोर्टिंग प्रणाली सम्बन्धि अभिमुखिकरण	२२५१२	वटा	२	०.०२	३.२	०	०.००	०

AMR सप्ताह मनाउनका लागि AMR सम्बन्धी केन्द्रीय स्तरको जनचेतनामूलक कार्यक्रम	२२५१२	पटक	१	०.०१	१.६	१	०.०१	१.४७२७
विश्व रेविज दिवसको अवसरमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (एक स्वास्थ्य)	२२५१२	पटक	१	०.०१	१.६	१	०.०१	१.५८७५
एक स्वास्थ्य सम्बन्धी राष्ट्रिय सिप विकास तालिम/ सभा/ सम्मेलनमा भाग लिने(एक स्वास्थ्य शाखाको अन्तरक्रिया कार्यक्रम)	२२५१२	पटक	१	०	०.२४	०	०.००	०
स्थानीय तह र विज्ञ केन्द्रलाई इपिडेमियोलोजी रिपोर्टिंग फर्मेट सम्बन्धि अभिमुखीकरण(इपिडेमियोलोजी शाखा)	२२५१२	पटक	२	०.०२	३.२	२	०.०२	३.२
जुनोटिक लगायतका पशु रोग नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंगका लागि प्रदेश स्तरीय अन्तरक्रिया कार्यक्रम	२२५१२	पटक	१	०.०१	१.६	०	०.००	०
राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गतका रोगहरुको समीक्षात्मक अन्तर्क्रिया	२२५१२	पटक	२	०	०.८	०	०.००	०
बर्ड फ्लु Control Room स्थापना तथा व्यवस्थापन (एक स्वास्थ्य शाखाको कार्यक्रम खर्च)	२२५२२	पटक	२	०.०१	१.६६	०	०.००	०
रेविज रोग आउटब्रेक अन्वेषण तथा नियन्त्रण(एक स्वास्थ्य शाखाको कार्यक्रम खर्च)	२२५२२	पटक	४	०.०१	१.६६	०	०.००	०

जुनोटिक रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण(एक स्वास्थ्य शाखाको कार्यक्रम खर्च)	२२५२२	पटक	६	०.०१	२.४९	६	०.०१	२.४३९२
बर्ड फ्लु रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन (RRT Team, Police and Workers wages, Excavator wages आदि)(एक स्वास्थ्य शाखाको कार्यक्रम खर्च)	२२५२२	पटक	४	०.१	१९.४६	४	०.१०	१८.१९३
पशुपन्छी सँग सम्बन्धित महामारी रोग नियन्त्रणमा आवश्यक पर्ने सुरक्षा सामग्री खरिद तथा वितरण (PPE, Mask, Disinfection materials etc.)	२२५२२	पटक	१	०.०८	१६.६	१	०.०८	१०.९२८
स्थानीय तहलाई इपिडेमियोलोजी रिपोर्टिगको लागि कार्यविधि तयारी (इपिडेमियोलोजी)	२२५२२	पटक	१	०	०.५	१	०.००	०.४८९४
खोरेत, पिपि आर, स्वाइन फिभर, रानीखेत, HS/BQ रोगको दश वर्षे तथ्यांक विश्लेषण गरी प्रकाशन तथा वेबसाईटमा अध्यावधिक गर्ने(इपिडेमियोलोजी शाखा)	२२५२२	पटक	१	०.०२	३.३२	०	०.००	०
आकस्मिक रोग आउटब्रेक रोकथाम तथा नियन्त्रण	२२५२२	पटक	४	०.०३	४.९८	४	०.०३	४.७९९९
विश्व भेटेरिनरी दिवस कार्यक्रम	२२५२२	पटक	१	०.०२	४.१५	१	०.०२	४.०३९१
प्राकृतिक प्रकोप तथा आकस्मिक रोग आउटब्रेक रोकथाम तथा नियन्त्रण(महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	३	०.०३	४.९८	३	०.०३	४.८९७९
राष्ट्रियस्तर इपिनेट फोरम संचालन(भेटेरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	२	०	०.८३	१	०.००	०

संघीय स्तरमा खोरत रोग नियन्त्रणको लागि निर्देशक समिति अन्तरगत उपसमिति गठन तथा परिचालन (RBSP)(महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	१	०	०.४१	१	०.००	०.४१
मासिक इपिडेमियोलोजि रिपोर्टिङ्ग(भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	महिना	१२	०	०.१	१२	०.००	०.१
राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रमको लागि खोप ढुवानी(महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	४	०.०४	८.३	४	०.०४	८.२९०४
अर्धवार्षिक इपिडेमियोलोजि रिपोर्टिङ्ग (ओ.आइ.इ)(भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	२	०	०.०७	२	०.००	०.०७
वार्षिक इपिडेमियोलोजि रिपोर्टिङ्ग (ओ.आइ.इ)(भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	१	०	०.०३	१	०.००	०.०३
नोटिफायबल डिजिजको आउटब्रेक भेरिफिकेसन तथा रिपोर्टिङ्ग(भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	४	०	०.२८	४	०.००	०.२८
प्राइभेट क्लिनिकहरू संग डिजिज रिपोर्टिङ्ग को लागि नेटवर्कीङ गर्ने(भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	१	०	०.४१	०	०.००	०
पशु रोगहरूको आउटब्रेक अन्वेषणको लागि Guidelines तथा manual तयारी(भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	पटक	१	०	०.८३	१	०.००	०.८३

संघीय स्तरबाट सार्कस्तरीय एनिमल डिजिज सूचना प्रणालीमा रियल टाइम रिपोर्टिंग गर्ने(भेटेरिनरी इपिडेमियोलोजी कार्यक्रम)	२२५२२	महिना	१२	०	०.१	१२	०.००	०.१
पि.पि.आर. रोग आउटब्रेक अन्वेषण नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंग भ्रमण खर्च(इपिडेमियोलोजी शाखा)(अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३५०३
खोरेत रोग आउटब्रेक अन्वेषण नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंग भ्रमण खर्च(इपिडेमियोलोजी शाखा)(अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३५१५
स्वाइन फिभर रोग आउटब्रेक अन्वेषण नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंग भ्रमण खर्च(इपिडेमियोलोजी शाखा)(अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३४७
रानीखेत रोग आउटब्रेक अन्वेषण नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंग भ्रमण खर्च(अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३५१२
एच.एस.वि.क्यू रोग आउटब्रेक अन्वेषण नियन्त्रण तथा रिपोर्टिंग भ्रमण खर्च (अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३२८
स्थानीय तह र विज्ञ केन्द्रलाई इपिडेमियोलोजी रिपोर्टिंग सम्बन्धित अभिमुखिकरण गर्ने भ्रमण खर्च(अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३५८३
अनलाइन राष्ट्रिय एनिमल हेल्थ सूचना प्रणाली(नाहिस) सम्बन्धि अभिमुखीकरण गर्ने भ्रमण खर्च(अनुगमन तथा मुल्यांकन भ्रमण खर्च)	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३६	४	०.०१	१.३५८३
पशु सेवा नियमन अनुगमन - महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	२२६११	पटक	२०	०.०१	१.६३	२०	०.०१	१.६२६८

एक स्वास्थ्य शाखाको कार्यक्रम व्यवस्थापन अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्नका लागि भ्रमण	२२६११	पटक	१०	०.०१	१.५३	१०	०.०१	१.५११९
ब्रुसेलोसिस रोग आउटब्रेक अन्वेषण तथा नियन्त्रण	२२६११	पटक	४	०.०१	१.२७	४	०.०१	१.२२३७
संघीय तथा प्रादेशिक खोरेत रोग नियन्त्रण इकाइहरुको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन तयारी (RBSP) (महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२६११	पटक	८	०.०१	२.८९		०.००	२.८५०९
जुनोटिक रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण	२२६११	पटक	४	०.०१	२.०४	३	०.०१	१.५९९६
प्राकृतिक प्रकोप तथा आकस्मिक रोग आउटब्रेक रोकथाम तथा नियन्त्रण(महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२६१२	पटक	३	०.०१	२.५५	३.००	०.०१	२.४७३६
इडिट व्यवस्थापन तथा परिचालन(महामारी रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम)	२२६१२	पटक	१०	०.०१	२.५५	१०	०.०१	१.९०१४
राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण सम्बन्धी (५ वटै) रोगको उन्मुलन तथा रोकथाम व्यवस्थापन बारे पशु स्वास्थ्य कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न बनेको कार्यविधि २०७५ अनुसार प्रदेश सरकारसँग रणनितिक समन्वयात्मक कार्यक्रम	२२६१२	पटक	७	०.०२	३.५७	७	०.०२	३.५६४६
एक स्वास्थ्य निर्देशक समिति बैठकको खाजा खर्च	२२७११	पटक	२	०	०.०९	२	०.००	०.०८९३
एक स्वास्थ्य प्राविधिक समन्वय समिति बैठकको खाजा खर्च	२२७११	पटक	४	०	०.१८	४	०.००	०.१८
One health hub व्यवस्थापन तथा परीचालनको खाजा खर्च	२२७११	पटक	४	०	०.३६	४	०.००	०.३५९९
राष्ट्रिय पशुपन्छी रोग नियन्त्रण निर्देशक समितिको बैठकको खाजा खर्च	२२७११	पटक	१२	०	०.५४	१२	०.००	०.५३८९

	राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गत विज्ञहरूको कार्यदल (Working Group) बैठक को खाजा खर्च	२२७११	पटक	१२	०	०.२२	१२	०.००	०.२२
	संघिय स्तरमा खोरेत रोग नियन्त्रणको लागि निर्देशक समिति अन्तर्गत उपसमितिको बैठकको खाजा खर्च	२२७११	पटक	१२	०	०.३२	१२	०.००	०.३२
	राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गतका रोगहरूको अवस्थाबारे समीक्षात्मक अन्तर्क्रिया खाजा खर्च	२२७११	पटक	४	०.०१	१.०८	४	०.०१	१.०८
	वर्डफुलु रोग नियन्त्रण व्यवस्थापन अन्तर्गत कृषकलाई क्षतिपुर्ति वितरण	२६४१३	पटक	१	०.५१	१००	०	०.००	०
२	पशु क्वारेन्टाईन								
	आयात निर्यात सिफारिस समितिको बैठक(समितिको बैठक भन्ना)	२११३४	पटक	२४	०.०३	५.२८	२४	०.०३	३.२३३
	जोखिम विश्लेषण समितिको बैठक	२११३४	पटक	२	०.०२	३.८४	२	०.०२	३.७९२३
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यक्रम संचालनको लागि इन्धन	२२२१२	लीटर	२४००	०.०१	२.४८	२४	०.०१	२.४७०५
	ह्युमन क्लिनिकका लागि कार्वनडाइअक्साइड लगायत ग्याँस सहित सिलिन्डर खरिद	२२३१४	संख्या	२००	०	०	०	०.००	०
	पशु क्वारेन्टाइन त्रैमासिक बुलेटिन प्रकाशन	२२३१५	संख्या	१५००	०.०१	१.३५	०	०.००	०
	ANIMAL MOVEMENT TRACKING AND CERTIFICATION SYSTEM लागु गर्ने सम्बन्धि अन्तरक्रिया	२२५१२	पटक	१	०	०.८	०	०.००	०
	आयातित पशु उत्पादन सामग्रीको नियमन (नमुना खरिद प्रेषण तथा परिक्षण)	२२५२२	पटक	४	०.०२	४.१५	०	०.००	०

	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरुको अनुगमन (८ वटा कार्यालय तथा २८ वटा चेकपोष्टहरु)	२२६११	पटक	१०	०.०१	१.९१	१०	०.०१	१.८०३४
	आकस्मिक क्वारेन्टाइन अनुगमन	२२६११	पटक	८	०.०१	२.२१	८	०.०१	२.१९८५
	चाड पर्व लक्षित बजार तथा नाका अनुगमन	२२६११	पटक	४	०.०३	६.६३	४	०.०३	६.६१९३
	फार्म तथा उद्योगको अनुगमन तथा भेरिफिकेशन	२२६११	संख्या	१०	०.०१	२.७६	१०	०.०१	२.७६
	पशु तथा पशुजन्य पदार्थ आयातको जोखिम विश्लेषण	२२६११	पटक	४	०.०२	३.४	४	०.०२	३.३९१५
	आयात निर्यात सिफारिस समितिको बैठक	२२७११	पटक	२४	०.०१	१.३	२४	०.०१	१.३
	आयात निर्यात सिफारिस उप समितिको बैठक	२२७११	पटक	२४	०	०.५२	२४	०.००	०.५२
	जोखिम विश्लेषण समितिको बैठकको लागि खाजा	२२७११	पटक	२४	०	०.६५	२४	०.००	०.६५
३	पशु आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण								
	पशु आनुवांशिक तथा आर्थिक विश्लेषण कार्यक्रम संचालनका लागि इन्धन	२२२१२	लीटर	२४००	०.०१	२.४८	२४००	०.०१	२.४८
	तथ्यांक सम्बन्धि वार्षिक पुस्तिका प्रकाशन (पशुपन्छी तथ्यांक तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा)	२२३१५	पटक	१	०.०१	१.३	१	०.०१	०.९९४४
	खसीबोकाको मासुको लागत अध्ययन	२२४११	पटक	१	०	०.५	०	०.००	०

व्यवसायिक पशुपन्छी पालन कार्ययोजना तयारी (बाखा पालन)	२२४११	पटक	१	०.०२	३.२३	०	०.००	०
ह्याचरी तथा नर्सरीहरूको तथ्यांक संकलन, आर्थिक विश्लेषण तथा प्रकाशन	२२५२२	जना	१	०.०१	२.४९	०	०.००	०
मत्स्य बजारको लागि मापदण्ड तयारी	२२५२२	पटक	१	०.०१	२.४९	०	०.००	०
पशुपन्छी तथा मत्स्य जन्य तथ्यांक संकलन तथा विश्लेषण(पशुपन्छी तथ्यांक तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा)	२२५२२	पटक	६	०.०१	२.४९	०	०.००	०
तथ्यांक ट्राईंगुलेसन तथा क्लिनिग(पशुपन्छी तथ्यांक तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा)	२२५२२	पटक	४	०	०.४१	४	०.००	०.४१
सरोकारवालाहरू सहित पशुपन्छीजन्य तथ्यांक भेलिडेसन(सानापशु)(पशुपन्छी तथ्यांक तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा)	२२५२२	पटक	१	०	०.८३	१	०.००	०.८३
सरोकारवालाहरू सहित पशुपन्छीजन्य तथ्यांक भेलिडेसन (टुलापशु)(पशुपन्छी तथ्यांक तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा)	२२५२२	पटक	१	०	०.८३	१	०.००	०.५१५१
पशुपन्छी तथ्यांक तथा आर्थिक विश्लेषण कार्यक्रम अन्तर्गत अनुगमन मुल्यांकन भ्रमण(पशुपन्छी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण कार्यक्रम(अनुगमन मुल्यांकन भ्रमण))	२२६११	पटक	६	०.०१	१.४९	६	०.०१	१.४८४६

	निजि,सहकारी,समूह समिति अन्तर्गतका फार्म,केन्द्रको अनुगमन तथा पृष्ठपोषण(पशुपन्छी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण कार्यक्रम(अनुगमन मुल्यांकन भ्रमण))	२२६११	पटक	४	०.०१	१.३१	४	०.०१	१.३१
	मत्स्य दाना उद्योग तथा मत्स्य बजारको अनुगमन तथा पृष्ठपोषण	२२६११	पटक	४	०.०१	२.०४	४	०.०१	२.०३८५
	पशुपन्छी तथा मत्स्य बजारको अनुगमन (उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धन शाखा)	२२६११	पटक	४	०.०१	२.१२	४	०.०१	२.११८९
	समिति,कार्यदल, तथा आतिथि सत्कारका लागि चियापान खर्च(पशुपन्छी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखाको चियापान खर्च)	२२७११	पटक	२५	०.०१	१.३५	२५	०.०१	१.३४९५
४	आयोजना समन्वय इकाई								
	आ.स.ईकाईको कार्यक्रमको अनुगमन तथा निरिक्षणका लागि इन्धनको व्यवस्था	२२२१२	लीटर	२८८०	०.०२	२.९९	२८८०	०.०२	२.९४३८
	OIE Focal Point Interaction	२२५१२	पटक	२	०.०१	१.२	०	०.००	०
	Veterinary Education Establishment सँग AMR/AMU, Rabies zero by 30, PPR eradication program लगायतका कार्यक्रमबारेमा कार्यशाला	२२५१२	पटक	१	०.०१	१.६	१	०.०१	०.९७३
	OIE delegates and focal points OIE general session मा भाग लिने	२२६१२	पटक	१	०	०.०८	०	०.००	०
	OIE को सदस्यता नविकरण शुल्क	२६२११	पटक	१	०.०९	१८.५	१	०.०९	१८.५
	आप्काको सदस्यता शुल्क नविकरण	२६२११	पटक	१	०.०४	८.५		०.००	८.५
	पशु सेवामा कार्यरत कर्मचारीलाई स्नातक (४ जना) र स्नातकोत्तर (६ जना) अध्ययन कार्यक्रम	२७२११	जना	४	०.३	६०	४	०.३०	५०.८२५

५	योजना तथा अनुगमन								
	वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन	२२३१५	पटक	१	०	०.९	०	०.००	०
	Office website design and maintenance	२२४१२	पटक	१	०.०१	१	१	०.०१	०.९९४४
	पशुपन्छी बीमा अभिकर्ता सम्बन्धी प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम	२२५१२	जना	१०	०.०२	३.६४	२	०.००	१.०१२३
	विभाग र मातहतका निकायको समिक्षा गोष्ठी	२२५१२	पटक	४	०.०१	१.९२	४	०.०१	१.९०८९
	योजना तर्जुमा गोष्ठी	२२५१२	पटक	१	०	०.८	०	०.००	०
	पशु सेवा विभाग स्थापना दिवस तथा कार्यक्रम सार्वजनिकरण	२२५२२	पटक	१	०.०३	४.९८	०	०.००	०
	पशुपन्छी तथा मत्स्य बीमाको कार्यको अनुगमन	२२६११	पटक	४	०.०१	१.७	४	०.०१	१.६९४१
	ख) चालु खर्च कार्यक्रमको जम्मा:			३५३४३	९८.९	१९५६१.१		९८	१९२५०
	जम्मा				१००	१९७९८.१		९८.५०	१९३२५

तालिका ४: आ.व. २०७८/७९ को वार्षिक बजेट, निकाशा र खर्च

सि.नं.		आयोजनाको नाम	वार्षिक विनियोजित बजेट			वार्षिक विनियोजन			वार्षिक निकासा/खर्च			खर्चको प्रतिशत		
			चालु	पुँजिगत	जम्मा	चालु	पुँजिगत	जम्मा	चालु	पुँजिगत	जम्मा	%चालु	%पुँजिगत	%जम्मा
	३१२०२०११	पशु सेवा विभाग	१९५६१	२३७	१९७९८	१९५६१.१	२३७	१९७९८	१९२४९.९३	७४.५८	१९३९४.११	९८.४१	३१.४७	९७.६१
३१२०२१०१		मत्स्य विकास कार्यक्रम												
		केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र, बालाजु	३७९.८५	१५१	५३०.८५	३७९.८५	१५१	५३०.८५	२७६.०९	११९.४७	३९५.५६	७२.६८	७९.१२	७४.५१
		मत्स्य मानव संसाधन विकास तथा प्रविधि परिक्षण केन्द्र, जनकपुरधाम	३९६.९६	२६०	६५६.९६	३९६.९६	२६०	६५६.९६	२७८.३२	२०२.२४	४८०.५६	८७.८१	७७.७८	८३.२९
		प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रवर्द्धन एव संरक्षण केन्द्र, हेटौडा	२३६.०१	३६५.१	६०१.११	२३६.०१	३६५.१	६०१.११	२२०.५	२२४.७१	४४५.२१	९३.४३	६१.५५	७४.०६
		मत्स्य शुद्ध नस्ल संरक्षण तथा प्रवर्द्धन श्रोत केन्द्र भैरहवा	२२६.१८	२५९.९	४८६.०८	२२६.१८	२५९.९	४८६.०८	२०३.७७	९६.३४	३००.११	९०.०९	३७.०७	६१.७४

		मत्स्य विकास कार्यक्रमको जम्मा	११५९.००	१०३६	२१९५	११५९.००	१०३६	२१९५	९७८.६८	६४२.७६	१६१९.४४	८४.४४	६२.०४	७३.८७
३१२०२१०२		पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम												
		केन्द्रीय पशु पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, काठमाडौं	५०५.९३	७७.९२	५८३.८५	५०५.९३	७७.९२	५८३.८५	४७६.३१	७१.३३	५४७.६४	९४.१५	९१.४४	९३.८०
		पशु पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर	२११.९७	१२१.५५	३३३.५२	२११.९७	१२१.५५	३३३.५२	१८३.४२	११०.९२	२९४.३४	८६.५३	९१.२५	८८.२५
		पशु पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर	१३७.२५	४३.००	१८०.२५	१३७.२५	४३.००	१८०.२५	११०.८०	४१.४१	१५२.२१	८०.७३	९६.३०	८४.४४
		पशु पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा	१८३.१०	७०.२०	२५३.३०	१८३.१०	७०.२०	२५३.३०	१६९.१३	६९.७८	२३८.९१	९२.३७	९९.४०	९४.३२
		पशु पन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत	१७३.५८	१०९.२०	२८२.७८	१७३.५८	१०९.२०	२८२.७८	१६९.६८	९०.३८	२६०.०६	९७.७५	८२.७७	९१.९७

		पशु पन्ध्री रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी	१५९.४९	७३.५०	२३२.९९	१५९.४९	७३.५०	२३२.९९	१२५.८४	७१.१९	१९७.०३	७८.९०	९६.८६	८४.५७
		खोरित तथा सीमा विहिन पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, काठमाडौं	१७२.२२	३०.९२	२०३.१४	१७२.२२	३०.९२	२०३.१४	१५७.३६	३०.४२	१८७.७८	९१.३७	९८.३८	९२.४४
		राष्ट्रिय पन्ध्री रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवन	१७०.३१	८२.८०	२५३.११	१७०.३१	८२.८०	२५३.११	१५०.३७	६९.८६	२२०.२३	८८.२९	८४.३७	८७.०१
		केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय, काठमाडौं	३९८.३५	१७३.४७	५७१.८२	३९८.३५	१७३.४७	५७१.८२	२४४.९३	७६.७४	३२९.६७	६९.४९	४४.२४	५६.२५
		भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला, काठमाडौं	२५०	१७.९५	२६७.९५	२५०	१७.९५	२६७.९५	२००.०५	१७.२९	२१७.३४	८०.०२	९६.३०	८१.११
		राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, काठमाडौं	११७५.५२	१८९.६५	१३६५.१७	११७५.५२	१८९.६५	१३६५.१७	९६४.०४	१४०.०६	११२६.१०	८३.८८	७३.८५	८२.४९

		क. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, काकडभिट्टा	१२५.८९	१२५	२५०.८९	१२५.८९	१२५.००	२५०.८९	९६.७१	१२५.००	२२९.७१	७६.८२	१००.००	८८.४१
		ख. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, विराटनगर	१४९.३९	८.१४	१५७.५३	१४९.३९	८.१४	१५७.५३	११४.४१	७.९९	१२२.४०	७६.५८	९८.१७	७७.७०
		ग. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, जनकपुर	१३३.४७	२२	१५५.४७	१३३.४७	२२	१५५.४७	९३.४३	१६.५०	११०.३८	७०.००	७५.००	७१.००
		घ. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, विरगंज	१२९.६७	३६७०	४९६.६७	१२९.६७	३६७०	४९६.६७	१०८.७८	३०६.३१	४१५.०९	८३.८८	८३.४६	१६७.३४
		ङ. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, भैरहवा	१४९.६८	९.९	१५५.८८	१४९.६८	९.९०	१५५.८८	१३६.१७	९.८७	१४६.०४	९३.२७	९९.९६	९६.८५
		च. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, नेपालगंज	१६७.१३	५६.५	२२३.६३	१६७.१३	५६.५०	२२३.६३	१२६.१२	१५.९७	१४२.१०	७५.४६	२८.२७	६३.५४
		छ. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, काठमाडौं	२०१.१८	४७४.४६	६७५.६४	२०१.१८	४७४.४६	६७५.६४	१७२.१९	३२.९६	२०५.१४	८५.००	७.१०	३०.७०

		ज. पशु क्वारेन्टिन कार्यालय, गड्डाचौकी	१६३.५९	२८९.६१	४५३.२	१६३.५९	२८९.६१	४५३.२०	१४३.७४	२८८.५२	४३२.२६	८८.००	९९.६२	९५.३८
		सार्क आर.एस.यु	८८.४४	५.०५	९३.४९	८८.४४	५.०५	९३.४९	८५.७०	५.०५	९०.७५	९६.९०	१००.००	९७.०७
		पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रमको जम्मा	४८४६.९६	४६९०.८२	७९०.२८	४८४६.९६	४६९०.८२	७९०.२८	४०२९.९६	९४९७.५४	४६५९.९७	८३.९४	२८.९७	७८.५७
३१२०२१०३		पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रबर्द्धन कार्यक्रम												
		क. राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखरा	१७०१.८९	२९२.००	१९९३.८९	१७०१.८९	२९२.००	१९९३.८९	१३०८.९०	१८२.२३	१४९१.१३	७६.९१	६२.४१	७४.७८
		ख. राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, लहान	४५२.८०	१८४.७०	६३७.५०	४५२.८०	१८४.७०	६३७.५०	४२१.४४	१७६.७२	५९८.१६	९३.०७	९५.६८	९३.८३
		ग. राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, नेपालगंज	५६५.९७	५०५.४०	१०७१.३७	५६५.९७	५०५.४०	१०७१.३७	४३०.९९	३७०.०५	८०१.०४	७६.१५	७३.२२	७४.७७
		राष्ट्रिय पशु पन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय हरिहरभवन	३४३.१८	१०.००	३५३.१८	३४३.१८	१०.००	३५३.१८	२५५.८१	१०.००	२६५.८१	७५.७१	१००.००	७६.३९
		राइजोवियम तथा घाँसेवाली विउ विजन प्रयोगशाला, जनकपुर	२१५.४४	२६५.२५	४८०.६९	२१५.४४	२६५.२५	४८०.६९	१७३.३५	७७.९९	२५२.३४	८०.४६	२९.४०	५२.४९
		१. याक आनुवांशिक स्रोत केन्द्र	२२२.२१	२२५.५०	४४७.७१	२२२.२१	२२५.५०	४४७.७१	१९९.८४	२२५.४०	४२५.२४	९६.२३	९९.९६	९८.११

		२. भेडा आनुवांशिक स्रोत केन्द्र	१५८.५०	७८.७५	२३७.२५	१५८.५०	७८.७५	२३७.२५	१०६.०७	७६.५५	१८२.६२	७०.०१	९७.२१	७९.३१
		३. बाखा आनुवांशिक स्रोत केन्द्र	१७९.५५	५४.००	२३३.५५	१७९.५५	५४.००	२३३.५५	१५०.३२	५२.६८	२०३.००	८३.७२	९७.५६	८६.९२
		४. घाँसेवाली आनुवांशिक स्रोत केन्द्र	१७९.३२	१३९.४०	३१०.७२	१७९.३२	१३९.४०	३१०.७२	१५२.३३	९१.८०	२४४.१३	८८.९२	६५.८५	७८.५७
		५. गाई आनुवांशिक स्रोत केन्द्र	२८६.७५	१५५.००	४४१.७५	२८६.७५	१५५.००	४४१.७५	२७२.२६	१५२.३९	४२४.६५	९४.९५	९८.३२	९६.१३
		पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रबर्द्धन कार्यक्रम	४२९७.६१	१९१०.००	६२०७.६१	४२९७.६१	१९१०.००	६२०७.६१	३४७१.३०	१४१५.८१	४८८७.११	८०.७७	७४.१३	७८.७३
३१२०२१०४		पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम	३२३	७३	३९६	३२३	७३	३९६	२७४	५५	३२९	८६	७६	८४
विभाग तथा मातहतका निकायको एकमुष्ट निकाशा खर्च			३०१४.०१	८८१६.८२	३१०८०.८३	३०१४.०१	८८१६.८२	३१०८०.८३	२८००३.०८०६१६	३०८६.१२८६१७१	३०८१.७१७११	९२६८	४२७५	८१.४२

(ख) वार्षिक बजेट, निकाशा र खर्च

तालिका ५: बजेट शिर्षक अनुसार आ.व. २०७८/७९ को वार्षिक बजेट, निकाशा र खर्च

ब.उ.शि.नं.	क्र.सं.	आयोजनाको नाम	वार्षिक बजेट			वार्षिक खर्च			वार्षिक खर्च		
			चालु	पुजीगत	जम्मा	चालु	पुजीगत	जम्मा	चालु %	पुजीगत %	जम्मा %
३१२०२०११	१	पशु सेवा विभाग	१९५६१	२३७	१९७९८	१९२४९.९३	७४.५८	१९३२४.५२	९८.४१	३१.४७	९७.६१
३१२०२१०१	२	मत्स्य विकास कार्यक्रम	११५९	१०३६	२१९५	९७८.७	६४२.७६	१६२१.४४	८४.४४	६२.०४	७३.८७
३१२०२१०२	३	पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम	४८४६.१६	५६५०.८२	७१९०	४०२९.२	१५९७.५	५६४९.२	८३.१४	२८.२७	७८.५७
३१२०२१०३	४	पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रबर्द्धन कार्यक्रम	४२९७.६१	१९१०	६२०८	३४७१.३	१४१५.८	४८८७.११	८०.७७	७४.१३	७८.७३
३१२०२१०४	५	पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम	३२३	७३	३९६	२७४.०	५५.४	३२९.४३	८५.६३	७५.९३	८३.८२
जम्मा			३०१८७	८९०७	३५७८७	२८००३	३७८६	३१८११.६७	९२.७७	४२.५१	८८.८९

(ग) गैरकर राजस्व विवरण

तालिका ६: विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट संकलित गैरकर राजस्व विवरण

क्र.सं.	कार्यालय	वार्षिक रकम रु
१	पशु सेवा विभाग	१५१६७००.००
२	मत्स्य विकास कार्यक्रम	
	केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र, बालाजु	११२५५१३.००
	मत्स्य मानव संशाधन विकास तथा प्रविधि परिक्षण केन्द्र, जनकपुरधाम	३७०७१७८
	प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रवर्द्धन एव संरक्षण केन्द्र, हेटौँडा	२३८७७४५
	मत्स्य शुद्ध नक्ष संरक्षण तथा प्रवर्द्धन स्रोत केन्द्र, भैरहवा	३२६७१६४
३	पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम	
	केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, काठमाडौँ	६००००
	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर	१५९०५९
	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर	७६३६०.००
	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा	८५२८०
	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत	८१०६४.००
	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी	२७६४८.००
	खोरेत तथा सीमा विहिन पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, काठमाडौँ	०.००

क्र.सं.	कार्यालय	बार्षिक रकम रु
	राष्ट्रिय पन्क्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवन	१३७८२५.००
	केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय, काठमाडौं	१८३५२४५
	भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला, काठमाडौं	१५१९१०.००
	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, काठमाडौं	१४९२८४५९
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकडभिट्टा	४८७१४.००
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर	३८०००.००
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर	४००००.००
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विरगंज	१९९६००.००
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भैरहवा	९६७२७०
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगंज	६३६०००.००
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काठमाडौं	२७६९१४.३१
	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, गड्डाचौकी	९९०००.००
	सार्क आर.एस.यु., काठमाडौं	०
४	पशुपन्क्षी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	क. राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखरा	३९६०६२४१.३०
	ख. राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, लहान	७४१७२३०.००

क्र.सं.	कार्यालय	बार्षिक रकम रु
	ग. राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, नेपालगंज	५०७५१७८.००
	घ. राष्ट्रिय पशु पन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन	३७०००.००
	१. याक आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, स्याङ्बोचे, सोलुखुम्बु	४२४०००
	२. भेडा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, पानसय खोला, नुवाकोट	२३६०००
	३. बाख्रा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, धनगढी	२१७७०००
	४. घाँसेवाली आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, रंजितपुर, सर्लाही	३८५८०००
	५. गाई आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, जिरी, दोलखा	९८१९०००.००
	राइजोवियम तथा घाँसेवाली विउ वीजन प्रयोगशाला, जनकपुर	१००५५१४.००
५.	पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम	
	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला, हरिहरभवन	०
	जम्मा	९७०६६९५२.६१

परिच्छेद - ४

४.१ सम्पादित कार्यक्रमका उपलब्धीहरू

४.१.१ नीतिगत व्यवस्था

आ.व. २०७३/७४ देखि नेपालको कृषि विकास रणनीति लागु भएको छ । यस रणनीतिले निर्दिष्ट गरे अनुरूप पशुपन्छी विकासको क्षेत्रमा उपलब्धीहरू हासिल गर्नु यस बिभागको चुनौती रहेको छ । अतः नेपालको कृषि विकास रणनीति तथा राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१, पन्छीपालन नीति, २०६८, खर्क नीति २०६८, कृषि यान्त्रीकरण नीति, २०७० बिउ विजनको दीर्घकालिन राष्ट्रिय सोच सन् २०१३-२०२५, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ कृषि जैविक विविधता नीति, २०७१ दुग्ध विकास नीति, २०७८ र अन्य कृषि विकासका नीतिहरूले निर्देशित गरेका बुँदाहरू, नेपाल सरकारको विद्यमान ऐन नियम कार्यविधि नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिवद्धता जाहेर गरेका सन्धि तथा सम्झौताहरू, विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन, विश्व खाद्य तथा कृषि सङ्गठन, सार्क क्षेत्र विकास लक्ष्य, र स्थानीय स्तरको भौगोलिक विविधता, उपलब्ध प्रविधि, स्रोत साधन, कृषकहरूको चाहना तथा आगामी सन् २०२२ सम्ममा नेपालले अतिकम विकसित राष्ट्रबाट विकासशिल राष्ट्रमा स्तरोन्नतीको लागि तैयारीलाई मध्यनजर गरि दीगो विकासका लक्ष्य (SDGs)) समेतका उद्देश्य र रणनीतिलाई आधार बनाई राष्ट्रिय योजना आयोग र कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको मार्गदर्शन, पशुपालन क्षेत्रको आवश्यकता र सम्भाव्यतालाई समेत मध्यनजर गरी पशु विकासका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू सञ्चालन गरिएको छ ।

४.१.२ संस्थागत एवम् संरचनागत सुधारबाट हासिल भएको उपलब्धी

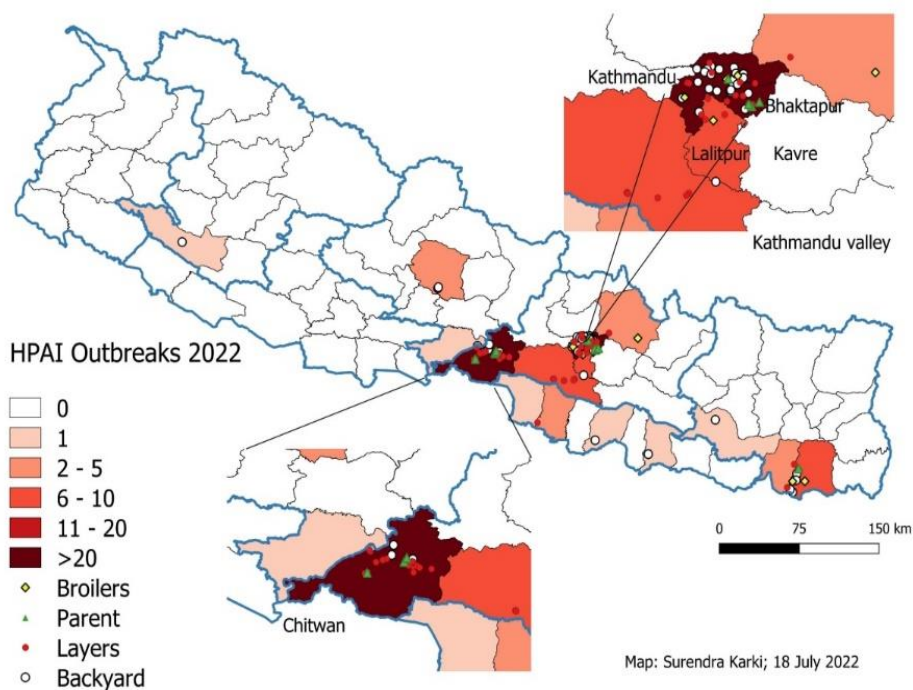
(क) पशु सेवा विभाग

- आ.व. २०७८/७९ चैत्रसम्ममा बीमा प्रिमियममा ५० प्रतिशत तथा ८० प्रतिशत अनुदान अन्तर्गत कृषि क्षेत्रमा कुल बीमित रकम रु. ३४,१५,२०,४५,२३८/४७ भएको र आ.व. २०७८/७९ मा १ अर्ब ७९

करोड ५६ लाख ८१ हजार १४७ रकम भुक्तानी गरिएको थियो। १ लाख २९ हजार ५ सय ९८ पशुको बीमा गरिएको थियो।

- अन्तर्राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्य सङ्गठन (WOAH) सँग समन्वय र सहकार्य गर्दै मानव संशोधन विकास तथा निरन्तर शिक्षाका लागि विभिन्न तालिम, कार्यशाला, तथा सेमिनारमा सहभागिता गरिएको थियो।
- विभिन्न राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय तालिम कार्यक्रमहरूमा सहभागिताको लागि मनोनयन तथा समन्वयमा १६६ जना, त्रिभुवन विश्वविद्यालयका स्नातकोत्तर अध्ययनरत विद्यार्थीको शोधकार्य अनुसन्धानमा सहयोग ८ जनालाई, शैक्षिक संस्थाहरूसँग समझदारी अनुसार उपलब्ध कोटामा विभिन्न विश्वविद्यालयमा मनोनयन ४ जनालाई, वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत स्नातकोत्तर (M.V.Sc., M.Sc. Animal Science) अध्ययन ५ जना, विभिन्न शैक्षिक संस्थाका B.V.Sc.&A.H. अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको Internship कार्यमा सहजीकरण ५५ जनालाई सहभागि गरिएको थियो।
- पशु सेवा विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरूको सरोकारवाला र पत्रकार बीच कार्यक्रम सार्वजनीकरण गरी सुशासन प्रवर्द्धन तथा पारदर्शिता कायम गर्ने प्रयास गरिएको छ। पशु सेवा विभागसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सदस्यता नवीकरण र प्रतिवद्धता कार्यान्वयन गरिएको छ। पशु सेवासँग सम्बन्धित ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्डहरू नयाँ निर्माण र संशोधनका लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूको संलग्नतामा छलफल अन्तरक्रिया गरी विभागबाट स्वीकृत हुने मापदण्डहरू स्वीकृत गरिएको र अन्यको हकमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमा पेश भएको छ। पशुपन्छी एवम् पशुपन्छीजन्य पदार्थको आयात निर्यात गर्दा सङ्क्रामक रोग समेत सर्न सक्ने जोखिम रहेकोमा पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ र पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६लाई कडाईका साथ परिपालना गर्न थप प्रभावकारी ढङ्गबाट पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्टहरूबाट कार्य भइरहेको छ।

- बर्ड फ्लू रोग आउटब्रेकमा ६,७४,२११ पन्छी (संख्या), १,७२,०६०.९ के.जी. दाना गरिएको, ११,७८,८५० अण्डा (संख्या) र १३२ के.जी. मासु नष्ट गरिएको छ।
- बर्ड फ्लू नियन्त्रणका क्रममा नष्ट गरिएका वस्तुको राहत दिने सम्बन्धी मापदण्ड, २०७९ स्वीकृत भएको मितिबाट लागु हुने र यस मापदण्ड २०७९।०३।३१ मा मात्र स्वीकृत भएको। मापदण्ड स्वीकृत हुनुभन्दा अगाडी बर्ड फ्लू नियन्त्रणका क्रममा नष्ट गरिएका वस्तुको राहत वितरण गर्न नसकिने अवस्था रहेको हुँदा बर्ड फ्लू रोगको कारण नष्ट गरिएका पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थको आ.व. २०७८/७९ मा राहात प्रदान नगर्न नसकिएको।

५ प्रदेशका १६ जिल्लाहरु महामारीबाट प्रभावित भएका

- जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने पशु औषधी, एण्टिबायोटिकको प्रयोग न्यूनीकरणको लागि पशुपन्छीको दानापदार्थमा एण्टिबायोटिकको प्रयोग

निरुत्साहित गरिएको र एण्टिबायोटिक र पशु औषधीको उचित प्रयोगबारे सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ ।

- FAO Nepal को सहयोगमा एन्टिमाइक्रोबियल प्रतिरोध (AMR) सम्बन्धी Lab-Clinical Interface Workshop २०७८ मंसिर ०६ गते सम्पन्न भएको ।
- एन्टिमाइक्रोबियल प्रतिरोध (AMR) सम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठी मिति २०७८ मंसिर ०८ गते विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको सहभागितामा सम्पन्न भएको ।
- काभ्रेको चौरीदेउराली गाउँपालिकामा रेबिज रोग आउटब्रेक इन्भेस्टिगेसन सम्पन्न भएको ।
- विश्व रेबिज दिवस २०७८ को अवसरमा एक दिने कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न भएको ।
- रेबिज रोग नियन्त्रण: स्थानीय तहसँग सहकार्य र भाविदिशा विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको ।
- सङ्घीय एक स्वास्थ्य समन्वय समितिको पहिलो बैठक मिति २०७९ बैशाख ०७ गते सम्पन्न भएको ।
- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ अनुसार पशु सेवा विभागले १ ग्रान्ट प्यारेन्ट फर्म स्थापनाका लागि सिफारिस भएको र हाल २ वटा ग्रान्ट प्यारेन्ट फर्म स्थापना भई सञ्चालन भएको छ ।
- ७ लाख ८४ हजार ५६४ प्यारेन्ट चल्ला ब्रोइलर चल्ला, १ लाख १५ हजार ९८१ प्यारेन्ट लेयर्स, ६५ हजार ९७५ ग्रान्ड प्यारेन्ट चल्ला, ४४७१६० ह्याचिङ्ग अण्डा आयात, ४२५०० Specific -pathogen -free (SP) अण्डा आयातका लागि विभागबाट सिफारिस दिइएको छ । आयातका लागि विभागबाट सिफारिस दिइएको छ ।
- पशु सेवा विभागको सिफारिशमा पशुपन्छीका खोरेत, एच. एस. एण्ड बि. क्यू , रेबिज, फेलाइन तथा केनाइनका अन्य खोपहरू लगायत गरी कुल ५० करोड ७७ लाख ३१ हजार डोज खोप आयात भएको छ ।

- आ.व. २०७८।७९ मा ३८३० मे.ट. खाने माछा आयात सिफारिस दिइएको छ।
- आ.व. २०७८।७९ मा १ हजार ५ सय ८० मे टन बराबर करिब २ अर्ब ९१ करोड मूल्य बराबरको छुर्पी निर्यात भएको छ।

(ख) पशु स्वास्थ्य रोग अन्वेषण सेवा तथा क्वारेन्टाइन कार्यक्रम

- आर्थिक तथा जनस्वास्थ्यका दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण पशुपन्छीका रोग तथा समस्याहरूबाट पशुधनको संरक्षण गरी पशुपन्छीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको वृद्धि गर्न सहयोग पुगेको छ। पशुपन्छीका रोग रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मूलन गर्न पशु स्वास्थ्य आपतकालीन प्रतिकार्य कार्ययोजना तयारी तथा व्यवस्थापन जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन भै रोग नियन्त्रण कार्यमा सहयोग पुगेको छ।
- पशुपन्छीका विभिन्न रोगहरूको निदान कार्य भै उपचार सेवा प्रवाह तथा रोग नियन्त्रण कार्य सञ्चालनमा सहयोग पुगेको छ। आ.व. २०७८/७९ को राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तरगत निःशुल्क वितरण गरिएको खोपहरूको संख्या १ करोड ३२ लाख ९४ हजार २०० रहेको छ।
- राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशालाबाट पि.पि.आर./ एच.एस./ वि.क्यु. लगायत पशुपन्छीको संक्रामक रोग विरुद्धको ५ करोड २ लाख डोज खोप उत्पादन गरिएको थियो। रोग नियन्त्रणको लागि निशुल्क खोप कार्यगरी विभिन्न रोगका कारण कृषक वर्गले व्यहोर्नु परेको ठूलो आर्थिक नोक्सानी कम भएको छ। ७७ जिल्लामा राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालन भई पशुपन्छीको संक्रामक रोग विरुद्धको १,३२,९४,२०० डोज निशुल्क खोप वितरण भएको छ।
- दूध, फूल, मासु र उन लगायतका पशु तथा पशुजन्य पदार्थ उत्पादकत्वमा ठूलो असर गर्ने घातक रोग खोरेत नियन्त्रण गर्न हाल सम्म ८ लाख ७३ हजार पशुमा खोप कार्य सञ्चालन भै रोग नियन्त्रणमा टेवा पुगी खाद्य सुरक्षा

सुनिश्चिततामा समेत सहयोग पुगेको छ। मासु लगायतका पशु तथा पशुजन्य पदार्थ उत्पादकत्वमा असर गर्ने घातक रोग स्वाइन फिभर नियन्त्रण गर्न ३६ जिल्लामा राष्ट्रिय स्वाइन फिभर रोग नियन्त्रण कार्यक्रम अन्तर्गत ५ लाख डोज निःशुल्क स्वाइन फिभरको खोप उपलब्ध गराई रोग नियन्त्रणमा टेवा पुगी खाद्य सुरक्षा सुनिश्चिततामा समेत सहयोग पुगेको छ। पशु रोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग हुने खोपको गुणस्तर परीक्षण गरी प्रभावकारी खोपको आपूर्तिको लागि नियमन स्वरूप ५०७ पटक पशुपन्छी औषधी तथा खोपको नमूनाहरूको गुणस्तर परीक्षण गरी गुणस्तरीय खोप र औषधी आपूर्ति सुनिश्चिताको लागि नियमन गरिएको छ। जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणबाट महत्वपूर्ण भेटेरिनरी ड्रग रेसिड्यु टेस्टिङ कार्यक्रम अन्तर्गत १५०९ गोटा दूध र मासुको नमूना सङ्कलन गरी परीक्षण गरिएको छ।

- पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ अनुसार आ.व.२०७८/७९मा पशु सेवा विभागले १ ग्रान्ट प्यारेन्ट फर्म, ७ प्यारेन्ट फार्म र २ ह्याचरी उद्योग स्थापनाका लागि सिफारिस भएको छ।

(ग) पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम

- खसीबोकामा आत्मनिर्भरताका लागि उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत प्राविधिक सामाजिक परिचालक नियुक्ति गरी प्राविधिक सेवा टेवाका दिनुको साथै २००० कृषकहरू मध्ये ४०० कृषकहरूलाई सामाजिक परिचालकहरूद्वारा स्थलगत १ दिने बाखापालन तालिम सम्पन्न गरिएको थियो।
- मुस्ताङ्गमा स्थापित च्याङ्ग्रा स्रोतकेन्द्रमा फार्म व्यवस्थापक, गोठाला व्यवस्थापन तथा परिचालन गरिएको र पशु स्वास्थ्य, आहारा व्यवस्थापन गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक गरिएको। गाउँपालिका तथा व्यवस्थापन समितिसँग समन्वय गरी घुम्ती खर्कमा अस्थायी खोर निर्माण तथा ४०० वटा च्याङ्ग्राको बीमा गरिएको।

- काभ्रेपलान्चोक, कास्की तनहु, लमजुङ र नुवाकोटमा प्रति जिल्ला ५० कृषक (प्रति जिल्ला १०/१० जनाको ५ समुह तथा १ मुलसमिति) लाई ग्रामिण कुखुरा प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन भएको। ५ वटै जिल्लामा ग्रामिण कुखुरा पालन सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन भएको।
- १९ जिल्लाका याक चौरीपालक कृषकको उपस्थितिमा पोखरामा राष्ट्रियस्तरको चौरी प्रवर्द्धन कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन भएको। राष्ट्रियस्तरको याक चौरी कृषक व्यवसायीहरुको सञ्जालीकरण गरी १९ सदस्यीय याक चौरी कृषक महासंघको तदर्थ समिति गठन भएको। यसले याक चौरी पालक कृषकहरु उत्साहित भएका।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र विश्वविद्यालयको सहकार्यमा नवीनतम प्रविधि सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरको कार्यशाला गोष्ठी बनेपामा सम्पन्न भएको जसमा पशु आहारा, पशु प्रजनन क्षेत्रमा भए गरेका नवीनतमा प्रविधि सम्बन्धी विषयमा छलफल एवं जानकारी गरिएको थियो।
- २ पटक बंगुर व्यवसाय समन्वय समितिको बैठक र १ पटक बाखा व्यवसाय समन्वय समितिको बैठक सञ्चालन गरिएको थियो।
- प्रत्येक अक्टोबर ४ मा मनाइने विश्व पशुपन्छी दिवस, २०७८ को अवसरमा २०७८।६।११-१७ सम्म सप्ताहब्यापी रुपमा एफ एम टेलिभिजन पत्रपत्रिकामा प्रचार प्रसार, सामुदायिक पशुहरुमा Animal welfare campaign (सन्तुलित दाना, मिनरल मिक्सर, जुकाको औषधी लगाएत प्राथमिक स्वास्थ्य किट बक्स हस्तान्तरण र निशुल्क खोपको कार्य) लगायतका कार्यक्रम गरी मनाइएको।
- प्रत्येक वर्ष पौष १७ गते मनाइने राष्ट्रिय पोल्ट्री दिवसको अवसरमा २०७८।९।१६-१८ सम्म विभिन्न प्रभातफेरी, प्राविधिक सत्र लगाएत जनचेतनामुलक कार्यक्रम गरी धनगढीमा मनाइएको।
- मुर्रा जातका राँगोको बिर्यको murrh frozen semen को प्राविधिक मापदण्ड तयार गरी विभागबाट स्वीकृत भएको।
- ६ हप्ते ग्रामीण कुखुराका चल्ला खरिदको लागि प्राविधिक मापदण्ड तयारी भएको।

- बैङ्गरको frozen semen खरिदको लागि प्राविधिक मापदण्ड विभागबाट स्वीकृत भएको ।
- वीर्य उत्पादनका लागि राँगो साँढे खरिद तथा आयातका लागि प्राविधिक मापदण्ड तयारी भई स्वीकृति भएको ।
- आ.व.२०७८/७९ मा गत आ.व.को तुलनामा ५०४९ प्रतिशत कृत्रिम गर्भाधानमा वृद्धि भएको ।
- राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय पोखरा र कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवनसँगको सहयोगमा PPRS मा आबद्ध लाली गुराँस फार्ममा भ्रुण प्रत्यारोपण कार्यक्रम सञ्चालन भएकोमा १ होलस्टिन बहर प्राप्त भएको ।
- राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय पोखरा मा आ.व.२०७८/७९ मा १२०० मेट्रिक टन साइलेज उत्पादन भई गाईभैँसी व्यवस्थापनको लागि बाहिरबाट नल पराल, भुसा तथा साइलेज खरिद गर्न नपरेको र घाँसहरुमा आत्मनिर्भरको र लिलाम घटबढमा घाँस विक्रि कार्य शुरु गरिएको ।
- यसै अवधिमा राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय नेपालगञ्जबाट समेत जमेको वीर्य उत्पादन शुरु भएको (मुर्गा राँगाको ६२७७ र बोयर बोकाको २९४)
- याक आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, स्याङ्बोचेमा १७१ को सङ्ख्यामा याकनाक पालन भएको जसबाट यस आ.व. मा ४३ वटा सङ्ख्यामा याक नाक उत्पादन भएको र २२ याक नाक वितरण भएको छ ।
- गाई आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, जिरीमा यस आ. व. मा ३४ बाच्छा बाच्छी थप उत्पादन भएको छ भने बैङ्गरको पाठापाठी ५८ वटा उत्पादन भएको छ ।
- आ.व. २०७८/७९ असाढसम्ममा तीनवटै पशु प्रजनन कार्यालयबाट २ लाख ३१ हजार लिटर तरल नाईट्रोजन वितरण, ८ लाख १ हजार जमेको वीर्य उत्पादन तथा वितरण भई ७ लाख १८ हजार पशुमा कृत्रिम गर्भाधान गरिएको थियो ।

(घ) फार्महरुको उपलब्धी

- १० हजार वटा वहुवर्षीय तथा बर्षे (डाले घास/भुईँ घास) घाँसको, सेट, वेर्ना, गानु आदी उत्पादन तथा वितरण गरिएको थियो ।

- २९८ क्विन्टल बहुवर्षीय तथा बर्षे (डाले घास/भुई घास) घाँसको बीउ मुल विउ उत्पादन तथा बितरण गरिएको थियो।
- १३०८ वटा उन्नत पशुपन्छीहरु (भेडा, मुरा तथा जर्सीको पाडा पाडी, वाच्छा वाच्छी र वंगुर)का पाठापाठी र १६४ वटा च्याङ्ग्राको पाठापाठी उत्पादन तथा बितरण गरिएको थियो।
- ८७.५ हजार ड्यूअल प्रपोज कुखुराको चल्ला उत्पादन तथा वितरण गरिएको थियो।
- भेडा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, पानसयखोलामा १८३ भेडा, १६ थुमा र ६५ पाठापाठी गरी २६६ भेडाको स्टक रहेको छ। बाखा आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, बुढितोला कैलालीमा बाखा व्यवस्थापनमा खरि र बोयर न्युक्लियस हर्ड व्यवस्थापन, पाठापाठी उत्पादन, पाठापाठी वितरण फार्मका, बाखाहरुको रेकर्ड लिने अध्यावधिक गर्ने गरिएको छ। आहारा विकास अन्तर्गत डाले घाँसको नर्सरी स्थापना गरिएको छ। २५८ खरी बाखा, ६९ वटा १००% बोयर र ४३ वटा बोयर क्रस गरी जम्मा ३७० कुल स्टक मध्ये १९० वटा खरीका पाठापाठी, ३९ वटा १००% बोयर पाठापाठी, ३९ वटा १००% बोयर क्रसका पाठापाठी गरी कुल २६८ थप पाठापाठी उत्पादन भएको छ।
- घाँसेबाली आनुवंशिक स्रोत केन्द्र, रन्जितपुरमा आ.व.२०७८/७९ मा ८४ क्विन्टल टियोसेन्टी, ११० क्विन्टल जै, ९७ के.जी. डेस्मोडियम, ३१९ के.जी. भेच, ३५० के.जी कुड्जु, २६५ के.जी. ज्वाइन्ट भेच र २१ के.जी राइग्रास उत्पादन भएको छ।

(ड) पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम

- ५००९ वटा पशु आहारा (तयारी दाना, दानाको कच्चा पदार्थ, विभिन्न प्रजातिका घाँस), फिड सप्लिमेन्ट्स तथा दुधको नमूना संकलन तथा गुणस्तर परीक्षण गरिएको थियो।
- Conservation and Utilization Forage genetic resource (FGR) को Action Plan तयारी गरिएको थियो।
- पशु आहारासंग सम्बन्धित नवीनतम प्रविधिहरुको आन्तरिकीकरण कार्यक्रम गरिएको थियो।

- दाना उद्योग, डिलर , दाना बिक्रेता तथा अन्य सम्बन्धित संस्थाहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन गरिएको थियो ।
- राईजोबियम तथा घाँसेवाली बीउ विजन प्रयोगशाला, जनकपुरवाट ७ वटा प्रदेशका व्यवसायिक घाँसेवाली बीउ उत्पादक कृषकहरूबाट सङ्कलन गरी २३६ बिउ नमूना परिक्षण गरिएको छ । त्यस्तै ४०० केजी ईनोकुलम मध्ये ५९ के.जी.स्टाईलो, १६ के.जी भेच, ३२५ के.जी बर्सिम, १०० के.जी जै घाँसको बिउ उत्पादन गरिएको । त्यसैगरी, भेच घासको बीउ ४.६१ क्वीन्टल, बर्सिम घासको बीउ १.९ क्वीन्टल, टिओसेन्टि घाँसको बीउ ४३ क्वीन्टल तथा जै घासको बीउ ९५ क्वीन्टल उत्पादन भएको ।

(च) मत्स्य विकास कार्यक्रम

- मत्स्य पालनमा संलग्न कृषकहरूलाई विभिन्न प्रकारका मत्स्यबीजहरू (ह्याचलिङ्ग,फ्राई तथा फिंगरलिंग) उत्पादन गरी वितरण, तालिमहरू सञ्चालन गरी प्राविधिक सेवा प्रदान, समय समयमा अनुगमन गर्नुका साथै निजि स्तरका नर्सरी तथा ह्याचरी कर्ताहरूलाई समेत तालिम तथा प्राविधिक सेवा टेवापुर्‍याइएको ।
- मत्स्य विकास कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७८/७९ मा व्यवसायिक खेतीका लागि, शुद्ध नक्षका र सौन्दर्य माछाका गारी जम्मा ४ करोड ३६ लाख माछा भुरा उत्पादन तथा वितरण गरिएको ।
- सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलान्चोक र ओखलढुंगामा कार्प र रेन्वो ट्राउटको सम्भाव्यता अध्ययन भएको ।
- नेपालको विभिन्न नदीनाला तथा खोलावाट स्थानीय माछा संकलन गरी म्युजियम व्यवस्थापन तथा विस्तार गरिदै आएको हाल सम्म ७२ वटा प्रजाति म्युजियममा संरक्षण गरी राखिएको ।
- चितवन, मकवानपुर र उदयपुरमा गरी ३ पटक मत्स्य स्वास्थ्य घुम्टी शिविर संचालन गरिएको थियो जसबाट ११९ जना कृषक र २४० वटा पोखरीमा सेवा प्रदान गरिएको ।
- २० वटा व्यवसायिक दाना उद्योगहरूबाट उत्पादित माछाको दानाको नमुना संकलन एवम् विश्लेषण गरिएको ।

परिच्छेद - ५

५.१ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण

तालिका ७ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरूको प्रगतिको विवरण

क्र.सं.	बजेट तथा कार्यक्रमसंग सम्बन्धित बुँदा	माइलस्टोन	हाल सम्मको प्रगति	कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	कैफियत
९६	उपयोगमा नआएका सरकारी कृषि फर्म र बाँझो जमिनमा व्यावसायिक खेती गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिने नीति अवलम्बन गर्ने। पहाडी क्षेत्रका भोजपुर, नुवाकोट, बैतडी लगायतका जिल्लामा फलफूल र हिमाली क्षेत्रका मनाङ्ग, मुस्ताङ, म्याग्दी, डोल्पा लगायतका जिल्लामा व्यावसायिक पशुपालनका लागि निजीक्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने।	च्याङग्राको पाठापाठी उत्पादन (२०० वटा)	१६४	राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय	पशु सेवा विभाग	
१११	सुधारिएको गोठ निर्माण, पशु दाना, आहार र घाँसको उत्पादन तथा चरन क्षेत्र विकास एवम् विस्तारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। मुलुकका ४ सय ६८ स्थानीय तहमा कृत्रिम गर्भाधान मिसन कार्यक्रम सञ्चालन गरी ७ लाख उन्नत नश्लका गाई, भैसी र बाख्रा उत्पादन गरिनेछ। उच्च प्रजननमान भएका स्रोतपशु स्वदेशमै उत्पादन गर्ने। कृत्रिम गर्भाधान सेवा	तरल नाईट्रोजन वितरण २१५ लि. (हजारमा)	२३१.६३	पशु प्रजनन कार्यालय पोखरा/नेपालगञ्ज /लाहान	पशु सेवा विभाग	
		७५० डोज उत्पादन तथा वितरण (हजारमा)	८०१.२०९			
		७०० कृ.ग. (हजारमा) (६७ जिल्लामा)	७१८.६५३			
		व्यवसायिक खेतीका लागि माछा भुरा	३५५.८	केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र,	पशु सेवा	

क्र.सं.	बजेट तथा कार्यक्रमसंग सम्बन्धित बुँदा	माइलस्टोन	हाल सम्मको प्रगति	कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	कैफियत
	निःशुल्क उपलब्ध गराउने। गाई, भैँसी र कुखुरामा लाग्ने महामारी रोग नियन्त्रणको लागि खोप उत्पादनमा नेपाललाई आत्मनिर्भर बनाउने।	(फ्राइ) उत्पादन तथा वितरण ३२९.४ (लाखमा)		मत्स्य मानव संशोधन विकास तथा प्रविधि परिक्षण केन्द्र, प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रवर्द्धन एवं संरक्षण केन्द्र, मत्स्य शुद्ध नक्ष संरक्षण तथा प्रवर्द्धन स्रोत केन्द्र	विभाग	
		शुद्ध नक्षका माछा भुरा (फ्राइ) उत्पादन तथा वितरण ७७.७ (लाखमा)	७९.८			
		सौन्दर्य माछा उत्पादन तथा वितरण लक्ष्य ५० (हजारमा)	४७			
		उन्नत पशुपन्छीहरु (भेडा, मुरी तथा जर्सीको पाडा पाडी, वाच्छा वाच्छी र वंगुर) पाठापाठी उत्पादन तथा वितरण- १२४५ (संख्या)	१३०८	पशुपन्छी आनुवांशिक स्रोतकेन्द्र तथा फार्म (३२०) राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय पोखरा (९२५)	पशु सेवा विभाग	
		ड्यूअल प्रपोज कुखुराको चल्ला उत्पादन तथा वितरण ७४ (हजारमा)	८७.५	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय पोखरा	राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय	
		वहवर्षीय तथा बपै (डाले घास/भुईँ घास घाँसको, सेट,	१०	घासेवाली आनुवांशिक स्रोत केन्द्र रंजितपुर सर्लाही	राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत	

क्र.सं.	बजेट तथा कार्यक्रमसंग सम्बन्धित बुँदा	माइलस्टोन	हाल सम्मको प्रगति	कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	कैफियत
		वेर्ना, गानु आदी उत्पादन तथा बितरण - सङ्ख्या ७७० (हजारमा)			व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय/पशु सेवा विभाग	
		वहवर्षीय तथा वर्षै (डाले घास/भुईँ घास घाँसको बीउ मुल बिउ उत्पादन तथा बितरण-- ३५९.२ क्वीन्टल	२९७.८	घासेवाली आनुवांशिक स्रोत केन्द्र रंजितपुर सर्लाही/राईजीबि यम तथा घाँसेवाली बिउ विजन प्रयोगशाला	पशु सेवा विभाग	
		पि.पि.आर./ एच.एस./ वि.क्यु. लगायत पशुपन्छीको संक्रामक रोग विरुद्धको खोप उत्पादन (डोज लाखमा)	५०२.३५	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला	पशु सेवा विभाग	
		नमूना संकलन र परीक्षण गर्ने(संख्या ४६००)	५००९	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला	पशु सेवा विभाग	

परिच्छेद - ६

६.१ पशु सेवाक्षेत्रका मुख्य मुख्य समस्याहरू

(क) अन्तरप्रदेश तथा अन्तरनिकाय समन्वय सहकार्य

तीनै तहको सरकार बीच पशुपन्छी तथ्याङ्क, कृत्रिम गर्भाधान तथा रोगको रिपोर्टिङ प्रणालीको समन्वयात्मक संयन्त्र नहुँदा यथार्थपरक अवस्थाको विश्लेषण तथा प्रतिवेदन गर्न समस्या भएको साथै राष्ट्रिय तथ्याङ्क व्यवस्थापन एवम् अन्तर्राष्ट्रिय रिपोर्टिङमा समस्या परेको हुँदा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय बीच समन्वय एवम् सहकार्य कानूनबाट नै स्थापित हुन आवश्यक पहल गरिनु पर्ने विषय चुनौतिपूर्ण रहेको छ।

(ख) अत्यावश्यक पशुपन्छी औषधिको आपूर्ति तथा नियमनमा चुनौति

औषधी ऐन, २०३५ ले पशुपन्छी तथा मत्स्य स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित औषधीहरूको समेत नियमन गर्ने निकाय औषधी व्यवस्था विभागलाई तोकेकोमा उक्त व्यवस्था अव्यवहारिक देखिएकोले पशुपन्छी तथा मत्स्यसँग सम्बन्धित औषधीहरूको नियमन गर्ने निकाय पशु सेवा विभाग हुनका लागि आवश्यक व्यवस्था हुन सकेको छैन। साथै पशुपन्छीका महामारी रोग फैलदा रोगको उपचार तथा नियन्त्रण गर्न चुनौति थपिएको छ।

(ग) गुणस्तरिय एवम् स्वच्छ मासु उपलब्धताको सुनिश्चितता

खाद्य पदार्थको राष्ट्रिय मापदण्ड तर्जुमा, अनुगमन, निरीक्षणको जिम्मेवारी सङ्घीय सरकारको रहेको छ। खाद्य पदार्थ मध्ये मासु भित्र प्रकृतिको भएकाले यसका लागि एउटा छुट्टै ऐन भएको तर त्यसको कार्यान्वयनका लागि कुनै संरचनात्मक व्यवस्था छैन। पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५ मा जारी भएको तर हाल २५ वर्ष बित्दा समेत कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। मासु बाहेक अन्य खाद्य पदार्थको अनुगमन नियमनका लागि छुट्टै विभाग खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग भएको तर मासुको गुणस्तर तथा वधशालाको अनुगमनका लागि संस्थागत व्यवस्था छैन। सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२ साल, जेष्ठ २३ गते पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५ को कार्यान्वयनका लागि निर्देशनात्मक आदेश जारी भएको

तत् पश्चात् पटकपटक फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयबाट कार्यान्वयनका विषयमा ताकेता समेत भैसकेको छ।

(घ) सामुदायिक तथा बेवारिसे चौपायाले निम्त्याएको चुनौति

नेपालको पशु तथा पशुजन्य पदार्थ निर्यातका लागि नेपाल भित्र पशु कल्याण मैत्री पशुपालन हुनु पर्ने विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन एवम् अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड रहेको छ। गढीमाई मेला लगायतका विषय उठाई नेपालमा पशु कल्याणको अवस्था दयनीय रहेको भनि पटक पटक अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा नै आलोचना हुने गरेको छ। नेपाल सरकारले पशु कल्याण निर्देशिका, २०७३, पशु ढुवानी मापदण्ड, २०६४ जारी गरेको तर प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। सम्मानित सर्वोच्च अदालतले अधिवक्ता अर्जुन कुमार अर्याल विरुद्ध नेपाल सरकारको मुद्दामा पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ को दफा २७ बमोजिमको समिति तत्काल गठन गर्ने लगायत अन्य जो चाहिने थप संयन्त्र खडा गरी कार्य सञ्चालन गर्नु गराउनु भनी परमादेशको आदेश जारी समेत गरिएको छ।

(ङ) पशु पहिचान तथा ट्रेसिबिलिटिको कार्यान्वयन गर्नु पर्ने चुनौति

वैज्ञानिक पशु पालन, पशु रोग नियन्त्रण, स्वच्छ पशुजन्य पदार्थ उत्पादन, छाडा चौपाय नियन्त्रण, पशु पशुजन्य पदार्थको निर्यात व्यवस्थित गर्न International Committee on Animal Recording (ICAR) र विश्व पशु स्वास्थ्य सङ्गठन को मापदण्ड अनुसार पशु पहिचानलाई व्यवस्थित गर्न जरुरी छ। सम्मानित सर्वोच्च अदालतले समेत मिति २०७६, वैशाख ८ गते सरकारको नाममा प्रदेश र स्थानीय तहहरू समेतको सहकार्य सहयोग र समन्वयमा छाडा पशुको साथै किसानले पालि रहेका पशुपन्छीको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने, पालिएका सबै पशुहरू पहिचान हुन सक्ने गरी ट्यागिङ गर्ने र कम्प्युटर प्रविधिको प्रयोग गर्नु भनी आदेश भएको गरेको र सङ्घीयताको स्वरूप सहयोगी सङ्घीयता भै स्रोत साधनको मुहान पनि सङ्घ नै हुँदा पशु कल्याण एवम् पशु पहिचानको विषयमा समेत सङ्घीय सरकार र त्यसका निकायहरूले उत्प्रेरक सहजकर्ता एवम् सहकार्य गर्ने अगुवाको भूमिका खेल्नुपर्ने भनी व्याख्या गरेको छ।

(च) पशुपन्छीका महामारी रोग नियन्त्रणका चुनौति

संक्रामक तथा सीमाबिहिन पशुपन्छीका रोग जस्तै खोरेत, पि.पि.आर, रानीखेत, लम्पि स्किन रोग, अफ्रिकन स्वाइन फिभर, क्लासिकल स्वाइन फिभर जस्ता महामारीजन्य रोगहरु पटकपटक देशको विभिन्न भागमा फैलि रहने र यी रोग नियन्त्रण गर्न संस्थागत क्षमता, जनशक्ति, वित्तीय स्रोत, क्षमता अभिवृद्धी लगायतका विषयवस्तु तीनै तहका सरकार बीच समन्वय र सहकार्यमा स्थापित गर्न प्राविधिक लिङ्गेज स्थापित गर्न नसक्दा रोग नियन्त्रणमा चुनौति रहेको छ।

(छ) पशुपन्छी तथा मत्स्य दाना तथा दानाजन्य पदार्थको आपूर्ति तथा गुणस्तर नियमन

पशुपन्छी तथा माछाको दाना तथा दाना पदार्थ, फिड सप्लिमेन्ट, फिड एडिटिभको आपूर्ति तथा गुणस्तर नियमन एवम् न्यून गुणस्तरका फिड सप्लिमेन्ट र फिड एडिटिभको रिकल गर्ने लगायतका विषयवस्तु दाना ऐनमा नै समावेश गरी दाना ऐन परिमार्जन र पशु सेवा विभागलाई नियमक निकायको रूपमा पहिचान हुन नसक्दा व्यवहारिक समस्या रहेको छ।

(ज) अन्य समस्याहरू

पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, सीमा तथा आन्तरिक क्वारेन्टाइन चेकपोष्टमा होल्डिङ्ग यार्ड, विश्राम स्थल, लगायतका भौतिक पूर्वाधार तथा सुविधाको कमी रहेको छ। पशु दुवानीलाई व्यवस्थित बनाउने प्रयास गरिए पनि पर्याप्त हुन सकेको छैन। मरेका पशुपन्छीको शव व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त स्थानको अभाव हुँदा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न कठिन भएको छ। भेटेरिनरी प्रयोगशालाहरूको भौतिक पूर्वाधार एवम् डायगोनोष्टिक क्षमता सुदृढीकरण गर्नु आवश्यक छ भने पशु आनुवंशिक स्रोत केन्द्रहरूको आधारभूत भौतिक पूर्वाधारको सुदृढीकरण उत्तिकै जरुरी रहेको छ। अन्तर निकाय समन्वय, सहकार्यको समेत प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिएको छैन।

परिच्छेद - ७ विविध

७.१ पशुपन्छीजन्य पदार्थको उत्पादनको अवस्था

तालिका ७: विगत ५ वर्षको पशुजन्य उत्पादन विवरण

क्र. सं.	विवरण	२०७० १७ १	२०७१ १७ २	२०७२। ७३	२०७३। ७४	२०७४।७ ५	२०७५। ७६	२०७६।७ ७	२०७७ ७७ ८	२०७८ ७८ ९
१	दूध (हजार मे ट.)	१७००	१७५५	१८५४	१९११	२०९२	२१६८	२३०१	२४७९	२५६६
२	मासु (हजार मे ट.)	२९८	३०३	३२२	३३२	३४६	३५७	५५२	५२०	५१२
३	अण्डा (करोड गोटा)	८८	८७	१३०	१३५	१५१	१५४	१६२	१४९	१३३

७.२ पशुपन्छी तथा मत्स्य बीमा

बीमा ऐन, २०४९ को दफा ८ (घ२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बीमा समितिले तत्कालीन कृषि विकास मन्त्रालयको सहयोगमा र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरी नेपालमा औपचारिक कानुनी रूपमा कृषि बीमाको सुरुवात गरिएको हो। हाल कुल कृषि बीमाको करिब ९३ प्रतिशत पशुपन्छी तथा मत्स्य बीमाले ओगटेको छ। नेपाल सरकारको आ.व. २०७०/७१ सालदेखि बजेट वक्तव्यमा कृषि क्षेत्रमा गरेको लगानी सुरक्षित गर्न कृषकले तिर्ने बीमा प्रिमियममा ७५ प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था रहँदै आएको छ। सो प्रावधान अनुसार आ.व. २०७७/७८ को असार मसान्त सम्ममा ७५ प्रतिशत अनुदान रहेकोमा नेपाल सरकारको आ.व. २०७८/७९ को नीति तथा कार्यक्रममा बाली तथा पशुधनको बीमा प्रीमियममा ५० प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था भएको थियो। आ.व. २०७८/७९ को असोज ६ गते पश्चात नेपाल सरकारको प्रतिस्थापन बजेटमा बाली तथा पशुधनको बीमा प्रीमियममा ८० प्रतिशत अनुदान दिने नीति तय भयो। आ.व. २०७८/७९ मा कुल १ लाख २९ हजार ५ सय ९९ पशुपन्छी तथा माछामा बीमालेख जारी भई १ अर्ब ३५ करोड २२ लाख ९५ हजार अनुदान रकम भुक्तानी भएको छ।

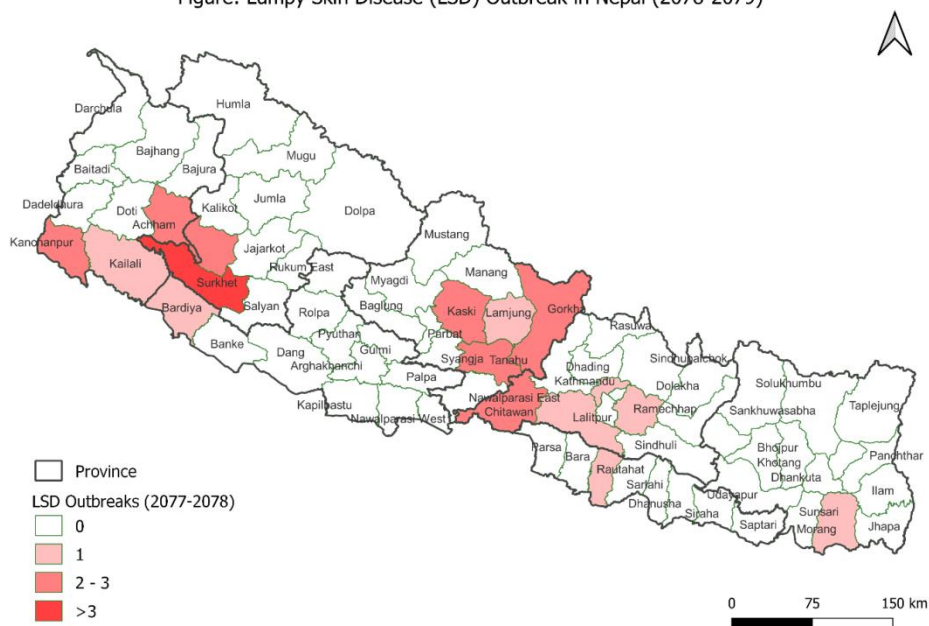
७.३ नेपालमा पहिलो पटक देखा परेको लम्पी स्किन रोगको प्रकोपको अवस्था

लम्पी स्किन रोग पक्सभाइरिडिइ (Poxviridae) जात अन्तरगतको क्याप्रीपक्स भाइरसका कारण गाईभैंसीहरूमा अत्याधिक संक्रमण गराउने सीमाविहिन रोग हो। यस रोगमा मृत्युदर कम भएपनि यस रोगले दुध र मासु उत्पादनमा हास ल्याउने, गर्भ तुहाउने, बाझोपना सृजना गर्ने, छालाको गुणस्तर घटाउने आदि कारणले गर्दा आर्थिक रूपले यो रोग महत्वपूर्ण मानिएको छ। यो रोग संक्रमित पशुसँगको प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष सम्पर्कबाट, प्रजनन योग्य साँढेको सिमेनबाट साथै लमखुट्टे, झिंगा, किर्ना, भुसुनाको टोकाईबाट पनि सर्ने गर्दछ। यो रोग लागेका पशुहरूमा १०५.८ डिग्री फरेनहाइटसम्म ज्वरो आउने, छालामा १ देखि ५ से.मी. सम्म वा अझै ठूलो गाँठोहरू देखा पर्ने, सुपरफिसियल लिम्फनोडहरू सुन्निने, मुख, नाकको फोरा वरिपरि, पुच्छर, अण्डकोष, फाँचो वरिपरि समेत दुख्ने खालका गाँठोहरू देखिने, लङ्गडोपना, थुनेलो हुने, बालि नजाने, गर्भ तुहिने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन्। यो रोग मुख्यगरी सब साहारन अफ्रिका मध्य पूर्व र टर्कीमा महामरीकै रूपमा देखिने गरेको र एशियामा सन् १९८९ मा इजरायलमा यो रोग देखिएको थियो। यो रोग पछिल्लो समयमा सन् २०१९ पछि दक्षिण र पूर्वी एशियाका देश जस्तै बंगलादेश, भारत, चीन, चीन ताइपेइ र भियतनाममा देखा परी सकेको अवस्था छ।

नेपालमा वि.सं. २०७७ साल असार १० मा मोरङको सुन्दरहरैँचा नगरपालिका वडा नं. ११ का गाईहरूमा लम्पी स्किन रोगका लक्षणहरू पहिलो पटक देखा परेको थियो। लक्षण देखा परे पश्चात् उक्त गाईहरूबाट नमूना संकलन गरी केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वरमा मलिकुलर (PCR) विधिबाट परीक्षण गर्दा मिति २०७७ श्रावण १२ गते लम्पी स्किन रोग पुष्टी भएको प्रयोगशाला प्रतिवेदन प्राप्त भएको थियो। यस लगत्तै असार महिनामा नै चितवनको राप्ती नगरपालिका, रत्ननगर नगरपालिका र खैरहनी नगरपालिका र मकवानपुरको हेटौँडा नगरपालिकामा यो रोग देखिइ धेरै जिल्लाहरूमा फैलिएको थियो। आ.व. २०७७/७८ मा कुल ८ वटा जिल्लाको ११ वटा पालिकाहरूमा लम्पी स्किन रोगको संक्रमण देखा परेको प्रयोगशाला प्रमाणित रिपोर्ट प्राप्त भएको थियो भने आ.व. २०७८/७९

मा ९ वटा जिल्लाको १९ वटा पालिकाहरूमा संक्रमण देखा परेको प्रयोगशाला प्रमाणित रिपोर्ट प्राप्त भएको थियो। यसरी आ.व. २०७७/७८ र २०७८/७९ दुवै वर्षमा कुल १६ वटा जिल्लाका २९ वटा पालिकाहरूमा उक्त रोगको संक्रमण देखा परेको थियो। आ.व. २०७७/७८ मा रोगका संक्रमण देखा परेका जिल्लाहरूमा कुल १४५८ गाई र ५ वटा भैंसीमा लम्पी स्किन रोगबाट संक्रमित भई १३ वटा गाईको मृत्यु भएको रिपोर्ट प्राप्त भएको थियो भने आ.व. २०७८/७९ मा कुल १८३१ गाई र ७ वटा भैंसीमा संक्रमण देखिएता पनि कुनै पनि मृत्यु नभएको रिपोर्ट प्राप्त भएको थियो। यसरी लम्पी स्किन रोगबाट कुल ३२८९ गाई र १२ वटा भैंसीमा संक्रमण भएको रिपोर्ट प्राप्त भएको थियो र २०७९ जेष्ठ ४ पश्चात् कुनै पनि जिल्लामा यो रोगको संक्रमण देखिएको रिपोर्ट प्राप्त भएको छैन।

Figure: Lumpy Skin Disease (LSD) Outbreak in Nepal (2078-2079)

यो रोगको खास उपचार छैन। आयोडिन, पोटसियम पारमेग्रेट लगायतका कुनै पनि इन्टीसेप्टिक झोलको प्रयोग गरी घाउको सरसफाई तथा किराहरू शरीरका घाउहरूमा आकर्षित नगराउनको लागि बजारमा उपलब्ध किरा भगाउने मल्हमहरू लगाउन सकिन्छ। एन्टी हिस्टामिनिक र ब्रोडस्पेक्ट्रम एन्टिबायोटिक सुई दिएमा थप जीवाणुजन्य संक्रमणबाट बचाउन सकिन्छ। यो रोगको रोकथामका लागि रोगी

पशुलाई अलगगीकरण गर्ने, नयाँ पशुवस्तु फार्ममा ल्याउँदा रोग नभएको यकिन गरेर मात्र ल्याउने र ल्याई हालले पनि १४ दिन सम्म बथानमा नमिसाई अलगगै राख्ने, मरेका पशुलाई खाडलमा राम्रोसँग गाड्ने, गोठको सरसफाइ र निःसंक्रमणमा ध्यान दिने, गोठ वरिपरि लामखुट्टे, झिंगा, किर्ना र विभिन्न किसिमका टोक्ने खालका किराहरू नियन्त्रण गर्ने, रोगको संक्रमण देखिएको क्षेत्रमा सर्भिलेन्स गर्ने, रोग फैलिएको अवस्थामा सकभर पशुको ओसारपसार नियन्त्रण गर्ने र रोग फैलिरहेको जानकारी प्राप्त भएमा सो क्षेत्रका सार्वजनिक चरन, पानी खाने सार्वजनिक पोखरी आदिमा पशुहरू चराउन नलैजाने आदि गर्नुपर्दछ।

७.४ नेपालमा पहिलो पटक देखा परेको ग्ल्यान्डर्स रोगको अवस्था

ग्ल्यान्डर्स रोग बुर्खोल्डेरिया म्यालाई (*Burkholderia mallei*) नामक जीवाणुको कारण मुख्य रूपमा अश्व जातिका पशु जस्तै घोडा, खच्चर, गधामा देखा पर्ने श्वास प्रश्वास सम्बन्धी संक्रामक तथा प्राणघातक रोग हो। यो रोगबाट कहिलेकाँहि भेडा, बाख्रा, उँट, कुकुर तथा बिरालो जाति पनि प्रभावित हुन सक्छन्। संक्रमित मासु खाँदा बाघ, चितुवा जस्ता मांसहारी पशुहरू प्रभावित हुन सक्छन्। छालामा देखिने यस रोगलाई फार्सी (Farcy) समेत भनिने र संक्रमित पशुसँगको लसपसबाट मानिस (विशेषगरी पशु चिकित्सक, तबेला र प्रयोगशालामा काम गर्ने व्यक्तिहरू) मा सर्नसक्ने हुँदा जुनोटिक महत्व समेत रहेको छ। यस रोगका लक्षणहरू देखिन केहि दिनदेखि केहि महिनासम्म लाग्न सक्छ। खच्चर तथा गधामा तीक्ष्ण र घोडामा दीर्घकालिन प्रकारका लक्षणहरू देखिन्छन्। तीक्ष्ण रूपमा उच्च ज्वरो आउनुका साथै नाक र आँखाबाट तरल पदार्थहरू बग्ने र श्वास फेर्न गाह्रो भई पशु मर्नेसक्छ। दीर्घ रूपमा प्राय जसो ज्वरो घटबढ भइरहने, खोकि रहने र श्वास-प्रश्वासमा गडबड हुने, प्रभावित पशु क्रमशः दुब्लाउँदै जाने, जिग्रिङ्ग देखिने, पछाडिको खुट्टाको मध्य जोर्नीसम्म सुन्निने, लसीका ग्रन्थिका नलीहरू सुन्निने, छालामा गिर्खाहरू देखिने र क्रमशः निको हुँदै तारा आकारको डामहरू रहने लक्षणहरू देखिन्छन्।

नेपालमा यस रोगको प्रकोपसँग मिल्दाजुल्दा लक्षणहरू कहिलेकाँहि यदाकदा देखिएता पनि आधिकारिक रूपमा प्रयोगशाला प्रमाणित भने हुन सकेको थिएन। यसै क्रममा वि.सं.२०७७ साल कार्तिक २४ मा बाँके जिल्लाको नेपालगन्ज उप-महानगरपालिका

वडा नं. ५ स्कूल टोलका घोडा र खच्चडहरूमा गल्यान्डर्स रोगका लक्षणहरू देखा परेको थियो। लक्षण देखा परे पश्चात् उक्त घोडा र खच्चडहरूबाट नमूना संकलन गरी केन्द्रीय पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वरमा मलिकुलर (PCR) विधिबाट परीक्षण गर्दा मिति २०७८ कार्तिक २६ गते लम्पी स्किन रोग भएको प्रयोगशाला प्रतिवेदन प्राप्त भएको थियो। उक्त क्षेत्रमा २४ वटा घोडा तथा खच्चडहरूमा संक्रमण देखिएको थियो भने १६ वटा घोडा र खच्चडको मरेको प्रतिवेदन प्राप्त भएको थियो। यस पश्चात् २०७७ कार्तिक २९ मा ललितपुर जिल्लाको गोदावरी नगरपालिकाको ईट्टा भट्टामा काम गर्ने दुईवटा खच्चडहरूमा गल्यान्डर्स रोगको संक्रमण देखा परेको प्रयोगशाला प्रतिवेदन प्राप्त भएको थियो। यस पश्चात् भने नेपालमा गल्यान्डर्स रोगको संक्रमण भएको प्रतिवेदन प्राप्त भएको छैन।

यस रोगका उपचारका लागि सोडियम सल्फाडाईजिन, टेट्रासाइक्लिन, सिप्रोफ्लोक्सासिन मध्ये कुनै एकको प्रयोग गर्न सकिन्छ। गल्यान्डर्स रोगको रोगथाम तथा नियन्त्रणका लागि सर्भिलेन्स गरी शंकास्पद पशुहरूको रोपोर्टिङ्ग गर्ने, संक्रमित पशुहरूको मानवीय तवरले नष्ट गर्ने, मरेको पशुलाई राम्रोसँग खाडलमा गाड्ने वा जलाउने, संक्रमित तबेला वा क्षेत्रलाई राम्ररी सफा तथा निसंक्रमण गर्ने, नयाँ पशु तुरुन्त बथानमा नमिसाउने, संक्रमित सोत्तर, पिसाब, गोबर आदि राम्रोसँग गाड्ने गर्नुपर्दछ।